ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ

ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ (RESPONSIBLE RESEARCH AND INNOVATION) – ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΣΕ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΥΣ

Διπλωματική εργασία που εκπονήθηκε στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών στη Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού για τη χορήγηση του Μεταπτυχιακού Διπλώματος Ειδίκευσης στη Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΦΟΙΤΗΤΗ: ΚΟΝΙΔΑΡΗ ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΤΣΑΝΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2020

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Αυτή η διπλωματική εργασία υποβάλλεται από την συγγραφέα της ως μερική εκπλήρωση των απαιτήσεων του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών στη Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπεύθυνα δηλώνεται ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από την Υπογράφουσα και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει αξιολογηθεί στο πλαίσιο άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ: ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΚΟΝΙΔΑΡΗ

ΥΠΟΓΡΑΦΗ:

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην εργασία αυτή εξετάζεται το θέμα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας (Responsible Research and Innovation / RRI), η οποία αποτελεί μία σύγχρονη προσέγγιση για την Έρευνα και την Καινοτομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Θεωρείται ως μετεξέλιξη της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (ΕΚΕ), καθώς λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των διάφορων ομάδων ενδιαφέροντος (stakeholders) οι οποίοι συνεργάζονται καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας Έρευνας και Καινοτομίας για την ανάπτυξη καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Το θέμα παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον καθώς το RRI, ως επέκταση της κλασσικής ΕΚΕ, αποτελεί νέα προσέγγιση για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη υπεύθυνων και καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών. Κατά συνέπεια οι παράγοντες που χαρακτηρίζουν την εφαρμογή του RRI στις επιχειρήσεις (συμπεριλαμβανομένων των ελληνικών) δεν έχουν μελετηθεί επαρκώς. Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως στόχο τη βιβλιογραφική επισκόπηση των χαρακτηριστικών του RRI και την εμπειρική διερεύνησή τους στις ελληνικές επιχειρήσεις: παράγοντες που επηρεάζουν (εμποδίζουν / διευκολύνουν) την εφαρμογή του RRI στις ελληνικές επιχειρήσεις, οφέλη και προβλήματα, κα.

Πραγματοποιήθηκαν ημιδομημένες συνεντεύξεις με πέντε ελληνικές, νεοφυείς επιχειρήσεις – οργανισμούς, που ασχολούνται με τη χρήση της τεχνολογίας προς όφελος της σωματικής και της ψυχικής υγείας και εφαρμόζουν πρακτικές Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, και ακολούθησε ποιοτική ανάλυση των συλλεγμένων δεδομένων. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι επιχειρήσεις, παρά τις όποιες διαφορές τους, βρίσκονται όλες σε καλό επίπεδο όσον αφορά την εφαρμογή του RRI, αλλά δεν γνωρίζουν πληροφορίες για αυτό. Με τις σχετικές γνώσεις που αποκόμισαν από τη συζήτηση, θα μπορέσουν να αναπτύξουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ακόμα περισσότερο. Τέλος, γίνονται μερικές προτάσεις για μελλοντική έρευνα με βάση τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα.

ABSTRACT

This paper examines the topic of Responsible Research and Innovation (RRI), which is a modern approach to Research and Innovation in the European Union. It is considered as the evolution of Corporate Social Responsibility (CSR) because it takes into account the needs and requirements of the various stakeholders working together throughout the Research and Innovation process to develop innovative products and services. This issue is of particular interest since RRI, as an extension of classical CSR, is a new approach to the design and development of responsible and innovative products and services. Consequently, the factors that characterize the application of RRI to businesses (including the Greek ones) have not been adequately studied. The present thesis aims to review the literature on the characteristics of RRI and its empirical investigation in Greek enterprises: factors that influence (impede / facilitate) the application of RRI to Greek businesses, benefits and problems, etc.

Semi-structured interviews were conducted with five Greek startups – organizations that use technology for the benefit of physical and mental health and apply Responsible Research and Innovation practices, followed by qualitative analysis of the collected data. The results have shown that companies, despite their differences, are all at a good level regarding the implementation of the RRI, but lack information about it. With the relevant knowledge gained from the discussion, they will be able to develop Responsible Research and Innovation even further. Finally, some suggestions are made for future research based on the results and conclusions.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να εκφράσω τις ειλικρινείς μου ευχαριστίες στον Δρ. Χρήστο Τσανό, Επιστημονικό Συνεργάτη του Τμήματος Μάρκετινγκ και Επικοινωνίας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, και επιβλέποντα της διπλωματικής εργασίας, για την ευγενική του καθοδήγηση και σε όσους δέχτηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, διότι χωρίς αυτούς δεν θα ήταν εφικτή η διεξαγωγή του έργου αυτού.

Ευχαριστώ θερμά, επίσης, την οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση καθ' όλη την διάρκεια εκπόνησης της εργασίας, καθώς και έναν πολύ καλό μου φίλο για την υπομονή που επέδειξε και την ψυχολογική υποστήριξη που μου παρείχε.

Τέλος, θα ήθελα να αφιερώσω το πόνημα αυτό στον πολυαγαπημένο μου παππού που δεν βρίσκεται πλέον ανάμεσά μας, αλλά θα αποτελεί πάντα για μένα πρότυπο ήθους, εργατικότητας και καλοσύνης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ 3

ABSTRACT 4

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ 5

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ 6

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ 9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ 11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ 12

2.1.1 ΤΟ RRI ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ 15

2.1.2 ΤΟ RRI ΩΣ ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ 20

2.1.3 ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ RRI 22

2.1.4 ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ 24

2.1.5 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ 26

2.1.6 ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ 28

2.2 ΤΑ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ 29

2.3 ΤΑ ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ 32

2.4 ΟΙ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ 36

2.5 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ HR ΣΤΗΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ 40

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3.1 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ……..…….…. 41
3.1.1. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ……..……. 43
3.1.2. ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ……..….. 44
3.1.3. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ – ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ ……..….. 45
3.1.4. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ …..…… 48
3.1.5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΘΕΩΡΙΑ …….…… 49
3.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ……..…… 50
«ΑΛΦΑ» ……..…… 51
«ΒΗΤΑ» ……..…… 55
«ΓΑΜΜΑ» ……. 59
«ΔΕΛΤΑ» ……..…….. 64
«ΕΨΙΛΟΝ» ……..…… 69
3.3. ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ……...……...…… 76
3.3.1. ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ……77
3.3.2. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ……..……..... 78
3.3.3. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ……...……...…… 80
3.3.4. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΠΑΡΟΧΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΦΑΡΜΟΖΩΝ ΤΗΝ ΚΑΛΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ..…… 82
3.3.5. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ RRI ΣΤΙΣ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ……..…… 83
3.3.6. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ – ΚΙΝΗΤΡΑ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ …...……...…… 85
3.3.7. ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ……...……...……...….. 86
3.3.8. ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΟ HR ……... 89
3.3.9. Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ……..…. 91

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3.3.10. ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ / ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ……..……..…….…….. 92

3.3.11. ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΟ ……..… 95

3.3.12. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ……..... 96

3.3.13. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ RRI ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ……..... 97

3.3.14. ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ……..…… 98

3.3.15. ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ …….....…..…… 100

3.3.16. ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ……...……. 102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ……..……...…… 104

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι ……..…… 105

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ……...…..…… 112

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΙΣΤΑ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 2.3 (α): Οφέλη της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας …… 34

Πίνακας 2.3 (β): Προβλήματα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας …….. 35

Πίνακας 2.4 (α): Διευκολυντές κατά τη χρήση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας ……..…… 37

Πίνακας 2.4 (β): Εμπόδια κατά τη χρήση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας ……..…… 38

Εικόνα 3.1: Μεθοδολογία εκπόνησης της έρευνας ……..…… 43

Πίνακας 3.1.3: Συνοπτική παρουσίαση των επιλεγμένων επιχειρήσεων ……. 46

Πίνακας 3.3.2 (α): Επίπεδα καινοτομίας των επιλεγμένων επιχειρήσεων ……..……. 79

Πίνακας 3.3.2 (β): Στάδια καινοτομίας των επιλεγμένων επιχειρήσεων ……..…… 80

Πίνακας 3.3.3 (α): Διαστάσεις υπευθυνότητας των επιλεγμένων επιχειρήσεων ……...…….. 81

Πίνακας 3.3.3 (β): Διάκριση ευθυνών των επιλεγμένων επιχειρήσεων ……..……. 82

Πίνακας 3.3.5 (α): Επίπεδα εφαρμογής RRI στις επιλεγμένες επιχειρήσεις …… 84

Πίνακας 3.3.5 (β): Στάδια εφαρμογής RRI στις επιλεγμένες επιχειρήσεις ……..……. 85

Πίνακας 3.3.6: Κατηγορίες κινήτρων για την ανάπτυξη των καλών πρακτικών ……...…….. 86

Πίνακας 3.3.7: Εμπλεκόμενα μέρη στις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων ……..…. 88

Πίνακας 3.3.8: Πόροι που απαιτήθηκαν για τις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων …...…… 90

Πίνακας 3.3.9: Ευρωπαϊκές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων ……..…..……...….. 92

Πίνακας 3.3.10: Θεματικά στοιχεία / διαστάσεις που καλύπτουν οι καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων ……..…….. 95

Πίνακας 3.3.13: Χαρακτηριστικά διαδικασιών RRI στις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων …….…….. 98

Πίνακας 3.3.14: Οφέλη και προβλήματα των καλών πρακτικών ……...…… 100

Πίνακας 3.3.15: Διευκολυντές των καλών πρακτικών ……...…… 101

Πίνακας 3.3.16: Εμπόδια των καλών πρακτικών ……..…… 102

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία αποτελεί νέα προσέγγιση για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη υπεύθυνων και καινοτόμων προϊόντων και υπηρεσιών και μετεξέλιξη της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης. Αφορά, σύμφωνα με τον Schomberg, «μία διάφανη, αλληλεπιδραστική διαδικασία με την οποία οι κοινωνικοί φορείς και οι καινοτόμοι είναι αμοιβαία υπεύθυνοι ο ένας προς τον άλλο με γνώμονα την (ηθική) αποδοχή, τη βιωσιμότητα και την κοινωνική επιθυμητότητα της διαδικασίας καινοτομίας και των εμπορεύσιμων προϊόντων της (προκειμένου να καταστεί δυνατή η σωστή ενσωμάτωση της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου στην κοινωνία μας)». Οι παρούσες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, η έκταση που έχει λάβει η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία τα τελευταία χρόνια στην ευρωπαϊκή ήπειρο και η έλλειψη στοιχείων ως προς την εφαρμογή της στον ελλαδικό χώρο κατέστησαν επιτακτική την ανάγκη για την πραγματοποίηση μελέτης πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο.

Η εν λόγω εργασία στο κεφάλαιο 2 παρουσιάζει τις σχετικές βιβλιογραφικές αναφορές πάνω στο θέμα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας και συγκεκριμένα στην πρώτη ενότητα ορίζει και αποσαφηνίζει την έννοια της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, τοποθετώντας στις υποενότητες σημαντικά στοιχεία της, όπως την προέλευσή της από την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, τη σύνδεσή της με την Ευρωπαϊκή Ένωση, τα στάδια και τα επίπεδα εφαρμογής της, τις διαστάσεις της υπευθυνότητας σε συνδυασμό με την ευθύνη των επιχειρήσεων, τα χαρακτηριστικά των διαδικασιών της, και τα επίπεδα και τα στάδια της καινοτομίας. Στη δεύτερη ενότητα περιγράφονται τα ενδιαφερόμενα μέρη, τα οποία συνήθως εμπλέκονται με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία. Στην τρίτη ενότητα αναλύονται τα οφέλη και τα προβλήματα της και στην τέταρτη οι παράγοντες που τη διευκολύνουν και εκείνοι που την εμποδίζουν. Στην πέμπτη γίνεται λόγος για το ρόλο των ανθρώπινων πόρων στην Υπεύθυνη Έρευνα Και Καινοτομία. Στο κεφάλαιο 3 το ζήτημα προχωράει στην εμπειρική διερεύνηση, μέσα από την πραγματοποίηση της ποιοτικής έρευνας. Ειδικότερα στην πρώτη ενότητα αναλύεται η μεθοδολογία που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων, στην δεύτερη αναλύονται τα δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί και στην τρίτη τα αποτελέσματα τους, με βάση και τις βιβλιογραφικές αναφορές. Στο 4ο και τελευταίο κεφάλαιο εξάγονται τα τελικά συμπεράσματα της μελέτης.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ

2.1 ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία (Responsible Research and Innovation – RRI) αποτελεί μία σύγχρονη προσέγγιση για την έρευνα και την καινοτομία από την πλευρά των επιχειρήσεων τόσο σε διεθνές όσο και σε εθνικό επίπεδο, καθώς και μία μετεξελιγμένη μορφή της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης (ΕΚΕ). Στην Ευρώπη το ζήτημα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας δεν είναι κάτι καινούργιο, παρόλο που έχει παρουσιάσει ιδιαίτερη άνθιση τα τελευταία χρόνια. Από την άλλη, η Ελλάδα έχει πρόσφατα ξεκινήσει να ανακαλύπτει το RRI και γι' αυτό και οι εταιρείες που το έχουν υιοθετήσει είναι, μέχρι στιγμής, λίγες και συγκεκριμένες. Πλέον η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία συναντάται και εκτός Ευρώπης, αφού την έχουν υιοθετήσει και στην Αμερική, την Ιαπωνία, την Ινδία, ακόμα και στην Αυστραλία.

Κατ' αρχάς, είναι σημαντικό για την καλύτερη κατανόηση του θέματος αυτού να διευκρινιστεί η έννοια της υπευθυνότητας, της έρευνας και της καινοτομίας. Η υπευθυνότητα αφορά, ουσιαστικά, μία σχέση ανάμεσα στο άτομο που θεωρείται ότι φέρει την ευθύνη και το αντικείμενο (έμψυχο ή άψυχο) που βρίσκεται υπό την ευθύνη του ατόμου αυτού. Δεν αποτελεί στοιχείο κενό από ουσία αλλά στοιχείο που αφορά τόσο ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν στο παρελθόν και τα αποτελέσματά τους βαραίνουν το παρόν όσο και αποφάσεις που θα κληθεί να πάρει το άτομο σήμερα και θα επηρεάσουν το αύριο και μπορεί να λάβει συγκεκριμένες διαστάσεις, καθώς και να αξιολογηθεί (Grunwald, 2016). Όσον αφορά τις έννοιες της έρευνας και της καινοτομίας, αυτές καλό είναι να μην συγχέονται, καθότι η έρευνα αναφέρεται στην παραγωγή γνώσης μέσα από επιστημονικές ανακαλύψεις ενώ η καινοτομία στην αξιοποίηση της γνώσης για την δημιουργία οφέλους και την βελτιστοποίηση συνθηκών και διαδικασιών. Η έρευνα και η καινοτομία είθισται να έχουν θετικό αντίκτυπο στην κοινωνία με κάποιες εξαιρέσεις, όπως η πυρηνική ενέργεια. Δεν έχουν εκ φύσεως θετικό ή αρνητικό πρόσημο, αλλά εξαρτώνται από τον (καλό ή κακό) τρόπο που θα τις διαχειριστούν οι αρμόδιοι και αποτελούν τόσο ευκαιρία όσο και ρίσκο (Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling, 2017; Sutcliffe, 2015).

Οι ερευνητές στην προσπάθειά τους να κατανοήσουν την ουσία του εν λόγω ζητήματος διατύπωσαν διάφορους ορισμούς. Ο ορισμός που έχει τελικά επικρατήσει και θεωρείται ότι εκφράζει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τα θεμελιώδη στοιχεία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας είναι του René von Schomberg, σύμφωνα με τον οποίο «η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία είναι μία διάφανη, αλληλεπιδραστική διαδικασία με την οποία οι κοινωνικοί φορείς και οι καινοτόμοι είναι αμοιβαία

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

υπεύθυνοι ο ένας προς τον άλλο με γνώμονα την (ηθική) αποδοχή, τη βιωσιμότητα και την κοινωνική επιθυμητότητα της διαδικασίας καινοτομίας και των εμπορεύσιμων προϊόντων της (προκειμένου να καταστεί δυνατή η σωστή ενσωμάτωση της επιστημονικής και τεχνολογικής προόδου στην κοινωνία μας)». Με άλλα λόγια, κατά τη διενέργεια της διαδικασίας τα εμπλεκόμενα μέρη έχουν το δικαίωμα να ενημερώνονται σχετικά με όλα τα στάδια του έργου, να έχουν ενεργή πρόσβαση στις επιμέρους διαδικασίες, να αξιολογούν και να θέτουν προτεραιότητες ως προς τις δυνητικές ευκαιρίες και τους κινδύνους, ώστε να πληρείται το κριτήριο της διαφάνειας και της συμμετοχικότητας. Άλλο χαρακτηριστικό είναι η αμοιβαιότητα. Όλοι οι εμπλεκόμενοι συμμετέχουν ισότιμα στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία από την αρχή του έργου υποστηρίζοντας μεν τα συμφέροντά τους, αλλά φροντίζοντας να εξασφαλίσουν και τα συμφέροντα των υπολοίπων μερών. Όλα τα παραπάνω υπό το πρίσμα της θετικής στάσης του κοινωνικού συνόλου, το οποίο έχει κατανοήσει επαρκώς την αναγκαιότητα του RRI και το έχει ενστερνιστεί. Το αποτέλεσμα θα είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής για όλους μέσα από την ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας, στηριζόμενη πάντοτε σε ηθικές αξίες και σεβόμενη τις ατομικές ελευθερίες. Είναι βασικό να υπάρχει δέσμευση από όλες τις πλευρές και ο στόχος να μην περιορίζεται μόνο στο ‘δεν βλάπτω’ αλλά να επεκτείνεται και στο ‘ωφελώ’ μέσα από ενδεδειγμένες ενέργειες (Burget, Bardone & Pedaste, 2017; Gianni, 2016; Yaghmaei, 2016; Blok, Hoffmans & Wubben, 2015).

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία καλύπτει περιοχές που σχετίζονται κυρίως με την τεχνολογία, σε συνδυασμό με τον ιατρικό κλάδο, όπως είναι η Νανοτεχνολογία, η Γονιδιωματική, η Συνθετική Βιολογία, η Γεωμηχανική, η Ρομποτική, η Νευροεπιστήμη, κα. Ο λόγος που είναι πιο σύνηθες να εφαρμόζεται σε αυτές τις επιστημονικές περιοχές είναι η μεγαλύτερη χρησιμότητα και η ευρύτερη αποδοχή που θα συναντήσουν, καθώς είναι ευκολότερο, συνήθως, να στηρίξει κάποιος μία καινοτομία, η οποία θα στοχεύει στην βελτίωση της υγείας, ειδικότερα των ευάλωτων ομάδων (ασθενείς κλπ). Η δυσκολία ενδεχομένως να έγκειται στο γεγονός ότι οι κλάδοι αυτοί είναι αρκετά περίπλοκοι για τον κοινό νου και χρειάζεται να λάβουν πάρα πολλές πληροφορίες και επεξηγήσεις όσοι ασχοληθούν χωρίς να διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις (Grunwald, 2016; Guston, Fisher, Grunwald, Owen, Swierstra & Van der Burg, 2014; Sutcliffe, 2011).

Είναι φυσιολογικό να αναρωτηθεί κανείς γιατί αξίζει να ασχοληθεί με το RRI και πιο συγκεκριμένα γιατί να ασχοληθεί τη δεδομένη χρονική στιγμή. Στη σημερινή εποχή όπου οι απαιτήσεις έχουν αυξηθεί και η τεχνολογία αλλάζει με ραγδαίους ρυθμούς, οι πολίτες έχουν χάσει την εμπιστοσύνη τους απέναντι στις επιχειρήσεις θεωρώντας ότι έχουν ως μόνο σκοπό τους την εξασφάλιση κέρδους. Σε αυτό έχει, βέβαια, συμβάλλει και η οικονομική κρίση της τελευταίας δεκαετίας. Από την άλλη, σημαντικό ρόλο παίζει και η παγκοσμιοποίηση, η οποία έχει καταργήσει τα σύνορα για την καινοτομία και προσβλέπει σε διακρατικές συνεργασίες πάνω στο υπό μελέτη ζήτημα. Η σημασία, λοιπόν, της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

είναι μεγάλη διότι συνδράμει στην ενίσχυση της αποτελεσματικότητας της πρωτοπορίας, την καλύτερη κατανόηση των ρίσκων και την παροχή κινήτρων για δημιουργία νέων κοινωνικά ευαισθητοποιημένων τεχνολογιών χάρη στη ενεργό συμμετοχή των διαφόρων ομάδων ενδιαφέροντος, οι οποίες διευρύνουν την οπτική του οργανισμού, προβάλλουν ανάγκες άγνωστες, πολλές φορές, για τον οργανισμό και εφιστούν την προσοχή σε κινδύνους ηθικούς αλλά και κοινωνικοπεριβαλλοντικούς. Απόρροια όλων αυτών είναι η δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης ανάμεσα στο κοινωνικό σύνολο και τις εταιρείες και η μείωση του κόστους από λάθη ή αντιδράσεις του κοινού. (Sutcliffe & King, 2012; Sutcliffe, 2011)

Τα κίνητρα για την υιοθέτηση του RRI κατηγοριοποιούνται σε εσωτερικά και εξωτερικά, θεσμικά και μη θεσμικά, άμεσα και έμμεσα. Στα εσωτερικά, η διάθεση ενασχόλησης με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία πηγάζει μέσα από την επιθυμία των ανθρώπων να συμβάλλουν ουσιαστικά στο κοινό καλό χωρίς να αναλώνονται στα οφέλη που οι ίδιοι θα αποκομίσουν, ενώ στα εξωτερικά, ο πρωτεύων στόχος είναι η χρήση του RRI για την απόκτηση ωφελειών. Τα θεσμικά είναι αυτά που αντιμετωπίζουν το θέμα αυτό ως μέσο για την επίτευξη κάποιου άλλου ζητήματος, όπως παραδείγματος χάρη για διαφήμιση της επιχείρησης και κατά συνέπεια αύξηση της ελκυστικότητας της, ενώ για τα μη θεσμικά πρόκειται το RRI είναι αυτοσκοπός. Η τελευταία κατηγορία αναφέρεται στα άμεσα, τα οποία είναι κατά βάση οικονομικά (πχ χρηματικό βραβείο) και τα έμμεσα, τα οποία είναι μη οικονομικά (πχ φήμη στον κλάδο). Γενικότερα, προσφέρει πολύ σημαντικά οφέλη, όπως θα αναφερθεί και σε επόμενα κεφάλαια, για παράδειγμα την ενίσχυση της φήμης, την υπερίσχυση απέναντι στον ανταγωνισμό και την αύξηση της οργανωσιακής δέσμευσης. Τα κίνητρα μπορούν να επηρεάσουν την αξιοπιστία των δραστηριοτήτων, και ειδικά όταν βασίζονται στην ιδιοτέλεια (Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem, 2017; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017).

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία διέπεται από ορισμένες αρχές, οι οποίες συμπίπτουν σε αρκετά σημεία και με τον ορισμό του Schomberg που αναφέρθηκε παραπάνω. Η πρώτη αφορά τα οφέλη του εγχειρήματος, τα οποία μπορεί να είναι κοινωνικά, ηθικά ή περιβαλλοντικά. Η δεύτερη ασχολείται με τον ρόλο του Διοικητικού Συμβουλίου της επιχείρησης ως προς το RRI και την ανάληψη ευθυνών σχετικά με τη διαμόρφωση της αντίστοιχης στρατηγικής. Η τρίτη αναφέρεται στην αξιολόγηση των επιπτώσεων των δράσεων του οργανισμού με τη βοήθεια και άλλων συμμετεχόντων. Η τέταρτη αφορά την διαχείριση και την ελαχιστοποίηση των κινδύνων που σχετίζονται με την καινοτομία. Η πέμπτη ασχολείται με την διασφάλιση συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας για τους εργαζόμενους της εκάστοτε επιχείρησης γενικά, και ειδικότερα για όσους σχετίζονται με τον τομέα της έρευνας και της καινοτομίας. Η έκτη περιέχει την ανάγκη για συνεργασία με τους εμπορικούς συνεργάτες σχετικά με την εφοδιαστική αλυσίδα, η έβδομη την συμμετοχή διαφόρων ομάδων ενδιαφέροντος (πχ προμηθευτές, πελάτες, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις κλπ) καθ' όλη τη διαδικασία του RRI και η όγδοη και τελευταία αφορά τη διαφάνεια και την ειλικρίνεια.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Είναι σημαντικό να λαμβάνονται υπόψιν αυτές οι αρχές από κάθε οργανισμό που επιθυμεί να ενσωματώσει την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, ώστε να έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα (Sutcliffe, 2015).

Πολλοί ερευνητές, τέλος, έχουν χαρακτηρίσει την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ως μετα-υπευθυνότητα θέλοντας να τονίσουν ότι η ιδέα αυτή εξελίσσει την έννοια της υπευθυνότητας. Ο Stahl μάλιστα την περιέγραψε ως «μετα-υπευθυνότητα που στοχεύει στη διαμόρφωση, διατήρηση, ανάπτυξη, συντονισμό και ευθυγράμμιση υφισταμένων και νέων διαδικασιών έρευνας και καινοτομίας, παραγόντων και ευθυνών με στόχο την εξασφάλιση επιθυμητών και αποδεκτών αποτελεσμάτων έρευνας». Με την πρόοδο της τεχνολογίας, οι ευθύνες μεγαλώνουν (πχ η ευθύνη για την προστασία των προσωπικών δεδομένων) και δεδομένου ότι ένα άτομο έχει ευθύνες επαγγελματικές, προσωπικές, κοινωνικές κλπ, η μετα-υπευθυνότητα φροντίζει να ενισχύσει τις διαδικασίες που περιλαμβάνουν τις εν λόγω ευθύνες, έτσι ώστε να εξελιχθούν ομαλά και να μην αποτελέσουν πρόσθετο βάρος για τους εμπλεκόμενους. Διότι μετα-υπευθυνότητα σημαίνει εξέλιξη των υφιστάμενων ευθυνών και όχι κατάργησή τους, αλλά και εισαγωγή νέων (Burget, Bardone & Pedaste, 2017; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem, 2017; Timmermans, Yaghmaei, Stahl & Brem 2017).

Κρίνεται σκόπιμο να αναλυθεί, στη συνέχεια, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία υπό το πρίσμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και ως μετεξέλιξη της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης και να δοθεί έμφαση στα επίπεδα και στα στάδια εφαρμογής του RRI, τις διαστάσεις της υπευθυνότητας και τις ευθύνες των επιχειρήσεων, τα χαρακτηριστικά των διαδικασιών της υπεύθυνης έρευνας και καινοτομίας, καθώς και τα επίπεδα και τα στάδια της καινοτομίας.

2.1.1. ΤΟ RRI ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), αποτελεί μία οικονομικοπολιτική ένωση, η οποία ιδρύθηκε το 1993 με την υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ. Αρχικά απαρτιζόταν από 12 κράτη. Η Ελλάδα προσχώρησε το 2001. Σήμερα απαριθμεί 28 κράτη μέλη. Πρεσβεύει τις αξίες της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου και των ανθρώπινων δικαιωμάτων. Τα θεσμικά της όργανα είναι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και το Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο.

Η ΕΕ αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί την κοιτίδα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Ο όρος Responsible Research and Innovation, μάλιστα, εισήχθη από υπεύθυνους χάραξης πολιτικής μέσα

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Χαρακτηριστικό είναι ότι ο von Schomberg θεμελίωσε τον προαναφερθέντα ορισμό του RRI κατά τη διάρκεια της συμμετοχής του στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ηθική αποδοχή, τη βιωσιμότητα και την κοινωνική επιθυμητότητα της διαδικασίας. Η ηθική αποδοχή συνεπαγόταν την συμμόρφωση με τις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η βιωσιμότητα αναφερόταν στην βιώσιμη ανάπτυξη που συντελείται σε οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο εντός των χωρών και η κοινωνική επιθυμητότητα αφορούσε την τήρηση των συνθηκών της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατά τη διάρκεια πραγματοποίησης των διαδικασιών έρευνας και καινοτομίας (Owen, Bessant & Heintz, 2013; Von Schomberg, 2011).

Πρόγονος της ιδέας του RRI αποτέλεσε το Ethical, Legal and Social Aspects research (ELSA). Επρόκειτο για ερευνητικές δραστηριότητες που ασχολούνταν με τις ηθικές, νόμιμες και κοινωνικές πτυχές διαφόρων επιστημών, όπως η νανοτεχνολογία. Το ELSA δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια του 6ου προγράμματος πλαισίου (Framework Programme) το 2002. Τα προγράμματα πλαισίου αφορούν διαδικασίες επιστημονικής έρευνας και τεχνολογικής ανάπτυξης που λαμβάνουν υπόψιν κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις και έχουν διάρκεια από τέσσερα μέχρι εφτά χρόνια. Μέσα από αυτά επετεύχθη διακρατική και παράλληλα διακλαδική συνεργασία πάνω σε επιστημονικά θέματα μεγίστης σημασίας. Το πρώτο πρόγραμμα πλαισίου ξεκίνησε το 1984. Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ανέτειλε το 2010 κατά τη διάρκεια του 7ου προγράμματος πλαισίου, το οποία διήρκησε από το 2007 έως το 2013, και συνιστά το κύριο θέμα του Horizon 2020, που αποτελεί ουσιαστικά το 8ο πρόγραμμα πλαισίου κατά το διάστημα 2014 – 2020. Ο κύριος άξονας θεμάτων του 7ου προγράμματος πλαισίου ήταν γύρω από την ενίσχυση της επιστημονικής και τεχνολογικής βάσης της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και την ενθάρρυνση της διεθνούς ανταγωνιστικότητά της, με παράλληλη προώθηση της έρευνας που υποστηρίζει τις πολιτικές της ΕΕ. Η αναγκαιότητα, λοιπόν, για την θέσπιση του RRI την εποχή εκείνη ήταν προφανής (De Saille, 2015; Rip, 2014).

Ακόμα μεγαλύτερη, όμως, είναι η αναγκαιότητα για Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία σήμερα, γεγονός που καταδεικνύεται και από τη θέση που κατέχει στο πρόγραμμα Horizon 2020. Η φιλοδοξία της Ευρωπαϊκής Ένωσης να διασφαλίσει ότι οι έρευνες και οι καινοτόμες ιδέες μπορούν να μετατραπούν σε προϊόντα και υπηρεσίες που δημιουργούν θέσεις εργασίας και ενισχύουν την ευημερία, και να συμβάλουν στη διατήρηση του περιβάλλοντος και στην κάλυψη των κοινωνικών αναγκών της Ευρώπης και του κόσμου οδήγησε στη θέσπιση του Horizon 2020. Το Horizon 2020 αποτελεί ένα πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη χρηματοδότηση της επιστήμης, το οποίο αποσκοπεί στην εξασφάλιση της παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας της Ευρώπης, μέσα από την οικονομική ανάπτυξη και τη δημιουργία θέσεων εργασίας. Ο στόχος του είναι να διασφαλιστεί ότι η Ευρώπη θα παράγει επιστήμη παγκόσμιας κλάσης, θα απομακρύνει τους φραγμούς στην καινοτομία και θα διευκολύνει τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα να

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

συνεργαστούν για την υλοποίηση της καινοτομίας, έτσι ώστε να δημιουργηθεί μία πραγματικά ενιαία αγορά για τη γνώση, την έρευνα και την καινοτομία. Συνδυάζοντας την έρευνα και την καινοτομία, το πρόγραμμα Horizon 2020 συμβάλλει στην επίτευξη αυτού του στόχου με έμφαση στην άριστη επιστήμη, στην ανταγωνιστική βιομηχανία και στην ύπαρξη καλύτερων κοινωνιών. Για τους λόγους αυτούς δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στο RRI (Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη – Υπηρεσία Διαχείρισης Ευρωπαϊκών και Αναπτυξιακών Προγραμμάτων). Το Horizon 2020 έχει, επιπλέον, να αντιμετωπίσει προκλήσεις, όπως η υπερθέρμανση του πλανήτη, οι πανδημίες, η ολοένα αυξανόμενη γήρανση του παγκόσμιου πληθυσμού κα. Η μεγαλύτερη πρόκληση, όμως, που έχει να αντιμετωπίσει είναι η οικονομική κρίση, η οποία μαστίζει την Ευρώπη και ειδικότερα τις νοτιότερες χώρες (Ελλάδα, Πορτογαλία, κα), και τα παρεπόμενά της (ανεργία, φτώχεια κλπ). Η σοβαρότητα της κατάστασης φαίνεται και από το γεγονός ότι αυξήθηκαν τα κονδύλια για το Horizon 2020 κατά 30% σε σχέση με το προηγούμενο πρόγραμμα, αν και θα υπάρξει πρόβλημα στην υλοποίηση σημαντικού ποσοστού του προγράμματος λόγω της κρίσης αυτής. Στο πλαίσιο του RRI, το Horizon 2020 έχει θεσπίσει το σχέδιο δράσης "επιστήμη για την κοινωνία, με την κοινωνία", στηρίζοντας την βασική αρχή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας που είναι η συμμετοχικότητα και χρηματοδοτώντας ερευνητικές δραστηριότητες των μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ΕΕ δίνει τόσο μεγάλη βαρύτητα στο RRI που έχει θέσει ως στόχο για τα κράτη μέλη να χρησιμοποιούν την αξία του 3% του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος τους για σκοπούς έρευνας και ανάπτυξης συνεχίζοντας, βέβαια, και η ίδια την χρηματοδότηση (Ulnicane, 2016; Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation, 2013; Owen, Macnaghten & Stilgoe, 2012).

Για να ακολουθηθεί ενιαία πολιτική σχετικά με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, έχουν αναπτυχθεί κατευθυντήριες γραμμές και πρότυπα κοινά για όλες τις χώρες. Η δυσκολία βρίσκεται στο γεγονός ότι δεν ισχύουν οι ίδιες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες σε όλες τις χώρες. Οι χώρες του Νότου, οι οποίες έχουν πληγεί περισσότερο από την οικονομική κρίση έχουν διαφορετικές προτεραιότητες από τις χώρες του Βορρά. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι δεν χρειάζεται να επενδύσουν στο RRI. Προκαλεί ενδιαφέρον ότι οι χώρες της ΕΕ έχουν χωριστεί σε τέσσερις ομάδες ανάλογα με την έμφαση που δίνεται στις διαστάσεις της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, οι οποίες θα αναλυθούν εκτενέστερα παρακάτω, και στο επίπεδο ολοκλήρωσης της. Στην πρώτη ομάδα, η οποία περιλαμβάνει την Αυστρία, το Λουξεμβούργο, την Ιρλανδία, τη Μάλτα, την Τσεχία, την Ελλάδα, την Κύπρο και την Ουγγαρία, δεν δίνεται ιδιαίτερη έμφαση σε καμία διάσταση και το επίπεδο ολοκλήρωσης είναι μέτριο. Στην δεύτερη ομάδα, η οποία αποτελείται από τη Βουλγαρία, την Πολωνία, τη Σλοβενία, την Κροατία, τη Λιθουανία, το επίπεδο είναι πιο καλό και δίνεται έμφαση κυρίως στη διάσταση της ισότητας των φύλων. Η τρίτη ομάδα, αποτελούμενη από την Ισπανία, την Πορτογαλία και τη Ρουμανία, εμφανίζει ένα καλό επίπεδο ολοκλήρωσης δίνοντας έμφαση στις περισσότερες διαστάσεις. Η τέταρτη ομάδα, με το Βέλγιο, τη Γερμανία, τη Γαλλία, τη Δανία, την Ιταλία, τις Κάτω Χώρες, τη Φινλανδία, τη Σουηδία και το

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ηνωμένο Βασίλειο, εμφανίζει ένα πολύ υψηλό επίπεδο ολοκλήρωσης δίνοντας μεγάλη βαρύτητα σε όλες τις διαστάσεις, εκτός από αυτή της ισότητας των φύλων (Aarhus University, CWTS Leiden University, Directorate-General for Research and Innovation (European Commission), Fraunhofer ISI, Ingenio CSIS-UPV, Technopolis Group, University of Athens, 2018; Macnaghten, Owen, Stilgoe, Wynne, Azevedo, De Campos, ... & Garvey, 2014).

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία περιλαμβάνει ορισμένες διαστάσεις, ή διαφορετικά θεματικές ενότητες, οι οποίες θεσπίστηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τις οποίες καλείται να προωθήσει. Οι έξι διαστάσεις είναι οι εξής:

- Η ηθική (ethics): πρόκειται για ένα σύνολο αντιλήψεων και συμπεριφορών που κωδικοποιούνται σε ένα σύστημα αρχών για μια δεδομένη κοινωνία και αποτελεί σημείο αναφοράς τόσο για το άτομο, όσο και για το κοινωνικό σύνολο. Η ηθική αφορά τόσο την ιδιωτική όσο και την δημόσια – επαγγελματική ζωή των ατόμων. Γενικότερα, είναι κάτι που πηγάζει μέσα από τον άνθρωπο, από διδαχές που έχει δεχτεί σε μικρή ηλικία και ενισχύεται και από τους διάφορους κώδικες δεοντολογίας που υπάρχουν. Ορισμένοι την θεωρούν εμπόδιο για την κερδοφορία τους, αλλά στην πραγματικότητα μπορεί να συμβάλλει θετικά στη δημιουργία ευκαιριών. Εν προκειμένω, βέβαια, η ηθική αναφέρεται στην ακεραιότητα κατά τη διάρκεια της έρευνας και τον σεβασμό στο άτομο και στα δικαιώματά του, όπως αυτά μπορούν να παραβιασθούν και από την έρευνα και την καινοτομία. Η τήρηση της ηθικής εξαρτάται και από τον τρόπο χρήσης της καινοτομίας. Γι' αυτό απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή, ώστε να διατηρηθεί η ηθική των πραγμάτων και να μην χρησιμοποιηθούν τα επιστημονικά ευρήματα με ανήθικο τρόπο.
- Η ισότητα των φύλων (gender equality): παρότι έχουν γίνει σημαντικές προσπάθειες για να εξισωθούν ουσιαστικά τα δύο φύλα και να έχουν οι γυναίκες την ίδια πρόσβαση σε πληροφορίες και ευκαιρίες με τους άνδρες, η ύπαρξη ανισότητας είναι ακόμα εμφανής, ειδικά σε θέματα όπως η κατάκτηση υψηλών ιεραρχικά θέσεων. Η ισότητα των δύο φύλων είναι ιδιαίτερα σημαντική γιατί αποτελεί κομμάτι του όλου ζητήματος του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και βοηθάει στη διαμόρφωση πιο ειρηνικών και ασφαλών κοινωνιών για όλους τους πολίτες. Η ισότητα των δύο φίλων είναι κάτι που πρέπει να ισχύει και στην έρευνα και την καινοτομία και επιτυγχάνεται μέσα από την ευαισθητοποίηση, την κατάρριψη των στερεοτύπων, την ανάληψη θέσεων ευθύνης από γυναίκες, την παροχή ίσων αποδοχών και την ισάριθμη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στην διαδικασία της έρευνας, καθώς και την θεώρηση του θέματος του φύλου κατά τη διενέργεια της έρευνας, την εξαγωγή συμπερασμάτων και την αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.
- Η διακυβέρνηση (governance): αποτελεί οριζόντια διάσταση που επηρεάζει τις υπόλοιπες πέντε διαστάσεις και στοχεύει στην επίτευξη κοινής ευθύνης για τον αντίκτυπο της Έρευνας και Καινοτομίας, τη συμμετοχικότητα, τη διαφάνεια κλπ. Για να μπορέσει να πραγματοποιηθεί ο στόχος

αυτός, πρέπει εκείνοι που συμμετέχουν στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία να φροντίζουν για την τήρηση των νόμων και την λογοδοσία σχετικά με τις πράξεις που αφορούν το ζήτημα αυτό, καθώς επίσης, και να ερμηνεύουν τα κενά στους σχετικούς κανονισμούς, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να παίρνουν τις καλύτερες δυνατές αποφάσεις λαμβάνοντας υπόψιν το κοινό περί δικαίου αίσθημα και τις εκάστοτε συνθήκες. Η διακυβέρνηση οφείλει να είναι ενημερωμένη για τις πρακτικές στο RRI και, ως ένα βαθμό, προνοητική, ώστε να προλαμβάνει τις αρνητικές εξελίξεις στον τομέα αυτό, καθώς και να παρέχει τα κατάλληλα μέσα που θα εξασφαλίζουν την συμμετοχή όλων των ενδιαφερομένων.

- Η ανοιχτή πρόσβαση (open access): κάθε άτομο, το οποίο δείχνει ενδιαφέρον για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ή/και έχει κάποιο συμφέρον σχετικό με το θέμα αυτό, θα πρέπει να μπορεί να βρει άμεσα και εύκολα τις πληροφορίες που χρειάζεται. Έτσι, μπορούν οι χρηματοδότες να ενημερωθούν για την πορεία και τα αποτελέσματα των ερευνών ελέγχοντας αν έχουν χρησιμοποιηθεί σωστά τα χρήματα που επένδυσαν. Επιπλέον, μπορεί να περιοριστεί το χάσμα ανάμεσα στους ερευνητές και το κοινό μέσω της διαφάνειας στη διαδικασία και να ενισχυθεί η δέσμευση του κοινού ως προς το όλο εγχείρημα. Απαιτείται, φυσικά, προσοχή λόγω του ανταγωνισμού και καλό είναι να γίνεται από νωρίς κατοχύρωση πνευματικών δικαιωμάτων, για να μην βρεθούν οι ερευνητές μπροστά σε δυσάρεστες εκπλήξεις.
- Η δημόσια δέσμευση (public engagement): αφορά όλους τους φορείς που συμμετέχουν στο RRI (ερευνητές, συνεργάτες, πολίτες κα). Όλοι μαζί συμπράττουν για να παραχθεί το μέγιστο δυνατό όφελος για το σύνολο της κοινωνίας, συμμετέχοντας ενεργά σε όλα τα στάδια της έρευνας και της καινοτομίας, στη λήψη αποφάσεων και στην ανάληψη ευθυνών. Για να γίνουν όλα αυτά, πρέπει τα άτομα να έχουν αντιληφθεί την σημασία του ρόλου του καθενός και την ανάγκη για Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, καθώς μέσα από την συλλογική πρόοδο της κοινωνίας, θα επωφεληθούν και οι ίδιοι ως ενεργά μέλη της. Η αρμονική συνεργασία είναι πολύ σπουδαία, γιατί δεν είναι εφικτό να είναι όλοι ειδήμονες πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα (ή και σε οποιοδήποτε ζήτημα γενικότερα). Οπότε η αλληλεπίδραση μεταξύ των φορέων που είναι καλοί γνώστες του θέματος και των φορέων που δεν γνωρίζουν αρκετά πράγματα σχετικά με αυτό αποτελεί εξαιρετικά θετικό στοιχείο, διότι δεν γίνεται να δεσμευτεί κάποιος πλήρως απέναντι σε κάτι αν δεν το κατανοεί εις βάθος.
- Η εκπαίδευση στις επιστήμες (science education): η επιστημονική γνώση είναι σημαντική για τη συμμετοχή και τη δέσμευση. Με το να εκπαιδεύονται τα άτομα ενισχύεται η ισότιμη συμμετοχή και βελτιώνονται οι μεταξύ τους σχέσεις. Έτσι ενθαρρύνονται όλοι οι πολίτες να συμμετέχουν στις διαδικασίες έρευνας και καινοτομίας δίχως να φοβούνται ότι θα φανούν ανεπαρκείς. Συμβάλλει, επίσης, στην ενίσχυση της διαδικασίας της μάθησης χρησιμοποιώντας τα κατάλληλα μέσα και στην παραγωγή νέων επιστημόνων και μελλοντικών ερευνητών. Χρειάζεται, όμως, να είναι και τα ίδια τα άτομα πρόθυμα να εκπαιδευτούν και θετικά διακείμενα ως προς την όλη διαδικασία του RRI.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

(Burget, Bardone & Pedaste, 2017; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Monsonís-Payá, García-Melón & Lozano, 2017; Gianni, 2016; Pellé & Reber, 2016; Yaghmaei, 2016; Owen, Macnaghten & Stilgoe, 2012).

2.1.2. ΤΟ RRI ΩΣ ΜΕΤΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (ΕΚΕ) ή Corporate Social Responsibility (CSR), όπως ονομάζεται διεθνώς, μπορεί να εφαρμόζεται στην Ελλάδα την τελευταία δεκαπενταετία αλλά στο εξωτερικό είναι γνωστή περίπου από την δεκαετία του 1960. Δεν υπάρχει ένας συγκεκριμένος ορισμός για την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, αυτό που μπορεί, όμως, να ειπωθεί με βεβαιότητα για αυτήν είναι ότι πρόκειται για οικειοθελή δράση των επιχειρήσεων, η οποία ακολουθεί οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές πρακτικές που ξεφεύγουν από αυτά που επιβάλλει η νομοθεσία, αφορούν όλους όσους σχετίζονται με αυτές και απαιτούν συνέπεια και ενσωμάτωση στη στρατηγική της επιχείρησης. Δεν πρόκειται για συμμόρφωση με την ισχύουσα νομοθεσία ή υποκατάστατο κάποιου κανονισμού, διαφημιστικό κόλπο, ούτε και για φιλανθρωπία. Η ΕΚΕ αφορά όλες τις επιχειρήσεις ανεξαρτήτως μεγέθους και προσανατολίζεται προς τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders) στοχεύοντας όχι μόνο στην μεγιστοποίηση των κερδών των μετόχων, ως είθισται παραδοσιακά, αλλά και στην ικανοποίηση των συμφερόντων των stakeholders, οι οποίοι μπορεί να είναι οι προμηθευτές, οι πελάτες, η τοπική κοινότητα, οι εργαζόμενοι, η κυβέρνηση κα. Οι εταιρείες δείχνουν ενδιαφέρον για τις επιπτώσεις των δραστηριοτήτων τους σχετικά με το περιβάλλον (planet), την κοινωνία (people) και την κερδοφορία (profit), τα οποία αποτελούν το Triple Bottom Line της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης. Το αποτέλεσμα της διαδικασία είναι ικανοποιημένοι stakeholders, οι οποίοι νιώθουν ότι οι ανάγκες τους λαμβάνονται υπόψιν, ενίσχυση της παραγωγικότητας και της εταιρικής φήμης και δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος για τους οργανισμούς (Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017; Gianni, 2016; Iatridis & Schroeder, 2016).

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία θεωρείται επέκταση της ιδέας της ΕΚΕ. Και οι δύο επικεντρώνονται σε στοιχεία πέρα από το κέρδος της επιχείρησης και θέτουν και επιπλέον προτεραιότητες, όπως είναι η συμβολή σε κοινωνικά θέματα, χωρίς να μετατρέπουν την επιχείρηση σε φιλανθρωπικό ίδρυμα. Τόσο το RRI όσο και το CSR δεν μένουν σε όσα ορίζουν οι κανόνες δικαίου αλλά φροντίζουν για την ικανοποίηση των ενδιαφερόντων και των αναγκών όλων των εμπλεκομένων, ενδιαφέροντα και ανάγκες που δεν υπόκεινται σε κάποιον νόμο και ακολουθούν την ηθική και τις αξίες που αυτή πρεσβεύει. Οι διαστάσεις της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας συναντώνται και στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη υπό άλλη μορφή. Για παράδειγμα, όσον αφορά την ισότητα των δύο φύλων, η εφαρμογή της ΕΚΕ σε έναν

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

οργανισμό επιδιώκει μέσω των δράσεων της την ισότητα ανάμεσα σε όλους τους εργαζόμενους, άνδρες και γυναίκες, ανεξαρτήτως φυλής, θρησκευτικών πεποιθήσεων και προσωπικών επιλογών. Και τα δύο αποτελούν κομμάτι της στρατηγικής της επιχείρησης. Και στις δύο περιπτώσεις παίζουν ρόλο και τα κίνητρα, τα οποία δεν πρέπει να συνδέονται άμεσα με την επίτευξη κέρδους, διαφορετικά δεν μιλάμε πια για RRI και CSR. (Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Inzelt & Csonka, 2017; Scholten & Blok, 2015).

Τα κοινά στοιχεία μεταξύ της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης και της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας είναι αρκετά αλλά αρκετές είναι και οι διαφορές αφού το RRI αποτελεί μετεξέλιξη της ΕΚΕ, και κατά συνέπεια είναι λογικό να περιλαμβάνει επιπλέον στοιχεία. Μέσω της ΕΚΕ, οι επιχειρήσεις δείχνουν να αντιλαμβάνονται την ευθύνη που φέρουν απέναντι στο κοινωνικό σύνολο και να λαμβάνουν υπόψιν τις ανάγκες των stakeholders, χωρίς, όμως, να τους περιλαμβάνουν στα διάφορα στάδια της όλης διαδικασίας διαμοιράζοντας τις ευθύνες που αναλογούν στον καθένα, ενώ η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία έχει σαν κύριο χαρακτηριστικό την ενεργό συμμετοχή όλων των ομάδων ενδιαφέροντος, οι οποίες φέρουν και αυτές τις ευθύνες τους πάνω στο εκάστοτε ζήτημα που διαχειρίζεται το RRI. Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ασχολείται με την έρευνα και την ανάπτυξη, την καινοτομία και το σχεδιασμό κατά τη διαδικασία του κύκλου ζωής των προϊόντων, σε αντίθεση με την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, η οποία ασχολείται με την κατασκευή, την χρήση και την διάθεση των προϊόντων. Επίσης, η ΕΚΕ ασχολείται περισσότερο με θέματα κοινωνικοπεριβαλλοντικά, ενώ το RRI με περισσότερο επιστημονικά, τα οποία, βέβαια, αφορούν τον κοινωνικό ιστό, όπως η Γονιδιωματική. Η ΕΚΕ δεν χρησιμοποιεί εξωτερική χρηματοδότηση καθώς φροντίζει η ίδια η εταιρεία να καλύπτει τα έξοδα του εγχειρήματος, αντιθέτως το RRI χρησιμοποιεί συχνά εξωτερικούς χρηματοδότες, όπως, για παράδειγμα, δημόσιους φορείς. Τέλος, η ΕΚΕ δεν φαίνεται να δίνει ιδιαίτερη βάση στις μελλοντικές της επιπτώσεις, εν αντιθέσει με το RRI, το οποίο προσπαθεί να προβλέψει, ως ένα σημείο, τις συνέπειες που θα φέρει στο μέλλον (Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; Timmermans, Yaghmaei, Stahl & Brem, 2017; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017).

Η Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη ως ευρύτερο πλαίσιο της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας μπορεί να της παρέχει χρήσιμα εργαλεία που θα συνδράμουν στην υλοποίηση της. Δεν ταιριάζουν όλα τα εργαλεία της ΕΚΕ στο RRI, αλλά υπάρχουν κάποια κριτήρια που καθορίζουν ποια εργαλεία είναι κατάλληλα για το σκοπό αυτό, όπως η συστηματικότητα στον έλεγχο και την αντιμετώπιση προβλημάτων, η εφαρμοστικότητα σε όλους τους κλάδους και σε διεθνές επίπεδο και η δυνατότητα συμμετοχής των ενδιαφερόμενων. Τα εργαλεία αποτελούνται από ορισμένα πρότυπα, όπως το ISO9001, το OHSAS18001, το SA8000, διεθνείς προτάσεις, όπως η Παγκόσμια Πρωτοβουλία Υποβολής Εκθέσεων και το Παγκόσμιο Σύμφωνο των Ηνωμένων Εθνών, και αρχές, όπως οι Επιχειρηματικές Αρχές για την Καταπολέμηση της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Δωροδοκίας και η Πρωτοβουλία Κοινωνικής Συμμόρφωσης Επιχειρήσεων. Τα πρότυπα και οι διεθνείς προτάσεις διευκολύνουν τον τρόπο υλοποίησης και τον έλεγχο της διαδικασίας, με τη διαφορά ότι οι προτάσεις είναι σε παγκόσμιο επίπεδο, στηρίζονται κατά βάση στην παγκόσμια νομοθεσία και είναι λιγότερο αυστηρές από τα πρότυπα. Οι αρχές προωθούν την δέσμευση προς τον οργανισμό και βοηθούν στην θεώρηση του RRI ως κομμάτι της στρατηγικής. Σε κάθε περίπτωση, και τα εργαλεία αυτά χρειάζονται κατά καιρούς έλεγχο και αξιολόγηση διότι οι συνθήκες αλλάζουν από στιγμή σε στιγμή και οι εξελίξεις στον τομέα των επιχειρήσεων είναι ραγδαίες (Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Iatridis & Schroeder, 2016).

2.1.3. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ RRI

Η εφαρμογή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας δεν είναι εύκολη υπόθεση. Απαιτεί χρόνο, χρήματα, γνώσεις και, κυρίως, έμπρακτο ενδιαφέρον. Προκειμένου να προχωρήσει και να εφαρμοστεί αποτελεσματικά το project του RRI χρειάζεται να ολοκληρωθούν ορισμένα επίπεδα. Τα τρία αυτά επίπεδα αποτελούν προϋπόθεση για την σωστή υλοποίηση της διαδικασίας και είναι η συνειδητοποίηση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, η αξιολόγηση της και τέλος, η εφαρμογή της.

Η συνειδητοποίηση (awareness) συνιστά το πρώτο επίπεδο, κατά το οποίο οι εμπλεκόμενοι και, ιδιαιτέρως, ο ίδιος ο οργανισμός καλούνται να κατανοήσουν την σημασία του RRI. Αυτό επιτυγχάνεται μέσα από την εκπαίδευση, την απόκτηση σχετικών γνώσεων και την εμπέδωση των ηθικών αξιών και των προτύπων που ακολουθεί το RRI. Έτσι, θα γίνει αντιληπτή η αναγκαιότητα της συνεργασίας μεταξύ των διαφόρων ομάδων ενδιαφέροντος, ο οργανισμός θα καταφέρει να βρει τον τρόπο για να ενσωματώσει τις δράσεις της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας στον στρατηγικό του σχεδιασμό και θα ενισχυθεί η δέσμευση και η εμπιστοσύνη μεταξύ των ατόμων και του οργανισμού (Yaghmaei, 2018; Yaghmaei, 2016).

Το δεύτερο επίπεδο αφορά την αξιολόγηση (assessment) του προς επίλυση ζητήματος, των γνώσεων και των αντιλήψεων περί του RRI, του καταμερισμού των ρόλων και των ευθυνών των εμπλεκόμενων μερών, της διαμόρφωσης σχεδίου και της βιωσιμότητάς του, της τεχνολογίας που χρησιμοποιείται από την επιχείρηση και που απαιτείται για την υλοποίηση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, των ρίσκων που θα χρειαστεί να πάρει η επιχείρηση, του οφέλους που θα αποκομίσει και των πιθανών επιπτώσεων των ενεργειών της. Οι επιπτώσεις ενδέχεται να επηρεάσουν τον τρόπο λειτουργίας της, την κουλτούρα της, τους συμμετέχοντες και, ακόμα περισσότερο, αυτούς που εξαρτώνται άμεσα από τα αποτελέσματα της διαδικασίας, όπως πχ τους ασθενείς σε περίπτωση που το θέμα σχετίζεται με την ιατρική επιστήμη (Yaghmaei, 2018; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Heras & Ruiz-Mallén, 2017; Grunwald, 2016; Yaghmaei, 2016; Wickson & Carew, 2014; Von Schomberg, 2011).

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Κατά το τρίτο και τελευταίο επίπεδο (implementation), το οποίο λαμβάνει χώρα μετά την ολοκλήρωση των άλλων δύο επιπέδων, θα γίνει ο έλεγχος των επιμέρους διαδικασιών έρευνας και καινοτομίας και της τήρησης των εσωτερικών κανονισμών και της κρατικής και διεθνούς νομοθεσίας, ώστε να μπορέσει να ξεκινήσει η ουσιαστική συνεργασία μεταξύ όλων των φορέων εντός και εκτός της επιχείρησης, στηριζόμενη σε σωστές βάσεις, να γίνει η ενσωμάτωση του RRI στη στρατηγική του οργανισμού και να αρχίσει η υλοποίηση του σχεδίου της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας μέσα από απρόσκοπτες και ευδιάκριτες δράσεις. Τέλος, μπορεί ο τρόπος δράσης και εφαρμογής να ποικίλλει από την μία εταιρεία στην άλλη, αλλά τα επίπεδα σε γενικές γραμμές παραμένουν κοινά για όλες (Yaghmaei, 2018; Yaghmaei, 2016).

Κάθε επιχείρηση ενδέχεται να βρίσκεται σε διαφορετικό στάδιο ως προς το RRI. Τα στάδια εφαρμογής της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας συνδέονται σε μεγάλο βαθμό με τα επίπεδα για την υλοποίησή της, δείχνουν σε τι επίπεδο βρίσκονται οι εταιρείες αναφορικά και με τα όσα εκφράζουν τα παραπάνω επίπεδα, κυμαίνονται από την παντελή έλλειψη ουσιαστικής ενασχόλησης με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία μέχρι την πλήρη υιοθέτησή της, και είναι, κατά σειρά, το αμυντικό στάδιο, το στάδιο της συμμόρφωσης ή αντανακλαστικό στάδιο, το διαχειριστικό ή τακτικό, το στρατηγικό και το στάδιο κοινωνικής εφαρμογής ή μη αποκλειστικό, τα οποία λειτουργούν ως εξής:

- Στο αμυντικό στάδιο (defensive), οι επιχειρήσεις δεν έχουν καθόλου γνώση σχετικά με το RRI και δεν υφίσταται καν ζήτημα συνειδητοποίησης, εφόσον δεν γνωρίζουν τίποτα για την διαδικασία. Σε ορισμένες περιπτώσεις υπάρχουν κάποιες στοιχειώδεις γνώσεις αλλά παρουσιάζεται άρνηση ή αδυναμία αντιμετώπισης της κατάστασης. Είναι σύνηθες να μην ενδιαφέρονται για την ηθικοκοινωνική πλευρά της έρευνας και της καινοτομίας, αλλά μόνο για την τεχνολογική. Στο σημείο αυτό, είναι πολύ πιθανό να υποπέσει στην αντίληψή τους το θέμα μέσα από τη σύγκριση με τον ανταγωνισμό ή την κριτική από ενημερωμένους συνεργάτες και πελάτες για τη μη εφαρμογή του.
- Στο στάδιο της συμμόρφωσης ή αντανακλαστικό στάδιο (compliance / reflexive), το RRI έχει γίνει πόλος έλξης, οι επιχειρήσεις αρχίζουν να εξερευνούν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία και να μαθαίνουν σχετικά με αυτήν τηρώντας παράλληλα το νομικό πλαίσιο του ζητήματος, χωρίς να την έχουν υιοθετήσει ακόμα. Χρειάζεται προσοχή στον τρόπο διαχείρισης των εσωτερικών κανονισμών που μπορεί να χρειαστεί να προσαρμοστούν στο πλαίσιο του RRI, ώστε να μην έρχονται σε αντίθεση με την κρατική και την ευρωπαϊκή νομοθεσία.
- Στο διαχειριστικό ή τακτικό στάδιο (managerial / tactical), το RRI έχει αρχίσει να ενσωματώνεται στο κομμάτι της έρευνας και της καινοτομίας των επιχειρήσεων, σε κάποιες από τις δραστηριότητες τους. Οι επιχειρήσεις πλέον έχουν συνειδητοποιήσει την αξία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, έχουν εισάγει ηθικές αξίες στο πλαίσιο της έρευνας και έχουν προχωρήσει στην απαραίτητη αξιολόγηση, που αναφέρθηκε και ανωτέρω.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

- Στο στρατηγικό στάδιο (strategic), η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία έχει ενσωματωθεί πλήρως στις λειτουργίες των επιχειρήσεων, αποτελεί τμήμα του στρατηγικού τους σχεδίου και χρησιμοποιείται ευρέως από τις εταιρείες, ενώ και οι ηθικές αξίες δεν βρίσκονται, πλέον, μόνο στο κομμάτι της έρευνας, αλλά και της καινοτομίας μέσα από τις παρεχόμενες υπηρεσίες και τα προϊόντα.
- Στο στάδιο κοινωνικής εφαρμογής ή μη αποκλειστικό (civil / inclusive), με το οποίο ολοκληρώνονται τα στάδια εφαρμογής του RRI, οι οργανισμοί έχουν πια κατακτήσει όλο το φάσμα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, έχει πραγματοποιηθεί η πλήρης υιοθέτησή της και είναι σε θέση, πια, να ενημερώσουν και άλλους οργανισμούς του κλάδου, να μεταλαμπαδεύσουν τις γνώσεις τους και να μοιραστούν τις εμπειρίες τους, καθώς και να προάγουν τα σχετικά με το RRI θέματα και προς τρίτους.

Το στάδιο που βρίσκεται κάθε εταιρεία μία δεδομένη στιγμή μπορεί να διαφέρει για λόγους εσωτερικής (πχ κουλτούρα του οργανισμού, φάσης ωριμότητας κλπ) και εξωτερικής (πχ χώρα στην οποία βρίσκεται η επιχείρηση) φύσεως. Μπορούν, ωστόσο, όλες οι εταιρείες προσεκτικά, μεθοδικά και με πλήρη επίγνωση της κατάστασης να μεταβούν με επιτυχία από το ένα στάδιο στο άλλο, κάποιες ευκολότερα και άλλες με περισσότερο κόπο (Yaghmaei, 2018; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017; Yaghmaei, 2016).

2.1.4. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Η υπευθυνότητα αποτελεί δομικό στοιχείο της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Κι ενώ η σημασία που έχει είναι κοινή για όλους, η ουσία της μπορεί να είναι κάτι ξεχωριστό για τον κάθε άνθρωπο, να προέρχεται από διαφορετικές πηγές για τον καθένα και να εμφανίζεται με άλλη μορφή.

Για κάποιον η υπευθυνότητα μπορεί να συνδέεται με την έννοια την φροντίδας. Η φροντίδα, η οποία αφορά άλλους ανθρώπους, οι οποίοι είναι σημαντικοί για ένα άτομο. Αυτό το άτομο αναλαμβάνει την ευθύνη να τους προστατεύσει, να διασφαλίσει ότι το μέλλον τους θα είναι ευοίωνο, ειδικά όταν πρόκειται για ευπαθείς ομάδες (παιδιά, ηλικιωμένους, ανθρώπους με αναπηρία κλπ). Για κάποιον άλλο η υπευθυνότητα αποτελεί καθήκον, το οποίο έχει αναλάβει υποχρεωτικά σαν απόρροια μίας επιλογής ή ήταν αποτέλεσμα της ανάληψης ενός ρόλου. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της πρώτης περίπτωσης είναι αυτό του οικογενειάρχη, ο οποίος όταν αποφάσισε την δημιουργία οικογένειας, ανέλαβε και τις αντίστοιχες ευθύνες που την συνοδεύουν, όπως η παροχή ασφάλειας για τη σύζυγο και τα παιδιά του. Στη δεύτερη περίπτωση βρίσκεται το καθήκον του αστυνομικού, ο οποίος έχει σαν υποχρέωση – ευθύνη την τήρηση της έννομης τάξης, ευθύνη η οποία επήλθε από την ανάληψη του συγκεκριμένου ρόλου – θέσης. Η υπευθυνότητα παρουσιάζεται και σαν επακόλουθο της εξουσίας. Όταν έχει κάποιος εξουσία, είναι

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

υπεύθυνος για τους υφισταμένους του, για τις ενέργειες τους και τα αποτελέσματα αυτών, διότι επηρεάζεται άμεσα και ο ίδιος και μπορεί να πληγεί η αξιοπιστία του, να αμφισβητηθούν οι ικανότητές του και να κινδυνεύσει η εξουσία του. Κάποιες φορές η υπευθυνότητα εμφανίζεται και ως ηθική υποχρέωση – αρετή. Το άτομο έχει γαλουχηθεί με τέτοιες αρχές που θεωρεί τον εαυτό του υπεύθυνο για τον κόσμο γύρω του, για τους συνανθρώπους του και για τις επόμενες γενιές και αναλαμβάνει ευθύνες για την βελτίωση της ευημερίας του κοινωνικού συνόλου. Τέτοια άτομα είναι πολλές φορές αυτά που συμμετέχουν σε φιλανθρωπικές οργανώσεις και μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς. Υπάρχει και η οικονομική και νομική ευθύνη, με ενδεικτικό παράδειγμα αυτό των εργοδοτών προς τους εργαζόμενους τους, καθώς και η ευθύνη να λογοδοτούν για τις αποφάσεις και τις πράξεις τους (πχ οι κυβερνήσεις ως προς τη διαχείριση του δημόσιου χρήματος). Οι ευθύνες μπορεί να είναι είτε ατομικές είτε συλλογικές. Τέλος, είναι πολύ βασικό να τονιστεί ότι η υπευθυνότητα προϋποθέτει πάντα τη γνώση. Είναι απαραίτητο το άτομο να γνωρίζει τι περιλαμβάνουν οι ευθύνες που καλείται να αναλάβει, για ποιον θα είναι υπεύθυνο και σε ποιον θα είναι υπόλογο ως προς τη σωστή διαχείριση των ευθυνών του. Επιπλέον, πρέπει να είναι σε θέση (ψυχολογικά, σωματικά κλπ) να αναλάβει τις όποιες ευθύνες του αναλογούν (Gianni, 2016; Pellé & Reber, 2016; Owen, Bessant & Heintz, 2013).

Η υπευθυνότητα διαθέτει τρεις διαστάσεις, εξίσου σημαντικές: την εμπειρική (empirical), την ηθική (ethical) και την επιστημολογική (epistemological). Η εμπειρική διάσταση αφορά κατά κύριο λόγο την ανάθεση ευθυνών στους εμπλεκομένους, τη διαπίστωση ύπαρξης σχετικών ικανοτήτων (πχ ικανότητα λήψης αποφάσεων) όσων αναλαμβάνουν ευθύνες και τον προσδιορισμό των ατόμων που επηρεάζονται από τη διαδικασία. Οι αποφάσεις που λαμβάνονται και οι ενέργειες που εκτελούνται αποτελούν στοιχείο της ηθικής διάστασης. Συγκεκριμένα, ερευνάται το ηθικό στοιχείο μέσα σε αυτές και κατά πόσο πληρείται, με τρόπο ουσιαστικό και όχι απλά τυπικό, το κριτήριο της υπευθυνότητας. Βάσει αυτών, ορίζονται κανόνες σε σχέση με την ηθική και την υπευθυνότητα, οι οποίοι θα πρέπει να τηρούνται από όλους. Η επιστημολογική διάσταση περιλαμβάνει τις διαθέσιμες επιστημονικές γνώσεις πάνω στο θέμα της υπευθυνότητας. Οι γνώσεις αυτές είναι απαραίτητες για την διεκπεραίωση του ζητήματος, την πρόγνωση των συνεπειών και τον προγραμματισμό μελλοντικών ενεργειών. Καλό είναι να ακολουθούνται και οι τρεις αυτές διαστάσεις κατά την προσπάθεια εφαρμογής της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας (Gianni, 2016; Grunwald, 2016).

Όσον αφορά τις επιχειρήσεις, η έννοια της ευθύνης είναι λιγότερο σύνθετη, περισσότερο ξεκάθαρη και διακρίνεται σε έννομη (legal), συμβατική (βάσει συμβολαίου) (contractual) και ηθική (moral). Οι έννομες ευθύνες είναι αυτές που απορρέουν από την ισχύουσα κρατική και ευρωπαϊκή νομοθεσία, καθορίζονται από τους νομοθέτες και σε περίπτωση μη τήρησής τους επιβάλλονται κυρώσεις [πχ αν ο εργαζόμενος προβεί σε υλικές καταστροφές της εταιρείας όπου εργάζεται, η πράξη του εμπίπτει στον

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ποινικό Κώδικα – άρθρο 378 (Νόμος 4619/2019) περί φθοράς ξένης ιδιοκτησίας, και τιμωρείται όπως ο νόμος ορίζει, ή ακόμα και από την πλευρά του εργοδότη όταν αυτός προβαίνει σε άνιση μεταχείριση μεταξύ εργαζομένων, μπορεί να τιμωρηθεί όπως ορίζει η Οδηγία 2006/54/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης]. Οι συμβατικές ευθύνες πηγάζουν από τις συμβάσεις που υπογράφουν οι εργαζόμενοι με τους εργοδότες. Σε αυτές ορίζονται τόσο οι υποχρεώσεις – ευθύνες των εργαζομένων (πχ πόσες ώρες θα πρέπει να εργάζονται), όσο και των εργοδοτών (πχ τι μισθό θα πρέπει να παρέχουν), οι οποίες θα πρέπει να είναι ξεκάθαρες, για να μην προκύψουν μετέπειτα διαφωνίες που θα πλήξουν την συνεργασία. Το πιο περίπλοκο είδος ευθύνης είναι η ηθική διότι διαφέρει από άνθρωπο σε άνθρωπο και εξαρτάται από τις προσλαμβάνουσες που έχει δεχθεί από το περιβάλλον του καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του. Ένα τέτοιο παράδειγμα στον εργασιακό τομέα θα μπορούσε να είναι η παροχή άδειας για λόγους πένθους, την οποία θα ζητούσε ο εργαζόμενος αλλά επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του εργοδότη αν τελικά θα τη δώσει. Γενικότερα, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν εξίσου και τα τρία είδη ευθύνης από όλες τις πλευρές (Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling, 2017; Iatridis & Schroeder, 2016).

2.1.5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η έρευνα και η καινοτομία για να μπορούν να χαρακτηριστούν ως υπεύθυνες διαδικασίες, πρέπει να διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά. Τα εν λόγω χαρακτηριστικά είναι η πρόληψη, η ανάκλαση, η διαβούλευση και η ανταπόκριση.

- Η πρόληψη (anticipation) αναφέρεται στην δημιουργία σεναρίων, την αξιολόγηση πιθανών ευκαιριών και κινδύνων και την ανάλυση ενδεχόμενων επιπτώσεων των διαδικασιών έρευνας και καινοτομίας από τους ερευνητές. Οι ερευνητές ελέγχουν τα δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους και διαμορφώνουν πιθανά σενάρια που θα τους βοηθήσουν στη λήψη καλύτερων αποφάσεων. Οι επιπτώσεις αφορούν τις συνέπειες που θα έχει η καινοτομία για την επιχείρηση και για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας. Δεν πρέπει να συγχέεται με την πρόβλεψη διότι δεν είναι δυνατό να γνωρίζουν οι ερευνητές επακριβώς τι θα συμβεί μελλοντικά, απλώς εξετάζουν όλα τα ενδεχόμενα σχετικά με την εξέλιξη της καινοτομίας και τις συνέπειές της βασιζόμενοι στη θεωρία των πιθανοτήτων.
- Η ανάκλαση (reflection) σχετίζεται με τον τρόπο με τον οποίο καθρεπτίζονται οι κανόνες και τα ήθη της κοινωνίας, καθώς και οι ανάγκες και τις απαιτήσεις της στις διαδικασίες της έρευνας και της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

καινοτομίας της επιχείρησης, όπως επίσης και πώς αυτά επηρεάζουν την λειτουργία των διαδικασιών αυτών. Για να επιτευχθεί η ανάκλαση απαιτείται μελέτη και αξιολόγηση της επίδρασης των κανόνων και των ηθών που πρεσβεύει η κοινωνία, διάλογος ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη και μεταξύ τους συνεργασία, προσπάθεια για να μην υπερβαίνουν τα όρια και αμοιβαίος σεβασμός αναφορικά με τις απόψεις και τις αξίες του καθενός. Κάτι τέτοιο θα ενισχύσει την δέσμευση των εμπλεκομένων και θα καταστήσει πιο εύκολη της αποδοχή της καινοτομίας από το κοινό.

- Η διαβούλευση (deliberation) αφορά τη συμμετοχή όλων των ομάδων και τη συλλογική λήψη αποφάσεων μέσα από εποικοδομητικές συζητήσεις, στις οποίες μπορούν να λάβουν μέρος όλοι ανεξαιρέτως οι ενδιαφερόμενοι, ώστε να προασπίσουν τα ατομικά τους συμφέροντά και το κοινό καλό και να ακουστούν όλες οι απόψεις, αλλά και οι διαφορετικές οπτικές που ενδέχεται να υπάρχουν πάνω στο ίδιο θέμα. Έτσι οι αποφάσεις που θα παρθούν θα είναι δίκαιες και οι εμπλεκόμενοι θα είναι ικανοποιημένοι. Τα άτομα καλούνται να συμμετάσχουν ενεργά και όχι να υιοθετήσουν τον ρόλο παθητικού θεατή και η συμμετοχή τους στηρίζεται στην εγγενή θέληση να δεσμευτούν και να ασχοληθούν με το ζήτημα και όχι στον εξαναγκασμό.
- Η ανταπόκριση (responsiveness) συνδέεται με την διαφάνεια και την παροχή πρόσβασης στις πληροφορίες, δηλαδή τη δυνατότητα να ενημερώνεται το κοινό για τις διαδικασίες της έρευνας και καινοτομίας που το αφορούν, να απαντώνται τα ερωτήματά του αναφορικά με αυτό και να λαμβάνονται υπόψιν οι αντιδράσεις του (θετικές και αρνητικές). Αφορά, επίσης, την ικανότητα ταχείας προσαρμογής σε νέα δεδομένα, ιδέες και αξίες, επεξήγησης και αιτιολόγησης του τρόπου δράσης του οργανισμού και άμεσης διόρθωσης των σφαλμάτων, την αλλαγή πορείας όταν το απαιτούν οι συνθήκες, την ύπαρξη ευελιξίας και την απόκτηση καινούργιων γνώσεων σχετικά με το αντικείμενο. Επειδή και οι ανάγκες της κοινωνίας συνεχώς μεταβάλλονται, είναι σημαντικό οι οργανισμοί να μπορούν να ακολουθήσουν τις αλλαγές που επιβάλλει η κάθε εποχή. Το αποτέλεσμα είναι να δημιουργηθεί κλίμα εμπιστοσύνης ανάμεσα στην επιχείρηση και το κοινό και να ενδυναμωθεί η μεταξύ τους σύμπραξη.

Ορισμένοι συγγραφείς περιλαμβάνουν τη συμμετοχή (participation) και την συμπερίληψη (inclusion) ως χαρακτηριστικά αντί της διαβούλευσης, καθότι πρόκειται για έννοιες με παρεμφερή σημασία, ενώ κάποιοι άλλοι θεωρούν ως επιπλέον χαρακτηριστικά τη βιωσιμότητα (sustainability) και τη φροντίδα (care) υποστηρίζοντας ότι θα αναπτυχθούν περαιτέρω στο μέλλον. Γεγονός είναι, πάντως, ότι η πρόληψη, η ανάκλαση, η διαβούλευση και η ανταπόκριση αποτελούν χαρακτηριστικά αλληλένδετα που το ένα συμπληρώνει το άλλο και καθιστούν εφικτή την πραγματοποίηση του RRI (Wilford, 2019; Auer & Jarmai, 2018; Kuzma & Roberts, 2018; Stanley, Glennie & Gabriel, 2018; Burget, Bardone & Pedaste, 2017; Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling, 2017; Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; Inzelt & Csonka, 2017; Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem, 2017;

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Timmermans, Yaghmaei, Stahl & Brem, 2017; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017; De Hoop, Pols & Romijn, 2016; Iatridis & Schroeder, 2016; Pellé & Reber, 2016; Asveld, Ganzevles & Osseweijer, 2015; Macnaghten, Owen, Stilgoe, Wynne, Azevedo, De Campos, ... & Garvey, 2014; Nordmann, 2014; Owen, Bessant & Heintz, 2013; Stilgoe, Owen & Macnaghten, 2013; Walhout & Kuhlmann, 2013; Williams, 2007).

2.1.6. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Η καινοτομία δεν είναι κάτι το μονοδιάστατο αλλά περιλαμβάνει διάφορα επίπεδα ανάλογα με το περιβάλλον και αυτούς που το απαρτίζουν. Το πρώτο επίπεδο, το οποίο αποτελείται από τα άτομα μεμονωμένα αλλά αφορά και τις μεταξύ τους σχέσεις, συνιστά το μίκρο – επίπεδο. Σε αυτό οι εμπλεκόμενοι στην διαδικασία της καινοτομίας ξεκαθαρίζουν τις θέσεις τους, αναλύουν τα συμφέροντά τους και μετά από συγκρούσεις, καταλήγουν σε συμφωνίες για το κοινό καλό. Το επόμενο επίπεδο, το μέσο – επίπεδο, αφορά τα τεκτενόμενα εντός του οργανισμού και συγκεκριμένα τα ενδιαφερόμενα μέρη και τις σχέσεις που αναπτύσσουν, τα οποία περιέχονται και στο μίκρο – επίπεδο, αλλά και τις σχέσεις μεταξύ των διαφόρων τμημάτων του οργανισμού, τα οποία εμπλέκονται με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο στη διαδικασία της καινοτομίας, για παράδειγμα το τμήμα Έρευνας και Ανάπτυξης, το οποίο είναι άμεσα συνδεδεμένο με την καινοτομία διότι μέσα από την απαιτούμενη έρευνα θα προκύψει η καινοτομία, με το Οικονομικό τμήμα που ελέγχει τα κονδύλια της έρευνας. Το μάκρο – επίπεδο εμπεριέχει όλα τα προηγούμενα αλλά επεκτείνεται και σε ένα ευρύτερο φάσμα που περιλαμβάνει τις γενικότερες πολιτικές, πολιτισμικές και οικονομικές συνθήκες της κοινωνίας, οι οποίες καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη για καινοτομία. Όποιος ασχοληθεί με την καινοτομία, θα κληθεί να συμπεριλάβει και τα τρία επίπεδα καινοτομίας. Εκτός από το θέμα των επιπέδων, σημαντικό είναι και το ζήτημα των σταδίων της καινοτομίας, τα οποία είναι:

- Το στάδιο της έρευνας (research stage): η έρευνα ξεκινά λαμβάνοντας υπόψιν τις επικρατούσες συνθήκες τόσο σε επίπεδο κράτους όσο και σε επίπεδο οργανισμού, καθώς και τις ανάγκες των ενδιαφερόμενων μερών και της κοινωνίας. Πάνω στις τρέχουσες ανάγκες θα στηριχθούν οι ερευνητές για να καινοτομήσουν και να συμβάλλουν με αυτόν τον τρόπο στην ευημερία του κοινωνικού συνόλου. Κατά τη διάρκεια του σταδίου αυτού υπολογίζονται και τα πιθανά εμπόδια, οι κίνδυνοι και οι αντιδράσεις που μπορεί να επιφέρει η εκάστοτε καινοτομία. Η έρευνα βασίζεται στην χρηματοδότηση από τον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα.

- Το στάδιο της ανάπτυξης (development stage): η ανάπτυξη επιτυγχάνεται μέσα από την συμβολή όλων των εμπλεκομένων. Απαιτούνται κι εδώ κονδύλια, ώστε να υλοποιηθεί η καινοτομία, έτσι όπως έχει σχεδιαστεί βάσει και της σχετικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε στο προηγούμενο στάδιο.
- Το στάδιο του κανονισμού (regulation stage): στο στάδιο αυτό γίνονται οι απαραίτητοι έλεγχοι για να διαπιστωθεί αν το προϊόν ή η υπηρεσία που έχει παραχθεί τηρεί τους κανονισμούς που έχουν θεσπιστεί πρωτίστως από το κράτος και δευτερευόντως από την ίδια την επιχείρηση. Έλεγχοι λαμβάνουν χώρα και στην αρχή του σταδίου της ανάπτυξη, ώστε να γίνουν οι αναγκαίες τροποποιήσεις. Σε περίπτωση που διαπιστωθούν παραβάσεις μετά την διάθεση του προϊόντος – υπηρεσίας, το κόστος για τον οργανισμό θα είναι σαφώς μεγαλύτερο.
- Το στάδιο μετά την ανάπτυξη και προώθηση (post-deployment and marketing stage): στη φάση αυτή έχει ολοκληρωθεί η ανάπτυξη της καινοτομίας και η καινοτομία είναι πλέον έτοιμη να διατεθεί στο κοινό. Μία ανάκληση πια θα είναι εξαιρετικά κοστοβόρα και ενδέχεται να πλήξει και το κύρος και την αξιοπιστία της εταιρείας. Ο τρόπος προώθησης είναι εξαιρετικά σημαντικός, έτσι ώστε να γίνει η καινοτομία πλήρως κατανοητή από το απευθυνόμενο κοινό και να προληφθούν οι αντιδράσεις λόγω άγνοιας.

Τα στάδια της καινοτομίας αφορούν και τα τρία επίπεδα καινοτομίας (μίκρο, μέσο, μάκρο) και πρέπει να ακολουθούνται όλα με αφοσίωση και συνέπεια (Kuzma & Roberts, 2018, Martinuzzi, Blok, Brem, Stahl & Schönherr, 2018).

2.2. ΤΑ ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ ΣΤΗΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Βασικό χαρακτηριστικό της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας είναι η συμμετοχικότητα και η ανάληψη ευθυνών από την αρχή της διαδικασίας. Κάθε άτομο που συμμετέχει πρέπει να αναλαμβάνει τις ευθύνες που του αναλογούν, να λογοδοτεί για τις πράξεις του, να κάνει την αυτοκριτική του και να συνεργάζεται αρμονικά με άλλα άτομα, τα οποία δεν γνωρίζει και με τα οποία πιθανώς να έχει αντικρουόμενα συμφέροντα, δημιουργώντας σχέσεις εμπιστοσύνης, έτσι ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός της έρευνας και καινοτομίας. Ένα άτομο φέρει περισσότερες από μία ευθύνες, για παράδειγμα ο ερευνητής φέρει ευθύνες ως επιστήμονας αλλά και ως άνθρωπος. Πρέπει, γενικότερα, να υπάρχουν ορισμένα κριτήρια για την επιλογή αυτών που θα εμπλακούν στη διαδικασία, για να μην καταλήξουν να αποφασίζουν για τους πολλούς οι λίγοι και μη έχοντες γνώση. Κριτήρια θα μπορούσαν να είναι οι γνώσεις, η ηλικία, ο διαθέσιμος ελεύθερος χρόνος, η επίδειξη έμπρακτου ενδιαφέροντος, η συναισθηματική σταθερότητα, ο αυτοέλεγχος κα. Τα ενδιαφερόμενα μέρη, τα οποία εμπλέκονται στις διαδικασίες του RRI είναι:

- Οι φορείς χάραξης πολιτικής: είναι αυτοί που θεμελιώνουν τους κανονισμούς παρακολουθώντας τις διεθνείς εξελίξεις και φροντίζοντας οι κανόνες που έχουν θεσπίσει να ευθυγραμμίζονται με την νομοθεσία της χώρας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οργανώνουν τις πρακτικές εντός του οργανισμού και σχεδιάζουν τον τρόπο λειτουργίας του, ορίζουν το πεδίο έρευνας σε συνεργασία με τους ερευνητές, ελέγχουν την καταλληλότητα των συμμετεχόντων και πολλές φορές συμβάλλουν στην εύρεση χρηματοδότησης. Είναι οι πρώτοι που κατανοούν την αναγκαιότητα του RRI και θεωρούν απαραίτητη την διεξαγωγή υπεύθυνης έρευνας και την γέννηση υπεύθυνης καινοτομίας και σε ορισμένες περιπτώσεις καλούνται να πείσουν και τα υπόλοιπα μέλη της επιχείρησης για τη σπουδαιότητα της διενέργειας της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας.
- Οι νομοθέτες: αποτελούν την λιγότερο άμεσα εμπλεκόμενη ομάδα. Η δουλειά τους είναι να καταθέτουν προς ψήφιση νομοσχέδια. Ουσιαστικά είναι σε θέση να καθορίσουν τις προδιαγραφές τις οποίες είναι υποχρεωμένες οι εταιρείες να πληρούν και τους κανόνες που πρέπει να τηρούν. Σε περιπτώσεις που πρόκειται κυρίως για μεγάλες εταιρείες, των οποίων οι έρευνες αναμένεται να έχουν μεγάλη αξία για το κοινό καλό και να αποτελέσουν σταθμό στην παγκόσμια επιστημονική κοινότητα, ενδέχεται να προβούν σε μεταρρυθμίσεις, για να διευκολύνουν τρόπον τινά την διενέργεια της έρευνας, αν και αυτό είναι συνήθως αρκετά δύσκολο και απαιτεί χρόνο.
- Οι χρηματοδότες: η διαδικασία της έρευνας και της καινοτομίας απαιτεί πόρους υλικούς και άυλους. Για τους υλικούς πόρους φροντίζουν οι χρηματοδότες. Η χρηματοδότηση μπορεί να γίνει από δημόσιους οργανισμούς, ιδιωτικά ιδρύματα και μέσω ευρωπαϊκών προγραμμάτων. Ο οργανισμός πρέπει να καταφέρει να πείσει τους χρηματοδότες για την αναγκαιότητα της έρευνας και της καινοτομίας πάνω στο εκάστοτε ζήτημα και για τα προσδοκώμενα οφέλη. Από την πλευρά τους οι χρηματοδότες αναμένουν συνεχή ενημέρωση για την πορεία της διαδικασίας και αναφορά της συμβολής τους μετά το πέρας της διαδικασίας και την παράδοσή του στο κοινό.
- Οι ερευνητές: η σημαντικότερη ίσως ομάδα εμπλεκομένων διότι χωρίς αυτούς θα ήταν αδύνατη η πραγματοποίηση της έρευνας και της καινοτομίας. Καθορίζουν τα κριτήρια που πρέπει να πληρούνται κατά τη διεξαγωγή της διαδικασίας. Είναι υπεύθυνοι για την εγκυρότητα και την αξιοπιστία της έρευνας, την εξασφάλιση χρηματοδότησης και την αρμονική συνεργασία με τα υπόλοιπα ενδιαφερόμενα μέρη, τα οποία θα πρέπει να κρατούν ενήμερα για τυχόν εξελίξεις. Μπορεί να βρεθούν υπόλογοι για τις προθέσεις τους, τα μέσα που χρησιμοποίησαν, τον τρόπο χειρισμού των καταστάσεων, τις δράσεις τους, καθώς και τυχόν δυσλειτουργίες που μπορεί να εντοπιστούν στην καινοτομία. Γι' αυτό έχει μεγάλη σημασία η σωστή επιλογή και εκπαίδευση ερευνητικού προσωπικού από τον οργανισμό.
- Οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί: στην έρευνα μπορούν να συνδράμουν και εκπαιδευτικοί οργανισμοί, όπως τα πανεπιστήμια, είτε μέσω χρηματικών εισφορών είτε μέσω σύμπραξης με ερευνητές

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

καθηγητές και παροχής επικουρικού προσωπικού, δηλαδή μεταπτυχιακών φοιτητών που επιθυμούν να βοηθήσουν στην έρευνα και καινοτομία. Επίσης, οι οργανισμοί πολλές φορές αναθέτουν την διενέργεια έρευνας αποκλειστικά σε πανεπιστημιακά ιδρύματα στο πλαίσιο διμερούς συνεργασίας.

- Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ): πρόκειται για οργανισμούς που δεν ελέγχονται από τις κυβερνήσεις και δεν δρουν βάσει οικονομικών κινήτρων αλλά υποστηρίζουν κοινωνικούς και περιβαλλοντικούς σκοπούς. Η συμμετοχή τους αφορά κυρίως τον έλεγχο και την συγκέντρωση πληροφοριών και όχι την ανάληψη μεγαλύτερων ευθυνών. Ελέγχουν αν τηρείται ο σεβασμός προς το περιβάλλον και προς τα ανθρώπινα δικαιώματα κατά τη διάρκεια της διαδικασίας, ειδικά αν αυτή σχετίζεται με τον κλάδο της υγείας, αν υπάρχει διαφάνεια στις δράσεις και αν υπάρχουν κίνδυνοι που δεν έχουν εκτιμηθεί σωστά. Επειδή οι ΜΚΟ επηρεάζουν μερίδα της κοινής γνώμης, είναι χρήσιμο οι οργανισμοί να διατηρούν καλές σχέσεις μαζί τους.
- Οι χρήστες: αποτελούν τα άτομα στα οποία απευθύνεται συγκεκριμένα η υπεύθυνη καινοτομία, τα οποία είναι σύνηθες να ανήκουν σε ευπαθείς ομάδες. Είναι πολύ βασικό να συμμετέχουν όσο περισσότερο μπορούν σε όλες τις φάσεις της διαδικασίας, γιατί γνωρίζουν καλύτερα από τον καθένα τις ανάγκες τους και τη φύση του προβλήματος και οι παρατηρήσεις τους θα συμβάλλουν στην βελτίωση των διαδικασιών και στο καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα.
- Η κοινή γνώμη: είναι η έκφραση της άποψης διαφόρων ομάδων, όπως οι προαναφερθείσες, για ένα θέμα που απασχολεί τα άτομα των ομάδων αυτών και επηρεάζεται εύκολα από άλλα άτομα τα οποία θεωρεί σημαντικά ή ειδήμονες στο συγκεκριμένο θέμα. Χρειάζεται η αποδοχή της για να μπορέσει να υλοποιηθεί η καινοτομία. Το καλύτερο είναι να υπάρχει διαφάνεια, διαδραστικότητα, να τίθενται προτεραιότητες, να ενθαρρύνεται η συμμετοχή της κοινής γνώμης, να μοιράζονται πληροφορίες και να λαμβάνονται υπόψιν όλες οι διαφορετικές ιδέες, ώστε να διαμορφώνεται θετικά η γνώμη του κοινού, να γίνεται εύκολα αποδεκτή η καινοτομία και να προλαμβάνονται αντιδράσεις.

Όλες οι παραπάνω ομάδες αποτελούν ουσιαστικά τους stakeholders, οι οποίοι παρά τις διαφορές στις ιδέες, στις ηθικές αξίες και τα κίνητρα, πρέπει να μάθουν να συνυπάρχουν για να ευδοκιμήσει το όλο εγχείρημα. Ένα πρόβλημα που ενδεχομένως να προκύψει είναι: ποιανού η γνώμη θα υπερισχύσει όταν υπάρξουν διαφωνίες; Όπως έχει ήδη ειπωθεί, όλες οι απόψεις πρέπει να ακούγονται εξίσου και μέσα από το διάλογο και από αμοιβαίες υποχωρήσεις να καταλήγουν σε μία μέση λύση που να ικανοποιεί τουλάχιστον τους περισσότερους, αν όχι όλους, πάντοτε με αγαθή προαίρεση (Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Wilford, 2019; Stanley, Glennie & Gabriel, 2018; Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem, 2017; De Hoop, Pols & Romijn, 2016; Blok, Hoffmans & Wubben, 2015; Deblonde, 2015; Scholten & Blok, 2015; Wickson & Carew, 2014; Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation, 2013; Sutcliffe & King, 2012).

2.3. ΤΑ ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΣΤΙΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά μέσο για να δημιουργηθούν οφέλη όχι μόνο για την κοινωνία, αλλά και για την ίδια την επιχείρηση. Οι επιχειρήσεις όταν εφαρμόζουν το RRI μπορεί να σκέφτονται πρωτίστως το καλό του κοινωνικού συνόλου, όμως τις ενδιαφέρει να αποκομίσουν κάτι και οι ίδιες από την όλη διαδικασία γιατί πρόκειται κατά βάση για κερδοσκοπικούς οργανισμούς και όχι για φιλανθρωπικές οργανώσεις. Δεν λείπουν, βέβαια, και τα προβλήματα, τα οποία πηγάζουν από την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία και επηρεάζουν τους οργανισμούς.

Όσον αφορά τα οφέλη, μέσα από την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία οι οργανισμοί επικοινωνούν με τους εργαζόμενους τους, τους πελάτες τους και γενικότερα όλους τους stakeholders με τους οποίους σχετίζονται με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, δημιουργώντας μαζί τους δεσμούς εκτίμησης και αλληλοσεβασμού και κατανοώντας εις βάθος τις επιθυμίες και τις ανάγκες τους. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την ενίσχυση της δέσμευσης όλων των εμπλεκομένων, την αύξηση της παραγωγικότητας και της αίσθησης ευημερίας των εργαζομένων, την βελτίωση της ποιότητας των υποψηφίων σε επίπεδο προσλήψεων προσωπικού, την ικανοποίηση των απαιτήσεων των πελατών και των εργαζομένων. Και από άποψη κερδοφορίας, οι οργανισμοί αποκτούν κέρδος από το RRI διότι αυξάνεται το μερίδιο τους στις προτιμήσεις του αγοραστικού κοινού, το οποίο επιλέγει πιο εύκολα να αγοράσει κάτι από μία επιχείρηση που εμπιστεύεται. Επιπλέον, είναι πιο πιθανό να αποδεχτεί το κοινό τις εκάστοτε καινοτομίες εφόσον έχει συμμετάσχει κι αυτό στην διαδικασία έρευνας και υλοποίησής τους. Έτσι, ελαχιστοποιούνται οι πιθανότητες για ανάκληση και διόρθωση του προϊόντος – καινοτομίας, γεγονός αρκετά δαπανηρό και χρονοβόρο για τον οργανισμό. Το RRI προσφέρει επίσης σημαντικό περιορισμό των ρίσκων, αφού έχουν διαμορφωθεί εκ των προτέρων σενάρια για να είναι όλα, όσο γίνεται, υπό έλεγχο και να μην υπάρξουν δυσάρεστες εκπλήξεις στο προσεχές μέλλον. Επίσης, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία βοηθάει στη διαφοροποίηση της επιχείρησης από τον ανταγωνισμό, την βελτίωση της εταιρικής της εικόνας, την ενίσχυση της φήμης της και της προσδίδει ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, δείχνοντας ότι δεν είναι μία επιχείρηση όπως όλες οι άλλες στον κλάδο που έχουν ως πρωταρχικό στόχο το κέρδος, αλλά υπολογίζει και τον ανθρώπινο παράγοντα και το περιβάλλον. Τέλος, δείχνοντας πόσο υπεύθυνες είναι οι επιχειρήσεις, καταφέρνουν να κερδίσουν την εύνοια των κυβερνήσεων και να καταλήξουν σε προσοδοφόρες συμφωνίες, όπως φοροελαφρύνσεις. Όλα αυτά θα πραγματοποιηθούν εφόσον η επιχείρηση έχει κατανοήσει πλήρως τη φύση, τις παραμέτρους και την ουσία του RRI, για να μπορέσει να το εφαρμόσει αποτελεσματικά (Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Yaghmaei, 2018; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem, 2017; Timmermans, Yaghmaei, Stahl

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

& Brem, 2017; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017; Grunwald, 2016; Sutcliffe, 2015; Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation, 2013).

Όπως όλα τα πράγματα στη ζωή έχουν δύο όψεις, έτσι και η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία δεν παρέχει μόνο οφέλη αλλά δημιουργεί και προβλήματα στην επιχείρηση. Δεν είναι δυνατόν να συμμετέχει στις διαδικασίες μεγάλος αριθμός ενδιαφερομένων διότι αυτό δυσκολεύει τη λήψη αποφάσεων, και, εκτός αυτού, δεν είναι όλοι πρόθυμοι να συμμετάσχουν, ούτε έχουν τον χρόνο που απαιτείται. Αυτό, όμως, έχει σαν συνέπεια να δημιουργείται πρόβλημα αντιπροσωπευτικότητας. Το να αποφασίζουν λίγοι για κάτι που αφορά μεγάλο μέρος του κοινωνικού συνόλου, ειδικά αν αυτοί οι λίγοι δεν είναι οι καταλληλότεροι βάσει των θεσπισμένων κριτηρίων, αλλά όσοι ήταν απλώς διαθέσιμοι, δημιουργεί προβλήματα εμπιστοσύνης και αποδοχής από το κοινό και ενδέχεται να κλονίσει τη φήμη της επιχείρησης. Ο οργανισμός μπορεί, ακόμα, να αντιμετωπίσει προβλήματα νομιμότητας και να υποστεί κυρώσεις, καθώς στην προσπάθειά του να διατηρήσει το ηθικό στοιχείο κατά την διεξαγωγή του RRI μπορεί να παραβλέψει τη νομοθεσία, διότι η ηθική δεν συμβαδίζει πάντοτε με την νομιμότητα. Ένα κύριο χαρακτηριστικό του RRI είναι η διαφάνεια, η οποία μπορεί να αποτελεί θετικό στοιχείο για τους εμπλεκόμενους, όμως είναι πιθανό να προκαλέσει και προβλήματα στην επιχείρηση όσον αφορά την πνευματική ιδιοκτησία και τον ανταγωνισμό. Η διαφάνεια στις δράσεις και στα αποτελέσματα της έρευνας μπορεί να απειλήσει το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της επιχείρησης, δίνοντας την ευκαιρία στους ανταγωνιστές να δράσουν και να προσφέρουν πρώτοι την καινοτομία στο κοινό, ειδικά αν δεν έχει προλάβει ο οργανισμός να κατοχυρώσει τα πνευματικά δικαιώματα της πρωτοπορίας. Εν κατακλείδι, πολλοί μπορεί να είναι καχύποπτοι απέναντι στις εταιρείες που εφαρμόζουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία επειδή φοβούνται ότι πρόκειται για παραπλάνηση. Πιστεύουν ότι οι εταιρείες την χρησιμοποιούν σαν κάλυψη για να παρουσιαστούν ως δήθεν κοινωνικά ευαίσθητες, ώστε να καλύψουν τυχόν σκάνδαλα και να κερδίσουν την συμπάθεια του κόσμου. Έτσι αντιμετωπίζουν με δυσπιστία όσους υλοποιούν το RRI και είναι εξαρχής αρνητικά διακείμενοι ως προς αυτό. Όπως και να έχει, βρίσκεται στο χέρι των υπευθύνων να διαχειριστούν τα προβλήματα και να τα επιλύσουν και δεν πρέπει επ' ουδενί να επιτρέψουν σε τέτοια ζητήματα να τους απομακρύνουν από τον στόχο τους (Auer & Jarmai, 2018; Burget, Bardone & Pedaste, 2017; Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling, 2017; Gurzawska, Mäkinen & Brey, 2017; De Hoop, Pols & Romijn, 2016; Gianni, 2016; Grunwald, 2016; Deblonde, 2015; Scholten & Blok, 2015; Walhout & Kuhlmann, 2013).

Οφέλη	**Βιβλιογραφικές πηγές**
Δημιουργία δεσμών ανάμεσα στους διάφορους stakeholders	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem (2017)
Καλύτερη κατανόηση των αναγκών των stakeholders	Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem (2017), Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017)
Ενίσχυση δέσμευσης εμπλεκομένων	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), Gurzawska, Mäkinen & Brey (2017)
Αύξηση παραγωγικότητας και ευημερίας των εργαζομένων	Gurzawska, Mäkinen & Brey (2017)
Βελτίωση ποιότητας υποψήφιων εργαζομένων	Gurzawska, Mäkinen & Brey (2017)
Μεγαλύτερη ικανοποίηση απαιτήσεων πελατών και εργαζομένων	Gurzawska, Mäkinen & Brey (2017), Stahl, Obach, Yaghmaei, Ikonen, Chatfield & Brem (2017)
Αύξηση μεριδίου αγοράς	Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017)
Ευκολότερη αποδοχή καινοτομίας από το κοινό	Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017), Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013)
Περιορισμός ρίσκων	Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017), Grunwald (2016), Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013)
Διαφοροποίηση επιχείρησης από τον ανταγωνισμό	Timmermans, Yaghmaei, Stahl & Brem (2017)
Ενίσχυση εταιρικής εικόνας και φήμης	Yaghmaei (2018)
Δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος	Yaghmaei (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017), Timmermans, Yaghmaei, Stahl & Brem (2017), Van de Poel, Asveld, Flipse,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

	Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017), Sutcliffe (2015)
Απόκτηση εύνοιας της κυβέρνησης	Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017)

Πίνακας 2.3 (α): Οφέλη της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας

Προβλήματα	**Βιβλιογραφικές πηγές**
Πρόβλημα αντιπροσωπευτικότητας (εξαιτίας απροθυμίας συμμετοχής, έλλειψης χρόνου κλπ)	Gianni (2016), Grunwald (2016), Scholten & Blok (2015)
Πρόβλημα εμπιστοσύνης και αποδοχής	Grunwald (2016)
Κλονισμός φήμης επιχείρησης	Grunwald (2016)
Προβλήματα νομιμότητας – κυρώσεις	Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling (2017), Scholten & Blok (2015)
Προβλήματα πνευματικής ιδιοκτησίας (λόγω της διαφάνειας)	Auer & Jarmai (2018), Deblonde (2015), Walhout & Kuhlmann (2013)
Προβλήματα ανταγωνισμού	Auer & Jarmai (2018), Burget, Bardone & Pedaste (2017)
Καχυποψία – δυσπιστία – αρνητικότητα	Gurzawska, Mäkinen & Brey (2017), De Hoop, Pols & Romijn (2016)

Πίνακας 2.3 (β): Προβλήματα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

2.4. ΟΙ ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΗΣ ΥΠΕΥΘΥΝΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ

Υπάρχουν ορισμένοι παράγοντες που διευκολύνουν και κάποιοι άλλοι που εμποδίζουν την αποτελεσματική υλοποίηση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Έχει μεγάλη σημασία να διερευνηθούν αυτοί οι παράγοντες, ώστε να εφαρμοστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο το RRI.

Η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία στηρίζεται στη συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών. Ο ευγενής διάλογος, όπου δεν γίνονται διακρίσεις και ακούγονται όλες οι απόψεις, η εμπιστοσύνη ανάμεσα στους εμπλεκόμενους και η δέσμευσή τους απέναντι στον οργανισμό διευκολύνει τη συμμετοχή τους και τη μεταξύ τους συνεργασία, τους βοηθά να κάνουν την αυτοκριτική τους και να πάρουν ορθές αποφάσεις και δημιουργεί ένα αίσθημα ασφάλειας και πίστης στο αποτέλεσμα καθιστώντας έτσι πιο εύκολη την εφαρμογή του RRI. Στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης συμβάλλουν οι εγγυητές, οι οποίοι είναι άτομα που εμπιστεύονται οι επιχειρήσεις και οι stakeholders, και η διαφάνεια. Κυρίαρχο ρόλο στη διευκόλυνση του έργου διαδραματίζει και η κουλτούρα της επιχείρησης, διότι αν η κουλτούρα δεν περιλαμβάνει στοιχεία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, όπως η υπευθυνότητα και η ηθική, θα είναι δύσκολο, αν όχι ακατόρθωτο, να υιοθετηθεί μία τέτοια προσέγγιση. Πολλές φορές προωθεί και η ίδια η κυβέρνηση την εφαρμογή του RRI με την παροχή κινήτρων, όπως η μείωση φόρων. Σημαντική παράμετρος για την υλοποίηση της έρευνας και της καινοτομίας συνιστά η εξεύρεση πόρων, η οποία μπορεί να ικανοποιηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση με την παροχή χρηματοδοτήσεων συντελώντας έτσι στην εφαρμογή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Άλλες ενέργειες που μπορούν να διευκολύνουν την κατάσταση είναι η επιλογή κατάλληλων εργαζομένων, οι οποίοι θα διαθέτουν τις απαραίτητες γνώσεις και τις αναγκαίες τεχνολογικές και διοικητικές ικανότητες, και η περαιτέρω εκπαίδευσή τους πάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα μέσα από διοργάνωση και παρακολούθηση σχετικών σεμιναρίων (Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Wilford, 2019; Auer & Jarmai, 2018; Thapa, Iakovleva & Foss, 2018; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling, 2017; Inzelt & Csonka, 2017; Pellé & Reber, 2016; Asveld, Ganzevles & Osseweijer, 2015; Deblonde, 2015; Blok, Hoffmans & Wubben, 2015; Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation, 2013; Walhout & Kuhlmann, 2013).

Αρκετά είναι και τα εμπόδια που μπορούν να παρουσιαστούν και να δυσχεράνουν το εγχείρημα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Η έλλειψη γνώσεων τόσο από τους ερευνητές όσο και από τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους είναι βέβαιο ότι θα οδηγήσει σε αποτυχημένη προσπάθεια διεκπεραίωσης της διαδικασίας. Όταν τα άτομα δεν είναι σωστά ενημερωμένα και παρουσιάζονται διαφορές στον τρόπο που αντιλαμβάνονται και ερμηνεύουν τα δεδομένα, η δημιουργία διαμάχης είναι αναπόφευκτη, ειδικότερα δε

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

όταν τα ενδιαφέροντα τους δεν συμβαδίζουν και όταν υπάρχουν αντικρουόμενα συμφέροντα. Σ' αυτό συντελούν και τυχόν προβλήματα στην μεταξύ τους επικοινωνία. Η συμμετοχή πολλών και διαφορετικών ατόμων αποτελεί και αυτή τροχοπέδη, καθώς θα καταλήξει στη λήψη αναποτελεσματικών και μη ρεαλιστικών αποφάσεων. Από την άλλη, ένα ακόμα ζήτημα που χρειάζεται να διαχειριστεί ο οργανισμός είναι πώς θα καταφέρει να πείσει τους stakeholders να ασχοληθούν με το RRI, δεδομένου ότι θα έχει να αντιμετωπίσει προκαταλήψεις, αντίσταση στο "καινούργιο και διαφορετικό" και άγνοια επί του θέματος, καθώς και το γεγονός πως το ζήτημα της ευθύνης δεν σημαίνει για όλους το ίδιο πράγμα. Επιπλέον, η προσήλωση στα οικονομικά αποτελέσματα, η δυσκολία πρόβλεψης όλων των συνεπειών και ο χρόνος, ο οποίος απαιτείται για την υλοποίηση του σχεδίου, κάνουν την επιχείρηση να διστάζει να προχωρήσει στην διεξαγωγή της έρευνας και της καινοτομίας. Τέλος, το βασικότερο, ίσως, στοιχείο που αποτελεί αποτρεπτικό παράγοντα για τη διενέργεια RRI είναι το κόστος. Η οικονομική κρίση έχει προκαλέσει έλλειψη πόρων στις επιχειρήσεις, περιορισμό στους προϋπολογισμούς και δυσκολία στην ανεύρεση χρηματοδότησης. Τα εμπόδια μπορούν να γίνουν διευκολυντές με σωστό χειρισμό από τους οργανισμούς και αν ευνοούν οι συνθήκες, και το αντίστροφο (Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Auer & Jarmai, 2018; Yaghmaei, 2018; Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis, 2017; Inzelt & Csonka, 2017; Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei, 2017; De Hoop, Pols & Romijn, 2016; Gianni, 2016; Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation, 2013; Walhout & Kuhlmann, 2013).

Διευκολυντές	**Βιβλιογραφικές πηγές**
Διάλογος χωρίς διακρίσεις	Deblonde (2015), Blok, Hoffmans & Wubben (2015)
Εμπιστοσύνη μεταξύ των stakeholders	Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling (2017), Pellé & Reber (2016), Asveld, Ganzevles & Osseweijer (2015)
Δέσμευση απέναντι στην επιχείρηση	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), Wilford (2019), Thapa, Iakovleva & Foss (2018), Inzelt & Csonka (2017)
Εγγυητές	Asveld, Ganzevles & Osseweijer (2015)

Διαφάνεια	Deblonde (2015), Blok, Hoffmans & Wubben (2015)
Κουλτούρα της επιχείρησης	Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017), Dreyer, Chefneux, Goldberg, Von Heimburg, Patrignani, Schofield & Shilling (2017)
Παροχή κινήτρων από την κυβέρνηση	Walhout & Kuhlmann (2013)
Εξεύρεση οικονομικών πόρων	Auer & Jarmai (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017)
Επιλογή κατάλληλων εργαζομένων	Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013)

Πίνακας 2.4 (α): Διευκολυντές κατά τη χρήση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας

Εμπόδια	**Βιβλιογραφικές πηγές**
Έλλειψη γνώσεων	Auer & Jarmai (2018), Inzelt & Csonka (2017), Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013)
Ελλιπής ενημέρωση	Auer & Jarmai (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017)
Διαφορές αντίληψης	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), De Hoop, Pols & Romijn (2016), Walhout & Kuhlmann (2013)
Διαφορετικά ενδιαφέροντα	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), De Hoop, Pols & Romijn (2016)
Αντικρουόμενα συμφέροντα	Thapa, Iakovleva & Foss (2019), De Hoop, Pols & Romijn (2016)

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Δυσκολία στην επικοινωνία	Gianni (2016)
Συμμετοχή πολλών και διαφορετικών ατόμων	Gianni (2016)
Προκαταλήψεις	Auer & Jarmai (2018)
Αντίσταση στην αλλαγή	Auer & Jarmai (2018)
Άγνοια	Gianni (2016), Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013)
Προσήλωση στα οικονομικά	Inzelt & Csonka (2017)
Δυσκολία πρόβλεψης συνεπειών	Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017), Van de Poel, Asveld, Flipse, Klaassen, Scholten & Yaghmaei (2017)
Απαιτούμενος χρόνος	Yaghmaei (2018), Inzelt & Csonka (2017)
Κόστος	Auer & Jarmai (2018), Yaghmaei (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017)

Πίνακας 2.4 (β): Εμπόδια κατά τη χρήση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας

2.5. Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ HR ΣΤΗΝ ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ

Αν σκεφτεί κανείς την σημασία που έχει ο ανθρώπινος παράγοντας για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, θα διαπιστώσει πόσο σημαντικό και ενεργό ρόλο παίζει η Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού στο υπό συζήτηση θέμα.

Η Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού (Human Resources Management – HRM) ενός οργανισμού, αναφορικά με το RRI, φροντίζει για τη δημιουργία του κατάλληλου περιβάλλοντος. Κατάλληλο θεωρείται το περιβάλλον όπου υπάρχει πολυφωνία, ασφάλεια, οι εργαζόμενοι είναι ικανοποιημένοι, αποδοτικοί και ανοιχτοί στις καινοτομίες. Ο ρόλος των HR Managers ξεκινάει με την προσέλκυση και επιλογή των υπαλλήλων – ερευνητών, οι οποίοι αποτελούν και τη βασική ομάδα εμπλεκομένων στην έρευνα και την καινοτομία, μέσα από διαυγείς διαδικασίες. Πρέπει να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί και εκπαιδευμένοι, ώστε να μπορέσουν να εντοπίσουν ταλαντούχα άτομα, με ικανότητες, ιδέες και πρόθυμα να συμβάλλουν με κάθε τρόπο στην διαδικασία. Έπειτα, στοιχείο του ρόλου τους είναι και η εκπαίδευση των νεοπροσληφθέντων, αλλά και η μετεκπαίδευση των υπόλοιπων εργαζόμενων, για να διαπιστώσουν αν είναι σε θέση να ανταποκριθούν στα νέα δεδομένα που θα φέρει το RRI, καθώς και η μετέπειτα αξιολόγησή τους, για να εξακριβώσουν αν κατάφεραν τελικά να ανταποκριθούν όπως αναμενόταν και πώς μπορούν να τους βοηθήσουν να αναπτυχθούν περαιτέρω. Μαζί με τους εργαζόμενους θα σχεδιάσουν δράσεις σχετικές με την έρευνα και την καινοτομία. Επίσης, θα βοηθήσουν τους φορείς χάραξης πολιτικής στη δημιουργία κώδικα δεοντολογίας και στη θέσπιση κανόνων.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θεσπίσει, στο πλαίσιο εφαρμογής της στρατηγικής ανθρώπινου δυναμικού για ερευνητές, το βραβείο «HR Excellence in Research». Στο αποτέλεσμα καταλήγει μετά από αξιολόγηση των δραστηριοτήτων των οργανισμών που πραγματοποιεί δύο φορές το χρόνο. Στόχος της είναι να επιβραβεύσει τους οργανισμούς που έχουν υιοθετήσει ένα καταστατικό για τους ερευνητές σύμφωνο με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και έναν ορισμένο δεοντολογικό κώδικα για την προσέλκυση και επιλογή ερευνητών και να παρακινήσει και άλλους οργανισμούς να τον εφαρμόσουν. Έτσι, θα στρέψουν όλο και περισσότερες επιχειρήσεις στην κατεύθυνση της έρευνας και της καινοτομίας και θα τις βοηθήσουν στην επίτευξη ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος (Jarosławska-Sobór, 2017).

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

3.1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΚΑΙ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Όταν οι μελετητές καλούνται να επιλέξουν το προς διερεύνηση θέμα, πρέπει παράλληλα να αποφασίσουν ποια μεθοδολογία συλλογής δεδομένων θα ακολουθήσουν. Η επιλογή ερευνητικής μεθοδολογίας εξαρτάται από τη φύση του προς εξέταση ζητήματος και τα ερωτήματα που επιθυμεί να θέσει ο μελετητής – ερευνητής. Η έρευνα που θα πραγματοποιήσει μπορεί να είναι είτε ποσοτική είτε ποιοτική, σε ορισμένες περιπτώσεις ακόμα και μικτή.

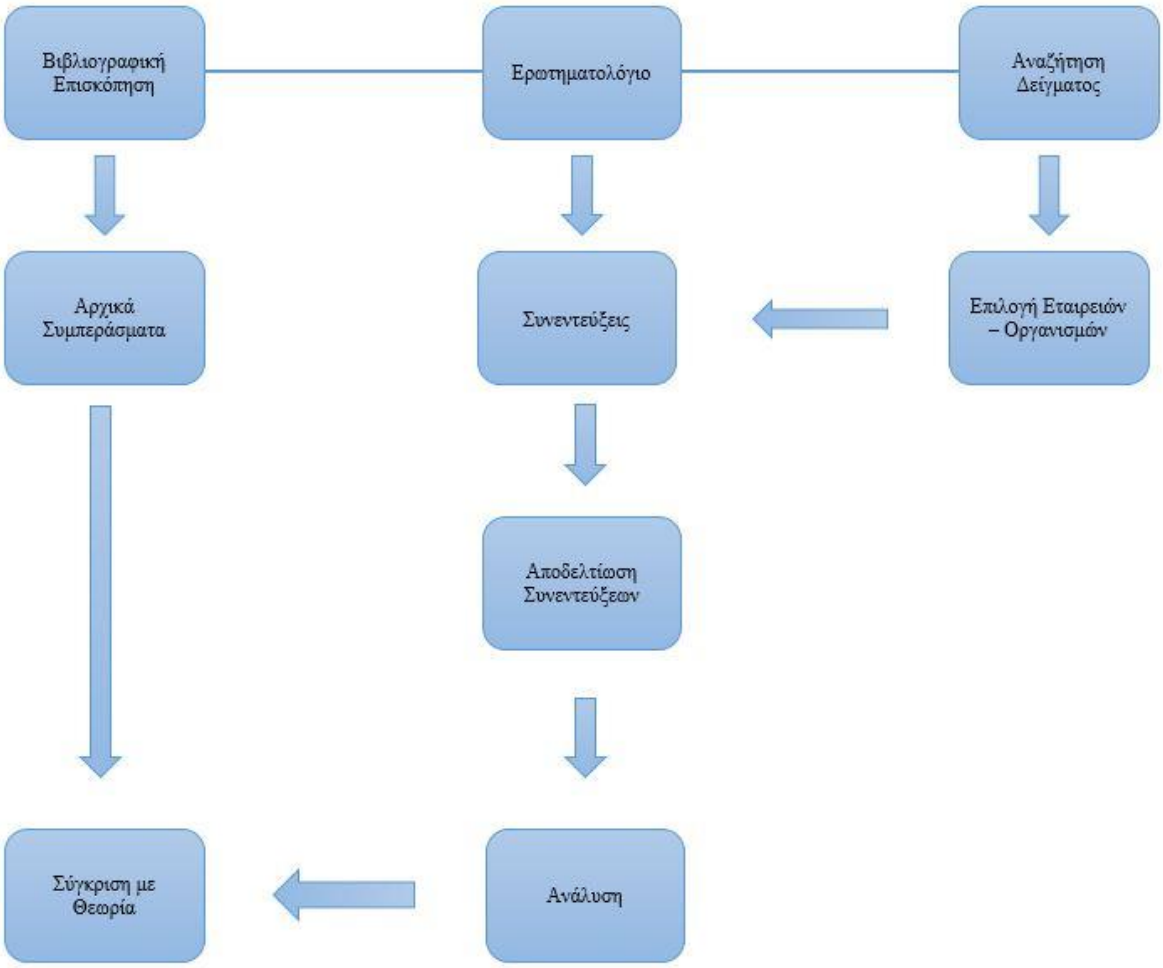
Η ποσοτική έρευνα βασίζεται κυρίως σε ποσοστά και στατιστική ανάλυση, χρησιμοποιεί αριθμητικά δεδομένα και αντιπροσωπευτικό δείγμα παρατηρήσεων, επιδιώκει γενίκευση των αποτελεσμάτων και στοχεύει στην εύρεση συσχέτισης ανάμεσα σε μεταβλητές προκαθορισμένες από τον ερευνητή. Το πιο χαρακτηριστικό εργαλείο της ποσοτικής έρευνας είναι το ερωτηματολόγιο. Οι ερωτήσεις που περιλαμβάνουν τα ερωτηματολόγια μπορούν να είναι ανοιχτού (πχ γιατί επιλέξατε να ακολουθήσετε το συγκεκριμένο επάγγελμα;) ή κλειστού (πχ είστε ικανοποιημένος από τις συνθήκες εργασίας σας;) τύπου. Τα ερωτηματολόγια διανέμονται σε ψηφιακή μορφή (ηλεκτρονικά) ή τυπωμένα και συνιστούν ένα οικονομικό και γρήγορο εργαλείο, το οποίο, όμως, μπορεί να περιορίσει τους συμμετέχοντες ως προς τις απαντήσεις τους, ανάλογα πάντα και με τη μορφή των ερωτήσεων.

Η ποιοτική έρευνα, από την άλλη, βασίζεται στην παρατήρηση και στη διερεύνηση των αντιλήψεων και των συμπεριφορών των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτή. Σκοπός της είναι η βαθύτερη και ουσιαστικότερη κατανόηση του φαινομένου. Δεν επιδιώκεται γενίκευση και δεν απαιτείται μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων, διότι δεν τίθεται ζήτημα αντιπροσώπευσης του πληθυσμού, αλλά κορεσμού των δεδομένων. Επιπροσθέτως, ένα μεγάλο δείγμα είναι πιθανόν να δυσχεράνει την ανάλυση καθώς συνεπάγεται μεγαλύτερη δαπάνη σε χρόνο και χρήμα για τον ερευνητή, χωρίς να προσδίδει κάτι περαιτέρω ουσιώδες στην έρευνα. Υπάρχουν πολλά εργαλεία για την ποιοτική έρευνα, με βασικότερο και συνηθέστερο τη συνέντευξη. Στην περίπτωση αυτή, ο ερευνητής έχει ακόμα πιο θεμελιώδη ρόλο, διότι συμμετέχει πιο ενεργά στην συλλογή των δεδομένων. Υπάρχει άμεση επικοινωνία ανάμεσα στον ερευνητή και το υποκείμενο της έρευνας. Η συνέντευξη ανάλογα με τη δομή των ερωτήσεων διακρίνεται σε μη δομημένη (όταν η συνέντευξη μοιάζει με ελεύθερη συζήτηση), δομημένη (όταν οι ερωτήσεις είναι προκαθορισμένες και πολύ συγκεκριμένες, και έχει αυστηρή μορφή ερωτηματολογίου) και ημιδομημένη, η οποία αποτελεί συνδυασμό των δύο προηγούμενων. Στη δομημένη συνήθως συναντώνται ερωτήσεις κλειστού τύπου,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ερωτήσεις, δηλαδή, που απαντώνται με ναι ή όχι και τηρείται ευλαβικά η σειρά που θέτει το ερωτηματολόγιο χωρίς να παρεκκλίνει από τις προκαθορισμένες ερωτήσεις. Στην μη δομημένη η ροή είναι πολύ φυσική και μοιάζει να μην ακολουθεί κανόνες ερωτηματολογίου αλλά μία πιο ελεύθερη σειρά ερωτήσεων επί του γενικότερου θέματος. Η ημιδομημένη περιλαμβάνει ανοιχτού τύπου ερωτήσεις βασιζόμενη σε ερωτηματολόγιο αλλά αφήνει περιθώριο και για περαιτέρω ερωτήσεις και αναλύσεις ακολουθώντας τη ροή του λόγου, κατευθυνόμενη και από τις απαντήσεις των συμμετεχόντων. Η συνέντευξη μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε με φυσική παρουσία είτε από μακριά με βιντεοκλήση. Ο ερευνητής – συνεντευκτής οφείλει να κατέχει το γνωστικό αντικείμενο της έρευνας, να είναι κατάλληλα προετοιμασμένος για τη συνέντευξη, να την έχει σχεδιάσει μεθοδικά, να έχει φροντίσει οι ερωτήσεις να είναι σαφείς και ξεκάθαρες, να τηρεί την ερευνητική δεοντολογία, να είναι ευγενικός και διακριτικός, να μην προσβάλλει με οποιονδήποτε τρόπο τον συνομιλητή του, να τον κάνει να αισθάνεται άνετα, να είναι σε θέση να του λύσει τις όποιες απορίες σχετικά με το θέμα και να τον διευκολύνει ως προς τον προγραμματισμό της συνέντευξης, να του δίνει την απαραίτητη ελευθερία και να μην τον πιέζει να δώσει συγκεκριμένες απαντήσεις, να τηρεί ουδέτερη στάση κατά τη διεξαγωγή της συνέντευξης ώστε να μην τον επηρεάσει, να μπορεί να αντιμετωπίσει προβλήματα όπως η διστακτικότητα του συνεντευξιαζόμενου, να παρατηρεί, να ακούει προσεκτικά και να μην κριτικάρει (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Για να μπορέσει να μελετηθεί σε βάθος το θέμα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας και να γίνει αντιληπτή η ουσία της απαιτείται ποιοτική έρευνα, η οποία θα καταδείξει τη σημασία της στον Ελλαδικό χώρο μέσα από την εφαρμογή της σε εγχώριες επιχειρήσεις και οργανισμούς. Η ποιοτική έρευνα επιλέχθηκε με γνώμονα την ίδια την φύση του ζητήματος του RRI και την ιδιαιτερότητα του φαινομένου αυτού. Πιο συγκεκριμένα επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη ως δειγματοληπτικό εργαλείο γιατί προσδίδει ευελιξία και επιτρέπει να εμβαθύνει κανείς περισσότερο στην ουσία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Έτσι, ο ερευνητής θα μπορέσει να προσεγγίσει λεπτομερώς το θέμα του RRI, το οποίο δεν είναι ιδιαίτερα διαδεδομένο στην Ελλάδα, προς το παρόν. Δεν τον ενδιαφέρει να βρει ακριβώς πόσες είναι οι εταιρείες εντός των ελληνικών συνόρων που γνωρίζουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ή τι μέρος του πληθυσμού είναι ενήμερο για αυτή, διότι είναι ήδη γνωστό από ηλεκτρονική έρευνα και βιβλιογραφικές αναφορές ότι επικρατεί γενικότερα άγνοια επί του θέματος, και ακόμα και επιχειρήσεις που την εφαρμόζουν δεν έχουν αντιληφθεί ότι την ασκούν. Το ζητούμενο στην εν λόγω μελέτη είναι να ριχτεί φως στις βαθύτερες λεπτομέρειες του φαινομένου του RRI μέσα από την εμπειρική διερεύνηση σε ελληνικές επιχειρήσεις και οργανισμούς. Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να αναλυθεί εκτενώς η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διερεύνηση του παρόντος ερευνητικού ζητήματος.

Εικόνα 3.1: Μεθοδολογία εκπόνησης της έρευνας

3.1.1. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ

Το πρώτο βήμα για την σύνθεση του ερευνητικού θέματος είναι η αναζήτηση της κατάλληλης βιβλιογραφίας. Η βιβλιογραφία αποτελεί το θεμέλιο λίθο πάνω στον οποίο θα στηριχθεί ολόκληρο το οικοδόμημα της έρευνας και η διεκπεραίωση της συγγραφής του ερευνητικού έργου. Κατά συνέπεια πρέπει να γίνει πολύ προσεκτική επιλογή και λεπτομερής μελέτη του υλικού. Η αναζήτηση πραγματοποιήθηκε ηλεκτρονικά με τη χρήση του VPN GUI για πρόσβαση σε περισσότερες συλλογές και ξεκίνησε από το Ιδρυματικό Αποθετήριο και Ψηφιακή Βιβλιοθήκη «ΠΥΞΙΔΑ» του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών

και τον Σύνδεσμο Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (HEAL LINK) όπου δεν βρέθηκε, όμως, σχετικό υλικό σε κανένα από τα δύο. Η αναζήτηση συνεχίστηκε στον Κατάλογο της Βιβλιοθήκης και του Κέντρου Πληροφόρησης του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Εκεί εντοπίστηκε το πρώτο (και μοναδικό στην Βιβλιοθήκη) σχετικό σύγγραμμα "Responsibility and freedom: the ethical realm of RRI" του Robert Gianni. Έπειτα στην EBSCO Discovery Service ευρέθησαν διάφορα αρχεία, όπως, για παράδειγμα, το άρθρο "Responsible research and innovation: a systematic review of the literature and its applications to regional studies" των Raj Kumar Thapa, Tatiana Iakovleva και Lene Foss. Τέλος, το μεγαλύτερο ποσοστό του χρησιμοποιηθέντος υλικού, και πιο συγκεκριμένα το 85% των βιβλιογραφικών πηγών, προέκυψε από την αναζήτηση στο Google Scholar χρησιμοποιώντας όρους όπως «Responsible Research and Innovation», «RRI and Stakeholders», «Dimensions of RRI», «RRI and European Union», «RRI and CSR», «Enablers and Barriers in RRI», «Implementation of RRI», «Participation of HR in RRI», κλπ. Διαθέσιμη βιβλιογραφία για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία δεν υπάρχει στην ελληνική γλώσσα, ένα ακόμα γεγονός που δείχνει ότι το ζήτημα αυτό δεν είναι ακόμα ιδιαίτερα γνωστό στη χώρα μας. Η συγκέντρωση του καλύτερου δυνατού υλικού και η προσεκτική μελέτη του αποτελεί πολύ σημαντική διαδικασία για ένα άρτιο αποτέλεσμα και γι' αυτό απαιτείται η διάθεση αρκετού χρόνου. Η διαδικασία της διερεύνησης των βιβλιογραφικών αναφορών και η μελέτη τους κράτησε ενάμιση μήνα, από 8 Ιουλίου μέχρι 23 Αυγούστου.

3.1.2. ΣΥΓΓΡΑΦΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

Μέσα από την μελέτη της βιβλιογραφίας και τη συγγραφή του θεωρητικού πλαισίου εξήχθησαν αρκετά ενδιαφέροντα συμπεράσματα αναφορικά με το περιεχόμενο και την εφαρμογή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, τη σχέση της με την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη, τη στάση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την έννοια της Υπευθυνότητας, το ρόλο του Ανθρώπινου Δυναμικού στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, τα οφέλη της, τα εμπόδια κλπ. Για να μην παραληφθεί κανένα σημαντικό στοιχείο από τη βιβλιογραφία, κρατήθηκαν σημειώσεις κατά τη διάρκεια της μελέτης και σχεδιάστηκε πλάνο για τη δομή της κάθε ενότητας. Η συγγραφή διήρκησε ένα μήνα, από 24 Αυγούστου μέχρι 24 Σεπτέμβριου. Στη βιβλιογραφική επισκόπηση στηρίχθηκε, όπως είναι λογικό, η αναζήτηση δείγματος και το περιεχόμενο του ερωτηματολογίου.

Το ερωτηματολόγιο ήταν δομημένο και ακολουθούσε μία συγκεκριμένη ροή, δηλαδή στην αρχή διατυπώνονταν γενικές ερωτήσεις για τον οργανισμό και την πρακτική που έχει διαμορφώσει, που στην παρούσα έρευνα πρακτική και πιο συγκεκριμένα καλή πρακτική θεωρούνται προϊόντα / υπηρεσίες που

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

έχουν αναπτυχθεί από τις επιχειρήσεις / οργανισμούς και εφαρμόζουν ορισμένα από τα χαρακτηριστικά της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας λειτουργώντας προς όφελος του κοινωνικού συνόλου και ιδιαίτερα των ευπαθών ομάδων (όπως είναι για παράδειγμα οι ασθενείς και τα άτομα της τρίτης ηλικίας), και στην πορεία οι ερωτήσεις γίνονταν πιο συγκεκριμένες ως προς το θέμα (βλ. Παράρτημα Ι).

3.1.3. ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΛΟΓΗ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ – ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

Η αναζήτηση δείγματος αποδείχθηκε αρκετά δύσκολη διαδικασία, καθώς δεν υπάρχουν επιχειρήσεις που να δηλώνουν ότι εφαρμόζουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, εν αντιθέσει με την περίπτωση της Εταιρικής Κοινωνικής Ευθύνης, στην οποία όλες οι εταιρείες που την εφαρμόζουν αφιερώνουν σχεδόν πάντοτε μία ενότητα στην ιστοσελίδα τους σχετικά με αυτή. Η εύρεση, λοιπόν, των κατάλληλων επιχειρήσεων χρειάστηκε πολύ χρόνο για να ευδοκιμήσει. Από 25 Σεπτεμβρίου μέχρι 10 Νοεμβρίου διήρκησε η αναζήτηση δείγματος μαζί με την σύνθεση του ερωτηματολογίου. Έχοντας ψάξει σε ιστοσελίδες, όπως πχ στο cnn.gr στην ενότητα «οικονομία», σε διάφορα clusters, στο Orange Grove, στη Μονάδα Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας και το Κέντρο Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, στο Think Biz, στο Corallia, στο Society Profits (το οποίο περιλαμβάνει τις κοινωνικές επιχειρήσεις της Ελλάδας), στο Impact Hub Athens, στο Found.ation, στο Disrupt Greece, στο iqbility, στο OK!Thess, στο stepC, στο Stimmuli, στο Openlab Athens, στο Industry Disruptors - Game Changers, στο Social Innovation Academy, στην Ομοσπονδία Ελληνικών Συνδέσμων Νέων Επιχειρηματιών (Ο.Ε.Σ.Υ.Ν.Ε.), στο Ινστιτούτο Κοινωνικής Οικονομίας, στο Egg, στο Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας (ΦΚΕ), στο Startup Nation, στο Innovation Greece, στη Θερμοκοιτίδα Επιχειρήσεων Αθήνας, στο Πάρκο Επιχειρήσεων Υψηλής Τεχνολογίας - Τεχνόπολη Θεσσαλονίκης, στο Athens Digital Lab, καθώς και σε ιδρύματα όπως το Ίδρυμα Α.Γ. Λεβέντη, Ίδρυμα Ευγενίδου, Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Ίδρυμα Ωνάση, Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος, Ίδρυμα Μποδοσάκη, Ίδρυμα Λίλιαν Βουδούρη, και χρησιμοποιώντας διάφορους όρους κατά την έρευνα όπως «social innovation in Greece», «Greek social enterprises», «Greek enterprises and public engagement», «Greek enterprises and science education» κλπ, επιλέχθηκαν εντέλει δέκα επιχειρήσεις. Ο λόγος που η αναζήτηση ερευνητικού δείγματος εστίασε σε φορείς στήριξης νεοφυούς επιχειρηματικότητας και επιχειρηματικότητας με κοινωνικό χαρακτήρα είναι ότι οι παραπάνω φορείς χρηματοδοτούν καινοτόμες ιδέες και επιχειρήσεις, οι οποίες εστιάζουν στα σύγχρονα, καθημερινά προβλήματα της κοινωνίας, και καθίσταται, έτσι, ευκολότερο να βρεθούν οργανισμοί που να ταιριάζουν στο προφίλ του RRI.

Βασικά κριτήρια για την επιλογή τους ήταν να είναι ελληνικές επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται εντός της χώρας, να παράγουν προϊόντα ή να παρέχουν υπηρεσίες με κοινωνικό χαρακτήρα και να προωθούν κάποιες από τις θεματικές ενότητες, οι οποίες θεσπίστηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, όπως έχουν ήδη αναλυθεί στην υποενότητα 2.1.1. Οι δέκα επιχειρήσεις που προτιμήθηκαν είναι ελληνικές εταιρείες που θεωρήθηκε ότι περιλαμβάνουν όλες την ηθική διάσταση διότι αφορούν τον τομέα της υγείας και της ευεξίας και έχουν ως στόχο την βελτίωση της ζωής ευπαθών ομάδων, και τη δημόσια δέσμευση, η οποία διαφαίνεται μέσα από τη συμμετοχή και την συνεργασία διαφόρων ατόμων για την ανάπτυξη της εκάστοτε καινοτομίας. Όσον αφορά τις υπόλοιπες θεματικές ενότητες, δεν είναι εφικτό να καταλάβει κάποιος αν περιλαμβάνονται από τις πληροφορίες που παρέχονται από τις ιστοσελίδες.

Επιχείρηση	**Αντικείμενο**	**Αριθμός μελών**	**Έτος ίδρυσης**
«ΑΛΦΑ»	Χρήση τεχνολογίας για ιατρικούς σκοπούς (Αποκατάσταση ασθενών με προβλήματα κινητικότητας)	5	2018
«ΒΗΤΑ»	Χρήση τεχνολογίας για ιατρικούς σκοπούς (Εφαρμογή για τον εντοπισμό του Parkinson)	11 φορείς (κοινοπραξία)	2016
«ΓΑΜΜΑ»	Χρήση τεχνολογίας για ιατρικούς σκοπούς (Εφαρμογή για τη διαχείριση της υγείας του χρήστη)	4	2016
«ΔΕΛΤΑ»	Χρήση τεχνολογίας για ιατρικούς σκοπούς (Εφαρμογή για να ασθενείς που χειρουργούνται για παχυσαρκία)	4	2017

«ΕΨΙΛΟΝ»	Χρήση τεχνολογίας για ιατρικούς σκοπούς (πλατφόρμα για την εξυπηρέτηση ειδικών ψυχικής υγείας)	5	2017 (επίσημη έναρξης εταιρείας 2020)
«ΖΗΤΑ»	Κοινωνική επιχείρηση που συνδυάζει διαφορετικές επιστήμες στην υπηρεσία του ανθρώπου με αναπηρία και χρόνιες παθήσεις (πχ Κυστική Ίνωση)	Άγνωστος	2015
«ΗΤΑ»	Η τεχνολογία στην υπηρεσία της υγείας και της γενετικής	6	2013
«ΘΗΤΑ»	Χρήση τεχνολογίας (συσκευής εικονικής πραγματικότητας) για την αντιμετώπιση Αγχώδους Διαταραχής	8	2016
«ΓΙΩΤΑ»	Τεχνολογία για την υγεία (συσκευή για μείωση συμπτωμάτων Parkinson)	3	2017
«ΚΑΠΠΑ»	Τεχνολογία για την υγεία (τεχνολογικά προϊόντα για ασθενείς με ορθοπεδικά προβλήματα)	4	2018

Πίνακας 3.1.3: Συνοπτική παρουσίαση των επιλεγμένων επιχειρήσεων

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3.1.4. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΑΠΟΔΕΛΤΙΩΣΗ

Μετά την επιλογή των επιχειρήσεων ακολούθησε η προσπάθεια προσέγγισης τους και η επικοινωνία μαζί τους. Από τις δέκα επιχειρήσεις που έλαβαν email απάντησαν θετικά οι πέντε, ενώ από τις υπόλοιπες, τέσσερις δεν έδωσαν καμία απάντηση στο αίτημα για τη συμμετοχή τους στην έρευνα και μία απάντησε θετικά μετά την περίοδο των εορτών, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει διαθέσιμος χρόνος για την συμπερίληψή της στην διεξαγωγή της έρευνας. Κατά την επικοινωνία επεξηγήθηκε επαρκώς το αντικείμενο της έρευνας, ο σκοπός της και η γενικότερη διαδικασία, προγραμματίστηκε το ραντεβού για τη διεξαγωγή της συνέντευξης ακολουθώντας πάντα το πρόγραμμα των συνεντευξιαζομένων, τους απεστάλη το ερωτηματολόγιο για να το μελετήσουν, ζητήθηκε και λήφθηκε σε όλες τις περιπτώσεις άδεια για τη μαγνητοφώνηση της συνέντευξης και συμφωνήθηκε τήρηση ανωνυμίας των εταιρειών κατά τη συγγραφή της έρευνας. Έγινε η απαραίτητη προετοιμασία πριν τη συνέντευξη. Ορισμένες από τις συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν εκ του σύνεγγυς στο χώρο των συνεντευξιαζομένων και άλλες από απόσταση μέσω Skype. Η συνέντευξη ήταν ημιδομημένη, ώστε να μην περιορίζονται οι ερωτηθέντες ως προς τις απαντήσεις τους, φροντίζοντας να παραμένουν, βέβαια, εντός θέματος και η αναμενόμενη διάρκεια της ήταν 1 – 1,5 ώρα. Ύστερα από κάθε συνέντευξη, ακολουθούσε απομαγνητοφώνηση. Η διαδικασία της επικοινωνίας, η πραγματοποίηση των συνεντεύξεων και η αποδελτίωσή τους υλοποιήθηκε από 11 Νοεμβρίου μέχρι αρχές Δεκεμβρίου, με εξαίρεση μία από τις πέντε συνεντεύξεις, η οποία πραγματοποιήθηκε προς το τέλος Δεκεμβρίου.

Είναι σύνηθες κατά τη διάρκεια μίας συνέντευξης να εμφανίζονται μικρά προβλήματα. Στην προκειμένη φάση, στις συνεντεύξεις οι δυσκολίες που παρουσιάστηκαν αφορούσαν την άγνοια των συμμετεχόντων, οι οποίοι, αν και οι επιχειρήσεις τους πληρούσαν τις προϋποθέσεις υπαγωγής στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, δεν είχαν ξανακούσει καν τον όρο. Με την κατάλληλη επεξήγηση, το ζήτημα αυτό αντιμετωπίστηκε. Το μεγαλύτερο πρόβλημα, όμως, ήταν ο περιορισμένος χρόνος των συνεντευξιαζόμενων. Στην συγκεκριμένη περίπτωση έπαιξε ρόλο κυρίως η προθυμία και το πνεύμα συνεργασίας εκ μέρους και των δύο πλευρών, για να μπορέσει να παραχθεί το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, καθώς είναι λογικό οι μετέχοντες στην έρευνα να έχουν επιβαρυμένο πρόγραμμα λόγω των ποικίλων δραστηριοτήτων τους.

3.1.5. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΘΕΩΡΙΑ

Η ανάλυση των δεδομένων και η σύγκριση με τη θεωρία κατέλαβε το εναπομείναν χρονικό διάστημα και έγινε με βάση την ερευνητική προσέγγιση της μελέτης περίπτωσης (case study based approach), ώστε να ερευνηθεί το φαινόμενο της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας σε πλαίσιο πραγματικών συνθηκών. Η μελέτη περίπτωσης αποτελεί αρκετά συνηθισμένη ερευνητική προσέγγιση στις κοινωνικές επιστήμες, συμβάλλει στην εντατική, λεπτομερή και σε βάθος μελέτη του προς εξέταση φαινομένου σε ρεαλιστικές συνθήκες και στον εντοπισμό αποκλίσεων, διαφοροποιήσεων αλλά και ομοιοτήτων ανάμεσα στις περιπτώσεις, αλλά και μεταξύ των περιπτώσεων και των βιβλιογραφικών πηγών. Ένα σημείο στο οποίο υπερτερεί η case study based approach έναντι άλλων μεθόδων είναι ότι εστιάζει στο βάθος και όχι στο εύρος των περιπτώσεων, αυτό, δηλαδή, που επιδιώκει να επιτύχει και ο ερευνητής στη συγκεκριμένη μελέτη. Η ερευνητική προσέγγιση μελέτης περίπτωσης θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί ακόμα και με μία επιχείρηση ως δείγμα, όμως δεν θα παρείχε την ακρίβεια, την αξιοπιστία και την εγκυρότητα που παρέχει η μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων (multiple cases). Σύμφωνα με τον Yin (2014) «η μελέτη περίπτωσης είναι μια εμπειρική έρευνα που διερευνά ένα σύγχρονο φαινόμενο σε βάθος και στο πλαίσιο του πραγματικού κόσμου, ειδικά όταν τα όρια μεταξύ φαινομένου και πλαισίου μπορεί να μην είναι ξεκάθαρα εμφανή». Αυτό που χρειάζεται για την ερευνητική αυτή προσέγγιση είναι να επιλεγούν χαρακτηριστικές περιπτώσεις, οι οποίες να μπορούν να απαντήσουν στις ερωτήσεις με τρόπο τέτοιο που να καλύπτεται το προς διερεύνηση θέμα ικανοποιητικά. Πιο συγκεκριμένα, στην εν λόγω ερευνητική εργασία συλλέχθηκαν δεδομένα από πέντε περιπτώσεις και χρησιμοποιήθηκε η «cross – case synthesis approach», κατά την οποία συγκεντρώνεται υλικό από πολλαπλές περιπτώσεις, εξετάζονται τα αποτελέσματα για κάθε μεμονωμένη περίπτωση και στη συνέχεια μέσα από τη σύγκριση διαφαίνονται οι μεταξύ τους ομοιότητες και διαφορές, με βάση και τη διαθέσιμη βιβλιογραφία, συνθέτοντας, έτσι, τα τελικά ευρήματα της έρευνας (Yin, 2014; Noor, 2008; Flyvbjerg, 2006; Eisenhardt, 1989; Bonoma, 1985). Με τη χρήση της ερευνητικής προσέγγισης μελέτης περίπτωσης θα εκτιμηθεί κατά πόσο εφαρμόζονται στις ελληνικές επιχειρήσεις η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, έτσι όπως παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία. Βασική προϋπόθεση αποτελεί η δημιουργία μίας καλής βιβλιογραφικής επισκόπησης για να στοιχειοθετηθεί ορθά το αντικείμενο της μελέτης. Στις ακόλουθες ενότητες θα παρουσιαστούν εν συντομία οι εταιρείες που συμμετείχαν στην έρευνα, θα αναλυθούν τα δεδομένα με βάση τη δομή του ερωτηματολογίου που χρησιμοποιήθηκε, θα γίνει σύνθεση των case studies και συσχέτιση με τη βιβλιογραφία και τέλος, θα εξαχθούν τα κατάλληλα συμπεράσματα.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3.2. ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για να μπορέσει να γίνει σωστά η ανάλυση των δεδομένων, πρέπει να αφιερωθεί σημαντικό κομμάτι στη γνωριμία με τις επιχειρήσεις που συμμετείχαν στην έρευνα. Οι επιχειρήσεις αυτές είναι startups και εφεξής θα ονομάζονται «ΆΛΦΑ», «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ», «ΕΨΙΛΟΝ», για να τηρηθεί η απαιτούμενη ανωνυμία, με βάση και τη σειρά που πραγματοποιήθηκαν οι συνεντεύξεις.

Η «ΑΛΦΑ» συστάθηκε από πέντε άτομα με διαφορετικό επιστημονικό υπόβαθρο εδώ και δύο χρόνια ακολουθώντας ένα κοινό όραμα, τη χρήση της τεχνολογίας προς όφελος της αποκατάστασης ασθενών με προβλήματα κινητικότητας, που προκλήθηκαν από νευρολογικής φύσεως τραυματισμούς. Η τεχνολογική καινοτομία που δημιούργησαν αφορά ένα φορητό γάντι που εντοπίζει και καταγράφει με μεγάλη ακρίβεια ακόμα και την ελάχιστη κινητικότητα των δακτύλων των χεριών δίνοντας καθαρότερη εικόνα της κατάστασης των ασθενών στους θεραπευτές τους και της προόδου που σημειώνουν κατά τη διάρκεια της θεραπείας. Δεν έχει κυκλοφορήσει ακόμα στην αγορά αλλά αναμένεται να κυκλοφορήσει σύντομα. Η εταιρεία στεγάζεται στο Σεράφειο, κέντρο Αθλητισμού, Πολιτισμού και Καινοτομίας. Στην έρευνα συμμετείχε ο Διευθύνων Σύμβουλος (CEO) της startup.

Η «ΒΗΤΑ» δεν αποτελεί ουσιαστικά επιχείρηση αλλά διακρατική συνεργασία πολλών φορέων με σκοπό τη δημιουργία μίας εφαρμογής (mobile application) για τον έγκαιρο εντοπισμό της ασθένειας του Parkinson πριν το άτομο εκδηλώσει πλήρως τα συμπτώματα της, την παρέμβαση για την διατήρηση της ποιότητας ζωής του και την ενδυνάμωση του για την καλύτερη δυνατή διαχείριση της κατάστασης, δεδομένου ότι πρόκειται για μία ασθένεια μη ιάσιμη. Την συνέντευξη παραχώρησε ο Συντονιστής του Έργου (Project Coordinator) μέσω Skype.

Η «ΓΑΜΜΑ» συγκροτήθηκε για να δημιουργηθεί μία εφαρμογή για τη διαχείριση της υγείας του χρήστη παρέχοντας στοιχεία και συμβουλές, την αποθήκευση του ιατρικού ιστορικού με την καταγραφή εξετάσεων και μετρήσεων, την ειδοποίηση για τη λήψη φαρμακευτικής αγωγής, την παρακολούθηση συμπτωμάτων, την πρόληψη, τη διατήρηση της ευεξίας και την υιοθέτηση μίας πιο υγιεινής ζωής. Αυτό αποτέλεσε το έναυσμα για τη σύσταση της εταιρείας. Η συνέντευξη που διενεργήθηκε, αφορούσε μία εφαρμογή σχετικά με τον παγκρεατικό καρκίνο, η οποία δημιουργήθηκε από τα τέσσερα άτομα που απαρτίζουν τη startup σε συνεργασία με το Σύλλογο Καρκινοπαθών. Τη συνέντευξη παραχώρησε η Προγραμματίστρια και Υπεύθυνη για την Διαχείριση της Υγείας (Developer and Health Manager), ενώ συμμετείχε και ο Υπεύθυνος για την Διοίκηση της Επιχείρησης και την Ανάπτυξη Τεχνολογιών Πληροφορικής (Business Manager and IT Developer). Η εταιρεία εδρεύει στο κέντρο της Αθήνας.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Η «ΔΕΛΤΑ» είναι μία startup, αποτελούμενη από τέσσερα άτομα, η οποία έχει ιδρυθεί τον τελευταίο χρόνο και δημιούργησε μία εφαρμογή που στοχεύει στην αλλαγή συμπεριφοράς σε ασθενείς που χειρουργούνται για παχυσαρκία, με απώτερο στόχο να καταφέρουν να αποκτήσουν νέες, υγιεινές συνήθειες για μία καλύτερη ζωή. Δεν διαθέτουν μεγάλο, επίσημο γραφείο και οι απαιτούμενες συναντήσεις γίνονται σε κάποιους άλλους χώρους, θερμοκοιτίδες καινοτομίας κλπ. Στην έρευνα συμμετείχε η Διευθύνουσα Σύμβουλος (CEO) της εταιρείας μέσω Skype.

Η «ΕΨΙΛΟΝ» αποτελεί μία startup πέντε ατόμων, η οποία δεν έχει κάνει ακόμα έναρξη εταιρείας και δεν διαθέτει προς το παρόν επί πληρωμή πελάτες. Οι διαδικασίες αυτές αναμένεται να ολοκληρωθούν μέσα στο 2020. Η ομάδα των πέντε αυτών ατόμων έχει δημιουργήσει μία πλατφόρμα – εφαρμογή, η οποία εντάσσεται στα πλαίσια της νεανικής επιχειρηματικότητας και έχει σαν σκοπό την εξυπηρέτηση ειδικών ψυχικής υγείας. Η επιχείρηση φιλοξενείται στο Κέντρο Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου έλαβε χώρα και η συνέντευξη. Την συνέντευξη παραχώρησαν στις 20 Δεκεμβρίου ο Ιδρυτής και Αρχιτέκτονας Λογισμικού / Προγραμματιστής (Software Architect / Developer) μαζί με την Συνιδρυτή και Εμπειρογνώμονα Τομέα / Ψυχολόγο (Domain Expert / Psychologist).

Στη συνέχεια θα αναλυθεί η κάθε περίπτωση ξεχωριστά ακολουθώντας κατά βάση τη δομή του ερωτηματολογίου της συνέντευξης, για να καταστεί εφικτή, στην επόμενη ενότητα, η σύνθεση των αποτελεσμάτων.

«ΑΛΦΑ»

Το φορητό γάντι που αποτελεί στην περίπτωση αυτή την καλή πρακτική είναι μία βασική τεχνολογία, η οποία μπορεί να εφαρμοστεί σε διάφορες αγορές και μία από αυτές, η βασικότερη ίσως, είναι το rehabilitation, η αποκατάσταση κοινώς. Ουσιαστικά το γάντι θα συνοδεύεται και από μία εφαρμογή που θα δείχνει τα δεδομένα. Η καλή πρακτική παρέχεται από την εταιρεία «ΑΛΦΑ» αλλά εφαρμόζεται από κλινικές αποκατάστασης, στις οποίες οι ασθενείς χρησιμοποιούν το προϊόν για να μαζέψουν δεδομένα από τις κινήσεις που μπορούν να κάνουν τα δάχτυλά τους και έτσι να προχωρήσει το θέμα της αποκατάστασης της κινητικότητάς τους. Σε ορισμένες χώρες, όπως η Ολλανδία, υπάρχουν συγκεκριμένες κλινικές αποκατάστασης που ονομάζονται “hand therapy clinics”, ενώ στην Ελλάδα η αποκατάσταση συντελείται στις "γενικές" δημόσιες και ιδιωτικές κλινικές. Είναι εμφανές ότι στο εξωτερικό υπάρχει μεγαλύτερη εξειδίκευση στον τομέα αυτό και ενδεχομένως να καταστεί πιο εύκολη η εφαρμογή ενός τέτοιου προϊόντος.

Η όλη ιδέα της καλής αυτής πρακτικής ξεκίνησε το 2016 μέσα από ένα διαγωνισμό καινοτομίας της Ευρωπαϊκής Διαστημικής Εταιρείας "Act in Space" σε συνδυασμό με το ακαδημαϊκό, τεχνολογικό υπόβαθρο του ιδρυτή της «ΑΛΦΑ», ο οποίος εντόπισε την ανάγκη για μία τεχνολογία που να λύνει το πρόβλημα του "διαβάσματος" των κινήσεων των δακτύλων. Η πρώτη ιδέα για την λύση του ζητήματος στηρίχθηκε στην εκμετάλλευση μίας πατέντας της Γαλλικής Διαστημικής Εταιρείας αλλά σύντομα εγκαταλείφθηκε λόγω ορισμένων μειονεκτημάτων που παρουσίαζε η τότε τεχνολογία. Τελικά, έπειτα από την αναζήτηση εναλλακτικών τεχνολογιών, η λύση βρέθηκε μέσα από συζητήσεις και συνεργασίες με ερευνητικούς φορείς του εξωτερικού. Όσον αφορά τη γνώση για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, η απάντηση στη σχετική ερώτηση αποδεικνύει για άλλη μία φορά την άγνοια που επικρατεί στις ελληνικές επιχειρήσεις αναφορικά με το ζήτημα αυτό.

Όπως εξήγησε ο Διευθύνων Σύμβουλος, η συγκεκριμένη καλή πρακτική αφορά ένα φορετό στο χέρι σύστημα, το οποίο ακολουθεί τις κινήσεις των αρθρώσεων και του χεριού και παρέχει δεδομένα. Αυτά χρησιμοποιούνται μαζί με το λογισμικό που έχουν δημιουργήσει στην «ΑΛΦΑ» και αναπαράγουν τις κινήσεις του χεριού και το χέρι σε εικονικό περιβάλλον. Έτσι, υπάρχει ένα τρισδιάστατο χέρι στον ηλεκτρονικό υπολογιστή σε περιβάλλον εικονικής πραγματικότητας, που κάνει ό,τι κάνει και το πραγματικό και πάνω σ' αυτό μπορούν να δημιουργηθούν εφαρμογές, όπως παιχνίδια, ιατρικά θέματα (η αποκατάσταση που συζητείται εδώ) κλπ. Όπως φαίνεται, η χρήση της καινοτομίας αυτής δεν περιορίζεται σε έναν μόνο τομέα, αλλά μπορεί να αποτελέσει λύση και σε άλλα θέματα πέραν των ιατρικών.

Πρακτικά η ιδέα υλοποιήθηκε από δύο μηχανικούς, τον Διευθύνοντα Σύμβουλο και άλλον έναν. Στην προσπάθεια τους να βρουν τι τεχνολογία θα εφαρμόσουν για να λυθεί το υπάρχον πρόβλημα και σε ποιους τομείς θα μπορούσε να εφαρμοστεί η ιδέα τους, ενεπλάκησαν διάφοροι stakeholders, όπως το Ερευνητικό Ίδρυμα Αθηνά για την εφαρμογή στους τυφλούς ή σε κάποια μετάφραση της νοηματικής, διάφορα ιδρύματα του εξωτερικού για το θέμα της αποκατάστασης και διάφορες εταιρείες που εκμεταλλεύονται και φτιάχνουν λογισμικό για εικονική πραγματικότητα. Άρα από άποψη τόσο έρευνας όσο και υλοποίησης συνέβαλαν αρκετοί εγχώριοι και μη φορείς ενδιαφέροντος.

Η καινοτομία αυτή αποτελεί μία πλατφόρμα που ταιριάζει σε πολλές τεχνολογίες αλλά η προκείμενη έρευνα εστιάζει στη χρήση της για την αποκατάσταση. Αυτοί που ωφελούνται στην αποκατάσταση είναι οι ασθενείς και οι κλινικές, και κατ' επέκταση οι ασφαλιστικοί φορείς και τα κράτη, διότι αποτελεί όφελος και για αυτόν που θα πληρώσει για την αποκατάσταση του ασθενούς και για τον ίδιο τον ασθενή που θα θεραπευτεί. Τα ευρύτερα οφέλη είναι σίγουρα οικονομικά και χρονικά, αλλά κυρίως είναι συναισθηματικά και ψυχολογικά για τον ασθενή. Τα οφέλη αυτά δεν έχουν φανεί ακόμα στην πράξη, γιατί μέχρι αυτή την στιγμή δεν έχει βγει το προϊόν στην αγορά. Τώρα η τεχνολογία του βρίσκεται στο επίπεδο 6 σε technology readiness level και για να μπορέσει να κυκλοφορήσει, πρέπει να φτάσει στο επίπεδο 9. Προς το παρόν η

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

«ΑΛΦΑ» υλοποιεί κάποια projects με κάποιους ερευνητικούς φορείς – κλινικές για να επιδείξει ένα επιτυχημένο test case. Το προϊόν βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης εδώ και δύο χρόνια και έχει φτιαχτεί ένα ώριμο πρωτότυπο. Τη δεδομένη στιγμή βρίσκεται σε φάση δοκιμών. Ο στόχος είναι μέσα στο επόμενο έτος να έχει ωριμάσει πολύ, ώστε να βγει στην αγορά. Το ακριβές διάστημα για την κυκλοφορία του προϊόντος θα εξαρτηθεί από τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους.

Για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση κάθε καινοτομίας απαιτούνται διάφοροι πόροι. Στην καλή πρακτική της «ΑΛΦΑ» χρειάστηκαν οικονομικοί και ανθρώπινοι πόροι. Οι οικονομικοί πόροι προήλθαν από τους ίδιους τους ιδρυτές της εταιρείας, ένα πρόγραμμα ΕΣΠΑ για τη νεοφυή επιχειρηματικότητα, ένα βραβείο από το επιστημονικό πάρκο Πατρών, ένα βραβείο από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Υγείας (EIT Health), ενώ υπάρχει και επικοινωνία με funds, η οποία, όμως, δεν έχει καταλήξει ακόμα κάπου. Όσον αφορά τους ανθρώπινους πόρους, υπάρχει μία ομάδα πέντε ατόμων, πάνω στους οποίους στηρίζεται το όλο εγχείρημα. Η διαχείριση των ανθρώπινων πόρων και οι προσλήψεις πραγματοποιούνται από τους μετόχους, καθώς δεν υπάρχει τμήμα HR, ως είθισται, άλλωστε, στις startups.

Ο συνεντευξιαζόμενος τόνισε ότι πρόκειται για ένα προϊόν, το οποίο θα μπορεί να το χρησιμοποιήσει οποιοσδήποτε το έχει ανάγκη. Δεν υπάρχει κανένας περιορισμός, είναι τελείως ανοιχτή η δυνατότητα χρήσης του. Επειδή το προϊόν είναι ένα γάντι φορετό, λαμβάνεται υπόψιν το sizing και ειδικότερα μετριέται κατά μέσο όρο το παιδικό μέγεθος, το γυναικείο και το ανδρικό. Βασικό θέμα αποτελεί η ρευματοδοσία που παίρνει και δίνει ηλεκτρονικά, η οποία είναι πολύ χαμηλή ακολουθώντας κανόνες (regulations) με την ευρύτερη έννοια και όταν το προϊόν προσχωρήσει και επίσημα στο χώρο του rehabilitation, θα λάβει και τις απαραίτητες πιστοποιήσεις για τη χρήση σε ιατρικούς σκοπούς. Στόχος είναι, εκτός από την αποκατάσταση των ασθενών, ο χρήστης να μπορεί να αλληλεπιδρά με τα χέρια του μέσω της συσκευής, εφόσον αναπαράγονται αυτά ψηφιακά. Έτσι, θα μπορούσε να δημιουργηθεί σε ψηφιακό περιβάλλον μία εκπαιδευτική πλατφόρμα για συνθήκες που δεν μπορούν να δημιουργηθούν σε ένα σχολείο ή σε ένα πανεπιστήμιο, για να εκπαιδευτεί πιο εύκολα ο χρήστης. Από άποψη αποκατάστασης, αυτό που κάνει η «ΑΛΦΑ» είναι να παρέχει ένα εργαλείο στον ασθενή για να επανέλθει από το πρόβλημά του, χωρίς όμως να παρεμβαίνει η ίδια πρακτικά σε κάτι. Απλώς "διαβάζει" τις κινήσεις που κάνει ο ασθενής. Υπάρχουν άλλα συστήματα που του πιέζουν το χέρι για να κάνει συγκεκριμένες κινήσεις. Η συμβολή του προϊόντος, βέβαια, εξακολουθεί να είναι σημαντική, καθώς διευκολύνει τη διάγνωση και βοηθά τον ασθενή να ελέγχει την κατάστασή του και την πρόοδο που σημειώνει. Ο συμμετέχων στην έρευνα θεωρεί ότι το προϊόν καλύπτει τα θεματικά στοιχεία της ηθικής, γιατί σχετίζεται με ασθενείς, και θα ενισχυθεί έτι περισσότερο και στο μέλλον με την βαθύτερη προσχώρηση στον τομέα της αποκατάστασης. Ακόμα θεωρεί ότι καλύπτει το θέμα της ισότητας, διότι λαμβάνει υπόψιν τις διαφορές των φύλων στο σχεδιασμό της καινοτομίας, και ενδεχομένως και της εκπαίδευσης στις επιστήμες, αφού μπορεί να συμβάλλει στην διευκόλυνση της

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

εκπαίδευσης, όπως έχει περιγραφεί παραπάνω στην ίδια παράγραφο, καθώς και της ανοιχτής πρόσβασης, λόγω της απεριόριστης δυνατότητας χρήσης του από όλους. Ο ερευνητής διατηρεί τις επιφυλάξεις του σχετικά με το αν καλύπτονται στον απαιτούμενο βαθμό τα θεματικά αυτά στοιχεία.

Υπεύθυνοι για την καλή πρακτική και την συμμετοχή των stakeholders ήταν οι ιδρυτές, οι οποίοι κατάφεραν, μέσα από συνεντεύξεις και επαφές, να αναπτυχθούν προσωπικές σχέσεις, να ενισχυθεί η συνεργατικότητα και να επιτευχθεί η διαφάνεια. Στις startups τα πράγματα γίνονται γρήγορα και αυτόματα και οποιαδήποτε προσπάθεια να παραμείνουν κρυφά οδηγεί σε αποτυχία της συνολικής προσπάθειας. Πρακτικά, λοιπόν, η διαφάνεια ήταν αναγκαστική για να επιτευχθούν οι βραχυπρόθεσμοι, αλλά και οι μακροπρόθεσμοι στόχοι.

Η καλή πρακτική έχει σχεδιαστεί για να αντιμετωπίσει προκλήσεις που αναφέρονται πρωτίστως στον κλάδο της υγείας. Τη δεδομένη στιγμή οι ιδρυτές χτίζουν σενάρια χρήσης και λαμβάνουν μέτρα, ώστε να μην καταλήξει το προϊόν να χρησιμοποιείται για στρατιωτικούς ή άλλους αρνητικούς σκοπούς. Είναι κατοχυρωμένο με πατέντα αλλά θα κάνουν και ό,τι περνάει από το χέρι τους για να συνεχίσει να χρησιμοποιείται για ορθό σκοπό.

Βασικοί παράγοντες που διευκόλυναν την εφαρμογή του προϊόντος ήταν η συνεχής προσπάθεια των ιδρυτών, η ψυχολογική ανάταση σαν αποτέλεσμα της απόσπασης των βραβείων και η διαθεσιμότητα των οικονομικών πόρων. Από την άλλη, υπήρξαν δυσκολίες κατά κύριο λόγο τεχνολογικής και οικονομικής φύσης, προβλήματα συγκρότησης και συντήρησης της ομάδας, καθώς προέκυψαν αρκετές αλλαγές στη σύσταση της ομάδας, έγιναν αλλαγές και στους συμβούλους και ατελέσφορες προσπάθειες για να επενδύσει ένας business angel. Ζήτημα αποτέλεσε και το γεγονός ότι η ελληνική κοινωνία δεν είναι έτοιμη για startups τεχνολογικού κλάδου. Η γραφειοκρατία συνιστά πρόβλημα, κυρίως εξαιτίας των τελών επιτηδεύματος και των ασφαλιστικών εισφορών που είναι υποχρεωμένες οι νεοσύστατες εταιρείες να πληρώνουν, σχετικά μικρό, όμως, αν αναλογιστεί κανείς και την βοήθεια που προσέφεραν δημόσιοι φορείς, όπως το ΕΣΠΑ, για την υλοποίηση του προγράμματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό της χρηματοδότησης που έχει ληφθεί για το έργο, προέρχεται από φορείς του δημοσίου είτε αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση είτε το ελληνικό κράτος.

Σε περίπτωση, τώρα, που κάποιος επιθυμεί να εφαρμόσει μία αντίστοιχη πρακτική, ο Διευθύνων Σύμβουλος της «ΑΛΦΑ» προτείνει να είναι εξωστρεφής, να κάνει περισσότερα και μεγαλόπνοα σχέδια, να φροντίζει να χτίζει και να διατηρεί επαφές και εντός χώρας και με το εξωτερικό, να ερευνά συνεχώς και να μην σταματά να βελτιώνεται.

Σύμφωνα με τον ίδιο, υπευθυνότητα σημαίνει «να πάρεις κάτι και να το πας σωστά και μεθοδευμένα μέχρι το τέλος και φυσικά να είσαι δίκαιος απέναντί του». Η δικαιοσύνη, όπως και η υπευθυνότητα,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αποτελεί έννοια υποκειμενική και επιδέχεται διαφορετική ερμηνεία από τον κάθε άνθρωπο, γεγονός που καθιστά πιο δύσκολη την εφαρμογή της. Αυτό που μπορεί να βοηθήσει κάπως την επίτευξή της είναι η θέσπιση κριτηρίων και η επιβολή ορίων.

Τέλος, από τις δύο εταιρείες, τις οποίες υπέδειξε για συμμετοχή στην έρευνα, η μία ήταν ανάμεσα σε εκείνες που είχαν ήδη επιλεγεί και πιο συγκεκριμένα επρόκειτο για την «ΔΕΛΤΑ», ενώ η άλλη είχε αποκλειστεί διότι αφορούσε μία εταιρεία του εξωτερικού, την «EyeLock», η οποία αναπτύσσει τεχνολογικά συστήματα ασφάλειας χρησιμοποιώντας ως μέσο ταυτοποίησης την ίριδα των ματιών.

«ΒΗΤΑ»

Για να μπορέσει να σχεδιαστεί και να υλοποιηθεί η εφαρμογή σχετικά με την ασθένεια του Parkinson, χρειάστηκε να ενώσουν τις δυνάμεις τους έντεκα συνεργάτες, ακαδημαϊκά ινστιτούτα και εταιρείες, από έξι ευρωπαϊκές χώρες. Η κοινοπραξία βασίστηκε στο κοινό όραμα των συμμετεχόντων για παροχή βοήθειας στην κοινότητα των ασθενών με Parkinson. Πρόκειται για μία πάθηση που προκαλείται από τον εκφυλισμό των κυττάρων του εγκεφάλου, τα οποία είναι υπεύθυνα για την παραγωγή μίας χημικής ουσίας, της ντοπαμίνης. Τα συμπτώματα, τα οποία τη συνοδεύουν, διαφέρουν από άτομο σε άτομο και μπορεί να περιλαμβάνουν, εκτός από το γνωστό τρέμουλο, δυσκοιλιότητα, μειωμένη οσφρητική ικανότητα, δυσκολίες στον ύπνο, κατάθλιψη και πόνο. Δυστυχώς δεν υπάρχουν εργαστηριακές εξετάσεις που να μπορούν να εντοπίσουν από νωρίς την ασθένεια, με αποτέλεσμα τα πρώιμα συμπτώματα να μην αξιολογούνται. Το Parkinson δεν επιδέχεται θεραπεία, αλλά μόνο ελαχιστοποίηση και διαχείριση των συμπτωμάτων με φαρμακευτική αγωγή, και συνήθως εκδηλώνεται στους άνω των 55 ετών. Η εφαρμογή μπορεί να χρησιμοποιηθεί από πάσχοντες και μη, και να αποτελέσει χρήσιμο βοηθό για τους νευρολόγους που περιθάλπουν ανθρώπους με την ασθένεια αυτή.

Η ιδέα για την δημιουργία της εφαρμογής προέκυψε σαν λύση σε ένα ιδιαίτερα σοβαρό πρόβλημα, στο πρόβλημα του Parkinson, για το οποίο δεν υπάρχουν ούτε βιοδείκτες ούτε απεικονιστικές μέθοδοι που να μπορούν να κάνουν πρόβλεψη, παρά μόνο όταν κάποιος έχει ήδη νοσήσει και εμφανίσει τα συμπτώματα, οπότε και επισκέπτεται τον γιατρό του. Η πρόκληση, λοιπόν, ήταν να δημιουργηθεί ένα σύστημα, το οποίο να ανιχνεύει χαρακτηριστικά που μεταβάλλονται και οδηγούν σε συμπτώματα της ασθένειας, πολύ νωρίτερα από τη στιγμή που θα τα δει το άτομο και θα πάει στο νοσοκομείο, και εν συνεχεία, να δημιουργηθούν παρεμβάσεις, οι οποίες θα διατηρήσουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων σε όσο το δυνατόν υψηλότερο επίπεδο. Η προσπάθεια για την ιδέα αυτή κατάφερε να ενταχθεί σε ένα πλαίσιο χρηματοδότησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ενίσχυση της διάγνωσης ασθενειών που έχουν σχέση με

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

τις πτώσεις, την αδυναμία, χαρακτηριστικά, δηλαδή, που μειώνουν την ποιότητα ζωής. Αν και άγνωστη η έννοια της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας και πάλι, εντούτοις ο Συντονιστής του Έργου μπόρεσε να αναγνωρίσει ορισμένα από τα στοιχεία της εφαρμογής που προσιδιάζουν στο concept του RRI.

Για την εφαρμογή της καλής πρακτικής χρειάζεται ένα smartphone, το οποίο θα συλλέγει δεδομένα πληκτρολόγησης, καταγραφής φωνής και λήψη φωτογραφιών για την ανίχνευση ελάσσονα τρόμου, αλλοίωσης φωνής και σταδιακής κατάθλιψης ή ένα smartwatch για την παρακολούθηση του ύπνου και την ανίχνευση μη φυσικής δραστηριότητας και ελάσσονα τρόμου, καθώς και τα λεγόμενα "έξυπνα αντικείμενα" (Internet of Things), τα οποία περιλαμβάνουν μία "έξυπνη" ζώνη και μία ζυγαριά πιάτου, που θα συμβάλλουν στην ανίχνευση δυσκοιλιότητας και κακής διατροφής. Όλα τα δεδομένα θα αποθηκεύονται με ασφάλεια σε έναν εικονικό χώρο, το Cloud. Η διαδικασία χρήσης της εφαρμογής έχει ως εξής: το ενδιαφερόμενο άτομο εγκαθιστά την εφαρμογή στο κινητό του παρέχοντας τη συγκατάθεσή του για τη συλλογή των δεδομένων, κι έτσι η εφαρμογή ξεκινά να καταγράφει τα δεδομένα της συμπεριφοράς του. Αν ανιχνεύσει κάποια αλλαγή της συμπεριφοράς και την τεκμηριώσει και ο γιατρός που έχει αναλάβει το συγκεκριμένο περιστατικό, θα ακολουθήσει η συλλογή πιο συγκεκριμένων δεδομένων μέσω των «έξυπνων» καθημερινών συσκευών. Αν η αλλαγή στη συμπεριφορά επιβεβαιωθεί από την εφαρμογή, ο χρήστης και ο γιατρός του θα ενημερωθούν και η κατάσταση της υγείας του θα αξιολογηθεί αναφορικά με την ασθένεια του Parkinson. Αν χρειαστεί, και το επιθυμεί και ο χρήστης, η εφαρμογή σε συνεργασία με το γιατρό του θα του παράσχουν υποστηρικτικές παρεμβάσεις για τη διατήρηση της ποιότητας ζωής του. Οι παρεμβάσεις μπορεί να περιλαμβάνουν καθοδήγηση βαδίσματος και διόρθωση φωνής στο τηλέφωνο, ήχους για ήρεμο ύπνο και ηλεκτρονικά παιχνίδια για άσκηση, γράψιμο, βελτίωση της διατροφής, και καλύτερο έλεγχο των συναισθημάτων. Η εφαρμογή σε καμία περίπτωση δεν αντικαθιστά τον γιατρό.

Για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της εφαρμογής συνεργάστηκαν έντεκα φορείς από την Ελλάδα, το Βέλγιο, τη Γερμανία, την Πορτογαλία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Συγκεκριμένα partners ήταν γιατροί, μηχανικοί, ΜΚΟ που έχουν σχέση με ηλικιωμένους, εταιρείες που παράγουν προϊόντα και ινστιτούτα που παράγουν ερευνητικά προϊόντα. Επρόκειτο για ανθρώπους με εξειδίκευση σε τομείς τεχνικούς, τομείς της ιατρικής και των πολιτικών. Αρωγοί στην όλη προσπάθεια αποτέλεσαν συμμετέχοντες, ασθενείς σε πρώιμο στάδιο της νόσου και υγιείς, μεταξύ 40 και 90 ετών, που παρείχαν τα δεδομένα τους, ώστε να εξελιχθεί η εφαρμογή. Επιπλέον, τόσο ο σχεδιασμός όσο και η αναθεώρηση της μελέτης, στην Ελλάδα, περιελάμβανε τη διενέργεια συναντήσεων των υπευθύνων με ομάδες ασθενών και επαγγελματιών υγείας. Οι συμμετέχοντες ωφελούνται ψυχολογικά αισθανόμενοι ότι συμβάλλουν σε μία τέτοια εξέλιξη ευεργετική για το κοινωνικό σύνολο και για τους ίδιους, ειδικά τους πάσχοντες από την ασθένεια. Τα οφέλη είναι σαφώς μεγάλα και για τους ασθενείς που θα χρησιμοποιήσουν την εφαρμογή και για όσους είναι υγιείς αλλά θέλουν να ελέγχουν την κατάσταση τους για άλλους παράγοντες, όπως αυτός

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

της κληρονομικότητας, καθώς και για τους οικείους τους που θα νιώθουν μεγαλύτερη ασφάλεια και για τους γιατρούς, οι οποίοι θα βρουν έναν σύμμαχο στο δύσκολο έργο τους.

Η καλή αυτή πρακτική φαίνεται να έχει εκπληρώσει το σκοπό της ως προς το να δημιουργήσει μία μεγάλη κοινότητα ανθρώπων που θα παρέχουν δεδομένα. Πιο συγκεκριμένα, μέχρι αυτή τη στιγμή 2.500 άνθρωποι έχουν στείλει τα δεδομένα τους και έχει φτιαχτεί ένας πρώτος χώρος αναφοράς, με την ελπίδα να αυξηθούν περισσότερο οι χρήστες και να συγκεντρωθούν ακόμα περισσότερα δεδομένα, ώστε να δημιουργηθεί αυτό που ονομάζεται outsourcing based research, δηλαδή να γίνεται ο καθένας μέρος της έρευνας και να αποτελεί σημείο αναφοράς. Τα στοιχεία προς το παρόν είναι ενθαρρυντικά, αν και η τελική αξιολόγηση του συστήματος θα πραγματοποιηθεί μετά από έξι μήνες.

Για την εκτέλεση του έργου αξιοποιήθηκε μία χρηματοδότηση που δόθηκε από την Ευρωπαϊκή Ένωση στο πλαίσιο του προγράμματος Horizon 2020 ύψους περίπου 4.000.000 ευρώ και συνέβαλαν γύρω στα πενήντα άτομα προερχόμενα από τους έντεκα φορείς – συνεργάτες και η κοινότητα των 2.500 χρηστών. Η διάρκεια του έργου ανέρχεται στα τέσσερα χρόνια (από Φεβρουάριο 2016 μέχρι Φεβρουάριο 2020). Οι συνεργάτες συμμετείχαν εκτελώντας συγκεκριμένα καθήκοντα και ακολουθώντας ένα διάγραμμα Gantt, το οποίο υποδείκνυε πότε ξεκινούσε και πότε τελείωνε το κάθε task, ποιοι ήταν υπεύθυνοι στα tasks και ποιοι ήταν υπεύθυνοι σαν group managers.

Ο συνεντευξιαζόμενος υποστήριξε πώς τα περισσότερα από τα θεματικά στοιχεία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας αντιμετωπίζονται από την εφαρμογή. Η καλή πρακτική καλύπτει ευαίσθητα θέματα, καθότι αφορά ασθενείς, διαθέτει όλα τα ethical approvals που χρειάζονται για ένα τέτοιο θέμα, υπάρχει εξισορρόπηση στα δύο φύλα από τους ερευνητές και πλήρης διαφάνεια, διότι στην ιστοσελίδα της εφαρμογής βρίσκονται δημόσια παραδοτέα (public deliverables) και τα δεδομένα είναι ανοιχτά και βρίσκονται στο θεματοφυλάκιο του «Zenodo», απ' όπου μπορεί ο καθένας να τα "κατεβάσει". Τα δεδομένα των συμμετεχόντων προστατεύονται μέσω της ανωνυμίας, λαμβάνονται πάντοτε κατόπιν εγκρίσεώς τους και μπορούν να τα αποσύρουν και να τα διαγράψουν ελεύθερα, οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμήσουν. Επιπλέον, μέσα από τη συνεργασία των διαφόρων φορέων και των εθελοντών – συμμετεχόντων εξασφαλίζεται η δημόσια δέσμευση.

Υπεύθυνος για το συντονισμό του έργου έχει αναλάβει ο συνδιαλεγόμενος, ο οποίος είναι καθηγητής σε πανεπιστημιακό ίδρυμα της Βόρειας Ελλάδας. Γενικότερα, υπάρχει συμφωνία με τον κάθε partner και με την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία ορίζει ρητά το ρόλο του καθενός, τι θα κάνει, τι θα παραδώσει, ποια θα είναι η διαχείριση τυχόν προβλημάτων κλπ. Έχει υπογραφεί από όλους συγκεκριμένο συμβόλαιο. Υπάρχει, επίσης, συμβόλαιο συμβουλευτικό από το εξωτερικό που διασφαλίζει τη διαφάνεια, εξωτερική επιθεώρηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση και εσωτερικό συμβούλιο διαχείρισης του έργου.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Η καλή πρακτική έχει σχεδιαστεί για να αντιμετωπίσει προκλήσεις που αναφέρονται στον κλάδο της υγείας και οι μελλοντικές συνέπειες της μόνο θετικές μπορούν να είναι, εφόσον αφορούν την βελτίωση της ποιότητας ζωής των ασθενών και κατ' επέκταση και του οικογενειακού τους περιβάλλοντος. Οι συνέπειες θα μπορούσαν να αφορούν την ενίσχυση θεραπειών που υποστηρίζονται από την ηλεκτρονική υγεία στο σπίτι του ασθενούς. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς η πρόσβαση στο σύστημα ιατρικής περίθαλψης γίνεται όλο και πιο δύσκολη, ιδίως για άτομα μεγαλύτερης ηλικίας και ασθενείς που ζουν σε αγροτικές περιοχές.

Η εφαρμογή σχεδιάστηκε από την αρχή για να χρησιμοποιεί την τελευταία λέξη της τεχνολογίας και να συλλέγει πληροφορίες μέσα από την καθημερινή ρουτίνα των χρηστών, όταν ο χρήστης κινείται φυσιολογικά και λειτουργεί χωρίς επιτήδευση, παίρνοντας στοιχεία από τη γνήσια συμπεριφορά του. Την πραγμάτωση της διευκόλυναν σημαντικά οι άριστες γνώσεις επί του θέματος από όλους τους συμμετέχοντες και η χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Για την υπαγωγή στο Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα κατέθεσαν αίτηση με τις προτάσεις τους 170 οργανισμοί και έγιναν δεκτοί τέσσερις. Η καλή πρακτική έγινε δεκτή διότι η πρόταση διέθετε τα απαραίτητα χαρακτηριστικά, δηλαδή περιελάμβανε σχέδιο, αιτιολόγηση, μελέτες και αναλύσεις. Αυτό που δυσχέρανε το έργο ήταν το γεγονός ότι για κάθε χώρα που θα ασχοληθεί με αυτό απαιτείται ξεχωριστή έγκριση από την επιτροπή βιοηθικής, και αυτό σε διαφορετικές χώρες δημιουργεί διαφορετικές ταχύτητες για την υλοποίηση, γιατί δημιουργούνται καθυστερήσεις στις συνεδριάσεις και ζητάνε διαφορετικά πράγματα. Για να εξαλειφθεί το πρόβλημα αυτό, χρειάζεται να συσταθεί μία επιτροπή, στην οποία να μπορεί να κάνει κάποιος αίτηση για άδεια χρήσης και αυτή να ισχύει για όλη την Ευρώπη, και να μην απαιτείται να έγκριση από την επιτροπή βιοηθικής για κάθε μία χώρα ξεχωριστά.

Μία πρακτική σαν την εξεταζόμενη είναι εύκολο να μεταβιβαστεί σε άλλη περιοχή ή κλάδο. Ουσιαστικά αυτό έχει ήδη γίνει. Οι εμπλεκόμενοι έχουν μεταφέρει τεχνογνωσία από project σε εφαρμογή που ανιχνεύει την κατάθλιψη και δουλεύουν προς την κατεύθυνση της ανάλυσης δεδομένων από Alzheimer, επειδή βρίσκονται σε μία κατάσταση που αντιμετωπίζουν ένα συμπεριφορικό διάνυσμα για τον κάθε ασθενή και για τον κάθε υγιή. Αυτό μπορεί να εκφραστεί με εύκολη μεταφορά σε άλλους χώρους, αφού η ιδέα βασίζεται στη συλλογή δεδομένων, τα οποία εκφράζουν τη συμπεριφορά και πώς αυτή αλλάζει με το χρόνο προς μία κατεύθυνση ασθένειας ή "λιγότερης υγείας", οπότε η μεταφορά είναι ήδη μέσα στα πλαίσια που εφαρμόζουν και, ακόμη, υπάρχουν δημοσιεύσεις και τα public deliverables, που είναι διαθέσιμα ελεύθερα στην ιστοσελίδα της εφαρμογής.

Υπευθυνότητα για τον Project Coordinator είναι «να είσαι αληθινός μ' αυτό που κάνεις, να έχει ένα νόημα και να μπορεί να έχει από πίσω την αίσθηση της προσφοράς, για τη λύση ενός προβλήματος με ηθικό και κοινωνικό τρόπο». Καλό είναι να σημειωθεί ότι η ιστοσελίδα της εφαρμογής περιέχει πάρα πολλές

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

πληροφορίες, όπως υποχρεούται από τους κανονισμούς, και εκεί μέσα μπορεί κανείς να βρει πλούσιο υλικό και να του λυθούν τυχόν απορίες. Όσον αφορά προτάσεις για τη συμμετοχή στην έρευνα, αυτό που πρότεινε ήταν η επικοινωνία με τον κύριο Π. Μπαμίδη, έναν καθηγητή συνάδελφο του στο πανεπιστημιακό ίδρυμα της Βόρειας Ελλάδας, ο οποίος ενδεχομένως να συμμετείχε σε κάποιο παρόμοιο project ή να μπορούσε να υποδείξει κάποιους τέτοιους οργανισμούς.

«ΓΑΜΜΑ»

Η καλή πρακτική της «ΓΑΜΜΑ» σχετικά με τον παγκρεατικό καρκίνο είναι αποτέλεσμα σύμπραξης με το Σύλλογο Καρκινοπαθών, ο οποίος αποτελείται από επιστήμονες, γιατρούς, ασθενείς με καρκίνο, εθελοντές κλπ. Ήταν ιδέα του Συλλόγου, αυτός πήρε ένα βραβείο από τη Celgene και έπειτα ακολούθησε η συνεργασία. Για την ακρίβεια η Προγραμματίστρια και Υπεύθυνη για την Διαχείριση της Υγείας ήταν εθελόντρια στο Σύλλογο τα τελευταία 2,5 χρόνια περίπου, έμαθε για την ιδέα και μαζί με την υπόλοιπη ομάδα του «ΓΑΜΜΑ» κατέθεσαν μία προσφορά, και έτσι ξεκίνησε η όλη διαδικασία. Στην πράξη η εταιρεία έφτιαξε την εφαρμογή, η οποία ανήκει στο Σύλλογο, και από εκεί και πέρα ασχολείται με ό,τι αλλαγές μπορεί αυτή να χρειαστεί. Αυτοί που την εφαρμόζουν είναι οι ασθενείς, οι οποίοι "μπαίνουν μέσα" και εγγράφονται ή απλώς ενημερώνονται από την ιστοσελίδα για τον καρκίνο του παγκρέατος, αλλά και γενικότερα για διάφορες μορφές καρκίνου, μέσα από πληροφορίες και άρθρα του Συλλόγου και, επιπλέον, έχουν την δυνατότητα να υποβάλουν τις ερωτήσεις τους στο Σύλλογο αναφορικά με τη λειτουργία του, τις δράσεις του, τις παροχές του, τις ομάδες ασθενών που διαθέτει κα.

Η εταιρεία δεν συστάθηκε εξαρχής για τη δημιουργία αυτής της εφαρμογής για τον καρκίνο του παγκρέατος. Συγκροτήθηκε για να δημιουργηθεί μία εφαρμογή που θα ενδυναμώνει τον χρήστη, θα έχει πολλές πληροφορίες για τη υγεία του μαζεμένες και εύκολα προσβάσιμες όπου κι αν βρίσκεται. Η συνεργασία για την συγκεκριμένη εφαρμογή προέκυψε αργότερα. Παράλληλα έχουν γίνει συζητήσεις και με άλλους συλλόγους (πχ Σκλήρυνσης Κατά Πλάκας) για αντίστοιχες εφαρμογές.

Η Celgene είναι μία αμερικάνικη φαρμακευτική εταιρεία, η οποία έκανε ένα διαγωνισμό και διάλεξε πέντε ομάδες παγκοσμίως για να φτιάξουν πέντε εφαρμογές πάνω στον παγκρεατικό καρκίνο και μία από της ομάδες που επιλέχθηκαν ήταν ο Σύλλογος με αυτή του την ιδέα, για την οποία, έπειτα, επικοινώνησε με την «ΓΑΜΜΑ», καθώς και με έναν γιατρό, ώστε από ιδέα να γίνει πράξη. Το βραβείο αποτέλεσε το έναυσμα και συνάμα την πρόκληση. Στο Σύλλογο το 95%, ανάμεσά τους και οι εθελοντές, είναι ασθενείς και γνωρίζουν από πρώτο χέρι τι ανάγκες έχουν και τι χρειάζεται να περιέχει μία εφαρμογή ή μία ιστοσελίδα για να τους βοηθήσει στο ζήτημα του καρκίνου, οπότε συνέδραμαν και αυτοί, δίνοντας πολύ καλές ιδέες.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Η καλή πρακτική αφορά μία πληροφοριακή σελίδα ή εφαρμογή, είναι στο web, σε android και, στο προσεχές διάστημα, και σε iOS. Έχει αρκετό πληροφοριακό υλικό πάνω στον παγκρεατικό καρκίνο, και υπάρχει και ένα section, στο οποίο μπορεί να εγγραφεί ο χρήστης και να διατηρεί ένα σύντομο ιστορικό για την υγεία του, μπορεί να καταγράφει τα φάρμακα που λαμβάνει, για να τα έχει κάπου συγκεντρωμένα σε περίπτωση που χρειαστούν, όλες τις εξετάσεις του, τις ημερομηνίες που πραγματοποίησε χημειοθεραπείες και τις παρενέργειες που εκδηλώθηκαν. Όταν εγγραφούν και οι γιατροί, ο χρήστης θα μπορεί να επικοινωνήσει με κάποιον γιατρό, ο οποίος θα βρίσκεται online και, έτσι, θα έχει πιο γρήγορη ανταπόκριση σε σχέση με το να ψάχνει να βρει γιατρό ιδιώτη ή σε κάποιο νοσοκομείο, για να μιλήσει για την κατάστασή του.

Συμμέτοχοι σ' αυτή την προσπάθεια ήταν η «ΓΑΜΜΑ», ο Σύλλογος, η Celgene, ένας χειρουργός, ο οποίος επιβεβαίωσε όλο το πληροφοριακό υλικό, με σκοπό να αποφευχθεί η παραπληροφόρηση. Η μεταξύ τους συνεργασία ήταν αρκετά καλή. Στη «ΓΑΜΜΑ» ήταν αρχικά τέσσερα άτομα, και τώρα είναι πέντε. Στο πρώτα στάδια της υλοποίησης δεν χρειάστηκε να ασχοληθούν όλα τα άτομα, μόνο έναν μήνα απαιτήθηκε η συμβολή όλων για την ολοκλήρωση του έργου. Η Celgene, ουσιαστικά, έδωσε τα χρήματα που αντιστοιχούσαν στο βραβείο και από εκεί και πέρα ανέλαβε η startup. Βέβαια, όποτε υπήρξε ανάγκη, η φαρμακευτική απαντούσε άμεσα. Η σχέση ανάμεσα στη «ΓΑΜΜΑ» και το Σύλλογο ήταν άψογη, είχαν τεθεί χρονοδιαγράμματα, τα οποία τηρούσαν και οι δύο πλευρές, αντάλλαζαν υλικό και έκαναν τις απαραίτητες αλλαγές κατόπιν συνεννόησης, όπως άψογη ήταν και η σχέση ανάμεσα στο Σύλλογο και το χειρουργό. Όλα γινόντουσαν ταχύτατα και γενικότερα υπήρξε ένα πολύ καλό κλίμα συνεργασίας. Η εφαρμογή ήταν έτοιμη καιρό πριν κυκλοφορήσει. Τα στοιχεία που συνέβαλαν στη διαμόρφωση της καλής συνεργασίας ήταν το κοινό συμφέρον και ο διάλογος.

Όπως είναι φυσικό, αυτοί που ωφελούνται από την καλή πρακτική είναι οι πάσχοντες από παγκρεατικό καρκίνο, αλλά και οι συγγενείς τους, οι οποίοι είναι πιθανό να χρειάζονται πληροφορίες και να θέλουν να θέσουν ερωτήσεις για τη νόσο. Μέσα από την εφαρμογή θα λάβουν όσοι ενδιαφέρονται σωστή πληροφόρηση αναφορικά με όσα θα ακολουθήσουν μετά τη διάγνωση, τα δικαιώματά τους, τι διαδικασία πρέπει να ακολουθήσουν για να πάρουν κάποια χρήματα από το Κέντρο Πιστοποίησης Αναπηρίας (ΚΕΠΑ), κα. Ωφελήθηκε και η «ΓΑΜΜΑ» από τη διαδικασία, διότι δουλεύοντας πάνω σε αυτή την εφαρμογή αποκόμισαν γνώσεις και για άλλες, δικές τους εφαρμογές σχετικά με τον τομέα της υγείας και της ευεξίας. Παράλληλα με την εφαρμογή αυτή δούλευαν και πάνω σε άλλα projects και χρειάστηκε να αφήσουν κάποια λίγο πίσω για να ανταπεξέλθουν στην υλοποίηση της εφαρμογής, όμως αποζημιώθηκαν από το τελικό αποτέλεσμα.

Ο σκοπός της καλής πρακτικής ήταν να έχουν οι πολίτες άμεση πρόσβαση στο υλικό που έπρεπε, και φαίνεται ότι ο σκοπός αυτός έχει εκπληρωθεί. Η εταιρεία δεν είναι σε θέση να λάβει ανατροφοδότηση από

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

τους χρήστες, αυτό μπορεί να το κάνει ο Σύλλογος. Η επιθυμία του να γίνει κατάλληλη η εφαρμογή και για iOS δείχνει ότι τα αποτελέσματα είναι μάλλον θετικά.

Για να καταφέρει η «ΓΑΜΜΑ» να φέρει εις πέρας τη δημιουργία του έργου, χρειάστηκαν χρήματα, τα οποία προήλθαν από το βραβείο της Celgene και χρηματοδότηση από τη φαρμακευτική Genesis για να ολοκληρωθεί και το iOS, καθώς και ανθρώπους ικανούς και πρόθυμους να συνδράμουν στο έργο αυτό. Από την εταιρεία ασχολήθηκαν στην αρχή 2 και μετά 4 άτομα, ανάλογα με τις ανάγκες. Δεδομένου ότι είχαν και άλλες ασχολίες, ο χρόνος που δαπανούσαν για την εφαρμογή αυτή μπορεί να ήταν και δέκα ώρες το μήνα μόνο και οι συναντήσεις τους δεν ήταν πολλές. Τον τελευταίο μήνα πριν ολοκληρωθεί, ασχολήθηκαν όλοι στο 100%. Από τη στιγμή που ανέλαβαν το έργο, χρειάστηκαν έξι μήνες για να τελεσφορήσει. Θα συνεχίσουν να το βελτιώνουν και μελλοντικά ετοιμάζοντας νέες εκδόσεις και ενισχύοντας την επικοινωνία γιατρού – ασθενή, η οποία αποτελεί και το δυσκολότερο κομμάτι του εγχειρήματος. Δεν υπάρχει τμήμα HR για τη διαχείριση του ανθρώπινου παράγοντα.

Σχετικά με τις θεματικές ενότητες που αντιμετωπίζονται από την καλή πρακτική, η συνομιλητής ήταν απολύτως βέβαιη ότι περιλαμβάνεται η δημόσια δέσμευση, η ηθική και η ανοιχτή πρόσβαση και ότι δεν περιλαμβάνονται η ισότητα των φύλων και η διακυβέρνηση. Για την εκπαίδευση στις επιστήμες δεν ήταν απολύτως θετική, ούτε αρνητική. Για την ακρίβεια, στη δημόσια δέσμευση υποστήριξε ότι όλοι όσοι συνεργάστηκαν πάνω στην εφαρμογή (η εταιρεία, ο Σύλλογος, η φαρμακευτική) συνέπραξαν αρμονικά στηριζόμενοι στο διάλογο και με αμοιβαίο σεβασμό. Το ζήτημα του φύλου δεν λήφθηκε υπόψιν, οπότε δεν συμπεριλαμβάνεται η ισότητα των φύλων στο θέμα αυτό. Στην εκπαίδευση στις επιστήμες, χρειάστηκε τα μέλη της «ΓΑΜΜΑ» να μάθουν κάποια πράγματα για τον παγκρεατικό καρκίνο και για το πώς βιώνουν την κατάσταση οι ασθενείς, από τη μεριά του ο Σύλλογος έπρεπε να μάθει ορισμένα πράγματα πιο τεχνικά, πώς λειτουργεί η εφαρμογή κλπ. Παρόλα αυτά δεν συνιστά ακριβώς αυτό που ονομάζεται εκπαίδευση στις επιστήμες, αλλά εκπαίδευση στα συγκεκριμένα κομμάτια που έπρεπε να γνωρίζουν για τη διεκπεραίωση του έργου. Η ηθική ήταν αναγκαστικό να υπάρχει, διότι πρόκειται για ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, και πρέπει να εφαρμόζονται οι σχετικές αρχές της νομοθεσίας και να ακολουθούνται συγκεκριμένα θέματα προστασίας προσωπικών δεδομένων, σύμφωνα και με το General Data Protection Regulation, κοινώς GDPR. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Σύλλογος γνωρίζει πόσοι γιατροί και ασθενείς γράφτηκαν αλλά δεν μπορεί να γνωρίζει κάτι περισσότερο. Η ανοιχτή πρόσβαση καλύπτεται απόλυτα, καθώς πρωταρχικός στόχος της δημιουργίας αυτής της πρακτικής ήταν να αποκτήσουν οι ασθενείς άμεση και ελεύθερη πρόσβαση σε πληροφορίες σωστές και ιατρικά επιβεβαιωμένες, σχετικές με τον παγκρεατικό καρκίνο. Κατά τη διάρκεια της συνεργασίας, και η Celgene και η ο Σύλλογος είχαν πρόσβαση σε όλα τα στάδια της διαδικασίας και κάθε μήνα σχεδόν οργανώνονταν συναντήσεις όπου λάμβαναν ενημέρωση για τη φάση

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

που βρίσκεται η καινοτομία και την εξέλιξή της. Για τη διακυβέρνηση, δεν ειπώθηκαν πολλά πράγματα, απλώς ότι δεν θεωρεί η συνεντευξιαζόμενη πως περιλαμβάνεται.

Την ευθύνη για την διαχείριση της καλής πρακτικής είχε ο Σύλλογος. Αυτός ήταν που αποφάσιζε και για το πώς έπρεπε να γίνουν τα πράγματα, τι αλλαγές χρειάζονταν κλπ. Φυσικά και η εταιρεία εξέφραζε την άποψή της αλλά τον τελευταίο λόγο τον είχε ο Σύλλογος. Η συμμετοχή όλων εξασφαλίστηκε μέσα από τις συναντήσεις που γινόντουσαν κάθε μήνα ανάμεσα στα δύο μέρη. Στην αρχή ήταν πιο συχνές γιατί έπρεπε να ληφθούν αποφάσεις για το τελικό προϊόν, αργότερα περιορίστηκαν, διότι αφορούσαν περισσότερο αλλαγές και βελτιώσεις. Τόσο ο Σύλλογος όσο και η εταιρεία, κατά τη διάρκεια υλοποίησης του έργου, ήρθαν σε επαφή με ασθενείς με τη συγκεκριμένη πάθηση, προσπαθώντας να κατανοήσουν καλύτερα τις απαιτήσεις τους. Πραγματοποιήθηκε από τον Σύλλογο ανοιχτό κάλεσμα προς τους συνεργαζόμενους γιατρούς , με σκοπό την συλλογή ιατρικών πληροφοριών και την αποτελεσματικότερη ένταξή τους στο έργο, προσπαθώντας, ουσιαστικά, να τους κάνουν συμμέτοχους στην καινοτομία. Κατά τη διάρκεια αυτής ακριβώς της διαδικασίας, το υλικό που δημιουργήθηκε, μοιράστηκε στους γιατρούς προκειμένου να ληφθεί πρόσθετο feedback, έγιναν δοκιμές με χρήστες ασθενείς, ώστε και αυτοί να συμμετέχουν στην προσπάθεια και να κάνουν προτάσεις για διορθώσεις. Οι γιατροί για να συμμετάσχουν και να μπορέσουν να επικοινωνήσουν με τους ασθενείς, πρέπει πρώτα να ελεγχθούν και να πιστοποιηθούν από το Σύλλογο, πράγμα που είναι αρκετά εύκολο, γιατί οι κλινικές και οι γιατροί που έχουν αυτή την ειδικότητα είναι λίγοι και συγκεκριμένοι. Η διαφάνεια, όπως την αντιλαμβάνονται οι συνεντευξιαζόμενοι, έγκειται κυρίως στο κομμάτι του πώς η πληροφορία και η χρήση της εφαρμογής φιλτραρίστηκε μέσα από αυτές τι δύο κατηγορίες χρηστών – stakeholders, έτσι ώστε να κατασκευαστεί ένα καλύτερο προϊόν.

Αξίζει να αναφερθεί ότι το έργο αυτό υποστηρίζει τους ασθενείς και έχει περισσότερο κοινωνικό χαρακτήρα και όχι εμπορικό, και δεν τέθηκε ποτέ ζήτημα ανταγωνισμού. Την τελευταία τριετία – τετραετία έχει σημειωθεί πολύ μεγάλη αύξηση του mobile health στον τομέα της υγείας, και ακόμα περισσότερο στο well – being. Εν προκειμένω το κοινό στόχος είναι μικρό, καθώς αφορά μία εξειδικευμένη περίπτωση καρκίνου, και μάλιστα καρκίνου με χαμηλό προσδόκιμο ζωής. Κατ' επέκταση είναι λίγοι οι χρήστες, οι οποίοι βρίσκονται σε αρκετά καλή κατάσταση κατά το στάδιο της διάγνωσης, ώστε να έχει νόημα για αυτούς να χρησιμοποιήσουν μακροπρόθεσμα μία εφαρμογή. Επιπλέον, επειδή πρόκειται για μη εμπορικό προϊόν και ο προϋπολογισμός ήταν περιορισμένος, οι δράσεις προώθησης, που πραγματοποιήθηκαν, ήταν περιορισμένες.

Γενικά, καθότι είναι μία αρκετά εξειδικευμένη εφαρμογή και η ομάδα υποψήφιων χρηστών είναι μικρή, είχε κάποιο αντίκτυπο, μικρότερο, ίσως, από τον επιθυμητό, αλλά και δέκα ασθενείς να το χρησιμοποιούν και να τους βοηθάει, θεωρείται από τους εμπλεκόμενους επιτυχία. Θα πραγματοποιηθεί άλλος ένας κύκλος προώθησης μόλις η εφαρμογή αναπτυχθεί και σε iOS. Εδώ και ένα χρόνο που έχει

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

κυκλοφορήσει σε android, έχει γύρω στα 100 downloads. Οι περισσότεροι χρήστες μπαίνουν στην ιστοσελίδα, οπότε δεν είναι εφικτό να έχουν ακριβή μετρήσιμα στοιχεία.

Η εφαρμογή θα ανανεώνεται συνεχώς με ό,τι εξελίξεις υπάρχουν είτε σε ιατρικό είτε σε πρακτικό επίπεδο. Αυτό που επιδιώκει και θα συνεχίσει να επιδιώκει και μελλοντικά η εταιρεία είναι να βρίσκεται κοντά στον πολίτη, με πιο ανοιχτά και πιο εύχρηστα δεδομένα για όλους. Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Υπεύθυνος για την Διοίκηση της Επιχείρησης και την Ανάπτυξη Τεχνολογιών Πληροφορικής «κρίνεται απαραίτητη περισσότερη δημοκρατία στην υγεία», δηλαδή περισσότερη συμμετοχή του ασθενούς, περισσότερες επιλογές και περισσότερα εργαλεία στα χέρια του. Δεν θεωρεί ότι μπορεί να υπάρχουν αρνητικές συνέπειες. Πάντα υπάρχει, βέβαια, το θέμα της ποιότητας της πληροφορίας, γιατί οποιαδήποτε εσφαλμένη πληροφορία μπορεί να θέσει σε κίνδυνο την υγεία του ασθενούς, αλλά με τη συμβολή του Συλλόγου και των γιατρών μπορεί να αποφευχθεί η παραπληροφόρηση. Υπάρχει το ζήτημα που σχετίζεται με την ασφάλεια των δεδομένων, διότι αν δεν τηρηθούν οι αναγκαίες διαδικασίες, ελλοχεύει ο κίνδυνος εκμετάλλευσης των ίδιων των ασθενών, και σε αυτό συνηγορούν η διαρκής εξέλιξη της τεχνολογίας και τα διαθέσιμα εργαλεία, που μπορεί να χρησιμοποιηθούν κακόβουλα. Γι' αυτό απαιτείται προσοχή και συνεχής προσπάθεια για την προστασία και τη διαφύλαξη των προσωπικών δεδομένων των πασχόντων.

Το έργο, το οποίο «αποτελεί κατά βάση μία ενέργεια κοινωνικής ευθύνης», όπως επί λέξει δήλωσε η Υπεύθυνη για την Διαχείριση της Υγείας (συνδεόμενο έτσι και με την Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη που αποτελεί μετεξέλιξη της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας), διευκολύνθηκε κατ' αρχάς από τη φαρμακευτική εταιρεία, τη Celgene, η οποία ήταν χορηγός στο έργο και παρείχε το κεφάλαιο και τη στήριξη για να μπορέσει να ξεκινήσει η διαδικασία. Στην πορεία βοήθησαν με την εθελοντική συμμετοχή τους σίγουρα και οι γιατροί, οι οποίοι δεν είχαν κάποιο άμεσο κέρδος, απλώς είδαν το όφελος που θα είχε για τους χρήστες και αποφάσισαν να συνδράμουν, αφιερώνοντας πολύτιμο χρόνο, στη δημιουργία του περιεχομένου της εφαρμογής. Οι δυσκολίες εντοπίστηκαν στον χρόνο εκτέλεσης της διαδικασίας. Η εταιρεία ασχολούνταν και με δικά της έργα, και ως εκ τούτου κάτι έπρεπε να μείνει πίσω για να προχωρήσει το άλλο. Δεδομένου ότι υπήρχε συγκριμένο χρονοδιάγραμμα για την δημιουργία της εφαρμογής, έπρεπε είτε να μείνουν πίσω τα δικά τους projects, είτε να γίνει ειδικός διαμοιρασμός για να προχωράνε, όσο γίνεται, παράλληλα και τα δικά τους. Αυτό ήταν περισσότερο έμμεσο εμπόδιο και επακόλουθο ενός άμεσου εμποδίου, της έλλειψης πόρων, καθώς το budget ήταν περιορισμένο και το προϊόν δεν έχει εμπορική χρήση. Δυστυχώς είναι σύνηθες εφαρμογές κοινωνικού χαρακτήρα, χωρίς άμεσο όφελος, να μην μπορούν να συντηρηθούν οικονομικά και να εγκαταλείπονται μετά από 1 – 2 χρόνια λειτουργίας.

Ουσιαστικά πρόκειται για ένα προϊόν λογισμικού και δεν τίθενται γεωγραφικοί περιορισμοί. Το βασικό θέμα είναι οι πόροι, όχι μόνο οι οικονομικοί, αλλά και οι ανθρώπινοι. Στην περίπτωση που ήθελε

κάποιος να εφαρμόσει μία αντίστοιχη πρακτική σε μία απομακρυσμένη περιοχή, θα χρειαζόταν εξειδικευμένους γιατρούς, προγραμματιστές κλπ, κάτι που ίσως να δυσκόλευε το όλο εγχείρημα.

Όσον αφορά το ζήτημα της υπευθυνότητας, αυτή ορίζεται από τους συνεντευξιαζόμενους ως «ο σεβασμός στο χρήστη και η πραγματική δημιουργία αξίας για αυτόν». Με άλλα λόγια, η δημιουργία προϊόντων και υπηρεσιών να μην στοχεύει στη μεγιστοποίηση του κέρδους αλλά στη βελτίωση ή στη διατήρηση της υγείας και της ζωής των χρηστών. Είναι πιο εύκολη και λιγότερο απαιτητική, από νομοθετική άποψη, η δημιουργία προϊόντων που κατατάσσονται περισσότερο στο well – being και δεν θεωρούνται ιατρικές συσκευές. Διότι όποιος μπαίνει στον κλάδο της υγείας, οφείλει να είναι υπεύθυνος, με πολλές γνώσεις και καλά ενημερωμένος σχετικά με τις εξελίξεις στον κλάδο.

Οι συνομιλητές υπέδειξαν για ενδεχόμενη συμμετοχή στην έρευνα την «Εναλεία», την πρώτη σχολή επαγγελματικής αλιείας στην Ελλάδα, η οποία έχει σαν στόχο την κατάρτιση της νεολαίας στον τομέα της αλιείας, τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, τη διασφάλιση ότι το επάγγελμα της αλιείας θα επιβιώσει στο μέλλον και την παροχή υψηλής ποιότητας, φιλικής προς το περιβάλλον και ηθικής εκπαίδευσης. Η πρόταση αυτή είχε ήδη υποπέσει στην αντίληψη του ερευνητή κατά το στάδιο ανεύρεσης οργανισμών για τη συμμετοχή τους στην ερευνητική διαδικασία και είχε απορριφθεί, καθώς δεν πληρούσε τα κριτήρια εκείνα, που θα την κατέτασσαν στην λίστα των εταιρειών που ασκούν Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία.

«ΔΕΛΤΑ»

Η «ΔΕΛΤΑ» είναι μία startup, η οποία έχει ιδρυθεί τον τελευταίο χρόνο, αν και η ιδρυτής και Διευθύνων Σύμβουλος εργάζεται πάνω στο συγκεκριμένο αντικείμενο τα τελευταία 3,5 χρόνια. Αντικείμενο της εταιρείας είναι η αλλαγή συμπεριφοράς σε ασθενείς που χειρουργούνται για παχυσαρκία, ώστε να αποκτήσουν νέες, υγιεινές συνήθειες για μία καλύτερη ζωή. Στοχεύει, ουσιαστικά, στο τρίπτυχο υγεία – ευτυχία – ευεξία, διότι κάποιος είναι υγιής, μπορεί να είναι χαρούμενος και να διαθέτει ευεξία. Αυτό που έκαναν στην εταιρεία ήταν να μετουσιώσουν τις μετεγχειρητικές οδηγίες σε μία εφαρμογή στο κινητό, η οποία περιλαμβάνει έναν ψηφιακό "φίλο", το Λίνο ή τη Λίνα, ο οποίος θα βρίσκεται κοντά στον ασθενή όταν ο γιατρός δεν θα είναι εκεί. Έχουν ενσωματώσει την εφαρμογή το Ιπποκράτειο Νοσοκομείο, το νοσοκομείο Ερρίκος Ντυνάν, η OPI Clinica στην Πράγα και γίνονται συζητήσεις και για ενσωμάτωσή της από ψυχολόγους – ψυχιάτρους στο Λονδίνο.

Η συνεντευξιαζόμενη ασχολήθηκε 18 χρόνια με την κλινική έρευνα, και πιο συγκεκριμένα με την ανάπτυξη καινοτόμων φαρμάκων, μέσα από το ρόλο της ως ιατρική διευθύντρια στην Ελλάδα και στη Μέση Ανατολή. Μετά από αρκετά χρόνια στο εξωτερικό, καθώς διόρθωνε τα έντυπα ενημέρωσης για τη

συγκατάθεση των ασθενών που θα συμμετείχαν στη λήψη νέων, πειραματικών φαρμάκων, διαπίστωσε ότι ήταν τόσο πολύπλοκα και δυσνόητα, ειδικά για όσους δεν ήταν επιστήμονες, που αποφάσισε να διεξάγει, μαζί με άλλα άτομα του τμήματός της, μία δική της, εσωτερική έρευνα, η οποία ξεκίνησε συμμετέχοντας στο Ευρωπαϊκό Φόρουμ για Ασθενείς, σε διάφορες συναντήσεις στις Βρυξέλλες, στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες. Το 2012, σε μία από αυτές τις συναντήσεις, ένας Άγγλος ασθενής, με διαβήτη τύπου 1, αναφέρθηκε σε μία εφαρμογή στο κινητό του, σχετική με το διαβήτη, η οποία, μάλιστα είχε βραβευτεί στο Λονδίνο, και αποτέλεσε την έμπνευση για τη δημιουργία της δικής της εφαρμογής. Η CEO ξεκίνησε, έτσι, να ερευνά, συμμετείχε στο Founder Institute και θεώρησε ότι η υγεία δεν είναι μόνο η γενετική, αλλά και η συμπεριφορά. Στο Stanford γνώρισε έναν ερευνητική και το 2014 – 2015 άρχισε να ερευνά περισσότερο συστηματικά, γνώρισε μία συνεργάτη στο Πανεπιστήμιο του Belfast, και το 2016 – 2017 γνώρισε την αναλυτή συμπεριφοράς και μετέπειτα συνιδρυτή, η οποία ζει και εργάζεται στο Βέλγιο, σε ένα από τα μεγαλύτερα ερευνητικά κέντρα. Μαζί πραγματοποίησαν, πριν από δύο χρόνια, μία κλινική μελέτη στο Ιπποκράτειο, στην Πανεπιστημιακή Κλινική και στο Ερρίκος Ντυνάν, ενώ εδώ και λίγους μήνες η εφαρμογή έχει κυκλοφορήσει σε App Store και Google Play και έχει ήδη κερδίσει δύο βραβεία καινοτομίας για την υγεία. Και σε αυτή την περίπτωση, δεν υπήρχε γνώση σχετικά με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία.

Ο ψηφιακός "φίλος" υπενθυμίζει σε αυτόν που έχει χειρουργηθεί ή θα χειρουργηθεί ή, ακόμα, και στον οποιοδήποτε να παίρνει συχνά γεύματα και τον ενδυναμώνει. Λειτουργεί σε ένα περιβάλλον ασφαλές και ανώνυμο, όπου ο ασθενής μπορεί να παρακολουθεί την πρόοδό του, αυτοδιαχειριζόμενο (self – management) και με στοιχεία παιχνιδοποίησης (gamification elements), διότι ο χρήστης μαζεύει πόντους κάθε φορά και όταν μαζέψει 180 πόντους, πηγαίνει από το στάδιο 1 στο στάδιο 2, το οποίο βασίζεται σε άλλες πτυχές της ανθρώπινης ζωής, οι οποίες αφορούν την εικόνα του σώματος, τον αυτοέλεγχο, την άσκηση κλπ. Η εφαρμογή αφορά όλες τις επεμβάσεις που σχετίζονται με το ζήτημα της παχυσαρκίας.

Στη διαδικασία συμμετείχαν τα τέσσερα άτομα, που συνθέτουν την startup, μία ασθενής, η οποία συμμετείχε στην πρώτη κλινική μελέτη, τους παρέχει συμβουλές, μιλάει με τους άλλους χρήστες και έχει λειτουργήσει όλες τις εκδόσεις της εφαρμογής (τουλάχιστον τέσσερις), καθηγητές γιατροί που προσέφεραν τις γνώσεις τους και δύο προγραμματιστές.

Αυτοί που ωφελούνται είναι σαφέστατα οι ασθενείς, αλλά και οι επαγγελματίες υγείας, γιατί, σύμφωνα με μελέτες, οι άνθρωποι τείνουν να ξαναπάρουν βάρος ύστερα από τέσσερα χρόνια, γεγονός αρκετά ζημιογόνο για τους χειρουργούς και για τους ασθενείς, που θα αναγκαστούν να προχωρήσουν σε δεύτερη πιο περίπλοκη επέμβαση, με αυξημένους κινδύνους για την υγεία τους και για την φήμη των πρώτων, σε περίπτωση που υπάρξουν επιπλοκές. Η εφαρμογή είναι εξαιρετικά χρήσιμη και για τον πρώτο καιρό μετά το χειρουργείο, όταν δεν θα έχει όρεξη ο ασθενής λόγω μειωμένου στομάχου, αλλά θα πρέπει

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

να τρώει για να μην αντιμετωπίσει απώλεια ιχνοστοιχείων, βιταμινών και πρωτεϊνών, κάτι που θα του το υπενθυμίζει και η εφαρμογή. Η διαδικασία υλοποίησης του έργου ήταν ωφέλιμη και ευχάριστη και για αυτούς που εργάστηκαν πάνω σε αυτό, και κυρίως για τους ιδρυτές, παρόλο που υπήρχε γεωγραφική απόσταση μεταξύ τους και συναντήθηκαν μόνο τρεις φορές από κοντά. Η θέληση και η πίστη στο στόχο υπερνίκησε την απόσταση.

Είναι ακόμα αρκετά νωρίς για να φανεί αν έχει εκπληρωθεί ο σκοπός της καλής πρακτικής, την οποία παρουσιάζουν ως «behavioral vaccine app», σαν ένα "εμβόλιο", δηλαδή, με το οποίο αποκτά κανείς ανοσία στις παλιές, κακές διατροφικές συνήθειες. Έχει ληφθεί, γενικά, θετικό feedback. Η εταιρεία προσπαθεί να βοηθήσει και αυτούς (κυρίως άντρες) που είναι κάπως αρνητικοί ως προς το έργο αυτό, διότι δεν έχουν χρόνο να καταγράφουν τα γεύματά τους και να παρακολουθούν την εφαρμογή, και αισθάνονται ότι μπορεί να τους περιορίζει και να τους καταπιέζει, οπότε ουσιαστικά ψάχνει να βρει τι βελτιώσεις να κάνει για να τους διευκολύνει.

Οι πόροι που απαιτήθηκαν για την δημιουργία της εφαρμογής ήταν οικονομικοί, οι οποίοι προήλθαν από τους ίδιους τους ιδρυτές, τα δύο βραβεία που απέσπασε στην πορεία, έναν angel investor και μία χρηματοδότηση από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Καινοτομίας για την Υγεία, το οποίο είναι ένας οργανισμός του Horizon 2020. Οι σημαντικότεροι πόροι, όμως, που ήταν απαραίτητοι για την περάτωση του έργου, αλλά δυσεύρετοι, ήταν οι ανθρώπινοι. Υπήρξε δυσκολία στην εύρεση κατάλληλων ανθρώπων και στη συνεργασία με προγραμματιστές, διότι οι εταιρείες που θα μπορούσαν να αναλάβουν το κομμάτι του προγραμματισμού ζητούσαν πολλά χρήματα ή δεν αναλάμβαναν το έργο επειδή επρόκειτο για startup, και όχι για κάποια μεγάλη, γνωστή εταιρεία. Εμφανίζονται, επίσης, πολλοί επιτήδειοι στο οικοσύστημα των startups, που θέλουν μόνο να κερδίσουν φήμη και χρήματα. Εντέλει, βρέθηκαν τα κατάλληλα άτομα, τα οποία ενστερνίστηκαν το όραμα των ιδρυτών και με πίστη, αφοσίωση και προσήλωση μπόρεσε να ολοκληρωθεί το εγχείρημα.

Η πρωτόλεια ιδέα για την εφαρμογή ήρθε το 2012, αλλά η συστηματική ενασχόληση με αυτήν ξεκίνησε δύο χρόνια πριν, όταν η CEO σταμάτησε να ασχολείται με την κλινική έρευνα και αφιερώθηκε εξ' ολοκλήρου σε αυτό. Η ίδια θεωρεί ότι η ουσιαστική διάρκεια της καλής πρακτικής ήταν τρία χρόνια.

Στις startups, όπως ειπώθηκε και στις άλλες εταιρείες που μελετήθηκαν, δεν υπάρχει τμήμα HR και κατ' επέκταση δεν είναι εύκολο να προσελκύσουν πραγματικά ταλαντούχους ανθρώπους, αφού δεν διαθέτουν ούτε τους πόρους ούτε το brand. Διαθέτουν, όμως, κάτι εξίσου σημαντικό, τις αξίες, το όραμα και το "γιατί", στοιχεία που πολλές πολυεθνικές τα έχουν χάσει.

Η συνεντευξιαζόμενη θεωρεί ότι η εφαρμογή αντιμετωπίζει όλα τα θεματικά στοιχεία, τα οποία περιλαμβάνει η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Ενστερνίζονται

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

και εφαρμόζουν τη δημόσια δέσμευση. Στην συγκεκριμένη εταιρεία είναι περισσότερες γυναίκες απ' ότι άντρες, πράγμα τυχαίο, καθώς το ζητούμενο ήταν να βρεθούν άτομα με γνώσεις και εξαιρετικοί επαγγελματίες, οι οποίοι να πιστέψουν στο έργο αυτό, χωρίς να υπολογίζεται ποσόστωση. Δεν αποκλείεται κανείς λόγω φύλου. Στην εφαρμογή λαμβάνεται υπόψιν στην μετάφραση αν είσαι άντρας ή γυναίκα και ο ψηφιακός "φίλος" είναι άντρας (Λίνο) ή γυναίκα (Λίνα). Θα συμπεριληφθεί μελλοντικά και το τρίτο φύλο, το ουδέτερο. Δεν υπάρχουν συμβουλές ειδικά για άντρες ή ειδικά για γυναίκες. Έτσι, θεωρείται ότι καλύπτεται το θέμα της ισότητας των φύλων. Οι πρώτοι χρήστες της εφαρμογής προήλθαν μέσω των γιατρών και ήταν άτομα κινητοποιημένα, θετικά στην αλλαγή αλλά μη εκπαιδευμένα πάνω στο θέμα. Έπειτα, μέσω του digital marketing, θα υπάρξουν πιο εκπαιδευμένοι και ενημερωμένοι χρήστες. Υφίσταται, βέβαια, ένα κοινό με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, χωρίς smartphones, το οποίο επιθυμούν εξίσου οι Υπεύθυνοι να συμπεριληφθεί. Γι' αυτό και η ασθενής, η οποία έχει συνδράμει από την αρχή στο έργο, επικοινωνεί τηλεφωνικά και εξηγεί στους χρήστες όλα όσα χρειάζεται να ξέρουν για την εφαρμογή και τη χρήση της, και εκπαίδευσε με τον τρόπο της και όλα τα μέλη της ομάδας για να μπορέσουν να καλύψουν όλες τις πλευρές του προβλήματος, που η ίδια αντιμετωπίζει και γνωρίζει, και να μπορέσει να παραχθεί ένα αρτιότατο αποτέλεσμα. Οπότε, πληρείται και το ζήτημα της εκπαίδευσης στις επιστήμες. Η ηθική διασφαλίζεται από την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την τήρηση του GDPR. Ο χρήστης μπορεί οποιαδήποτε στιγμή να αποσύρει όλα τα στοιχεία που έχει καταχωρήσει στην εφαρμογή και να αποχωρήσει. Προσεχώς θα ενεργοποιηθεί και η λειτουργία, η οποία θα επιτρέπει στον ασθενή να στέλνει τα δεδομένα του όπου θέλει, πχ στον γιατρό του. Η πρόσβαση ήταν ανοιχτή και οι πληροφορίες διαθέσιμες ανά πάσα στιγμή για όλους όσους σχετίζονταν με την δημιουργία της εφαρμογής, δηλαδή ο angel investor, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Καινοτομίας, τα μέλη της εταιρείας, οι ασθενείς που συμμετείχαν στις πιλοτικές δοκιμές. Με λίγα λόγια, οποιασδήποτε συμμετέχει ενεργά, δικαιούται να λαμβάνει ενημέρωση. Φυσικά, υπάρχει ανάληψη ευθυνών, λογοδοσία, ανάπτυξη κουλτούρας και πίστη στην αλλαγή συμπεριφοράς προς το καλύτερο, άρα θεμελιώνεται και το στοιχείο της διακυβέρνησης.

Η Διευθύνουσα Σύμβουλος είναι υπεύθυνη για τη διαχείριση και το συντονισμό της καλής πρακτικής, καθώς είναι η μόνη που έχει αφιερωθεί ολοκληρωτικά στο έργο αυτό, οι υπόλοιποι συνεργάτες της ασχολούνται με αυτό part time ή έχουν αποχωρήσει και προσφέρουν ανιδιοτελώς τη βοήθειά τους όποτε τους ζητηθεί. Έχει δημιουργηθεί εξαιρετική σχέση ανάμεσα σε όλα τα μέλη της ομάδας και ο καθένας βοηθάει με όποιον τρόπο μπορεί, για να προοδεύσει η εταιρεία. Για να επιτευχθεί η καλή συνεργασία, χρειάστηκε διάλογος, πολλές συζητήσεις, δημιουργία κοινού οράματος, αγάπη για το αντικείμενο και χημεία ανάμεσα στους ανθρώπους. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν από όλους κοινή συναινέσει. Αυτό εξασφάλισε και τη διαφάνεια. Δεν ήταν θέμα προθυμίας αλλά επαγγελματισμού.

Μέσα σε 1,5 μήνα έχουν σημειωθεί 100 downloads της εφαρμογής, η οποία είναι επί πληρωμή και κοστίζει 50 ευρώ για όποιον επιθυμεί να την "κατεβάσει". Η συνομιλητής δεν ενδιαφέρεται να πλουτίσει από αυτό, όπως η ίδια τόνισε, αλλά να προχωρήσει το έργο, να είναι στα χέρια όσων το έχουν ανάγκη, να βοηθήσει όσους περισσότερους ανθρώπους μπορεί και να το εξελίσσει διαρκώς. Προς το παρόν η καλή πρακτική γίνεται γνωστή από στόμα σε στόμα, από άρθρα σε εφημερίδες και από ομιλίες σε συνέδρια, στο μέλλον θα γίνουν και διαφημίσεις για να προωθηθεί περαιτέρω.

Οι επιπτώσεις της καλής πρακτικής σίγουρα αφορούν τον τομέα της υγείας, επηρεάζουν, όμως, παράλληλα εμμέσως και άλλες ευρωπαϊκές κοινωνικές προκλήσεις. Ο χρήστης της εφαρμογής ενθαρρύνεται να μην χρησιμοποιεί μέσα μεταφοράς, αλλά να μετακινείται πεζός. Αυτό συμβάλλει θετικά στην πρόκληση που αφορά το περιβάλλον. Συμβάλλει, επίσης, και στο ζήτημα της κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς, καθώς βοηθάει ένα πολύ ειδικό κοινό, που έχει στιγματιστεί λόγω του βάρους του και έχει πολλές φορές, βρεθεί στο περιθώριο εξαιτίας αυτού.

Η χρήση της καλής πρακτικής θα κάνει τους ανθρώπους πιο ευχαριστημένους, πιο ήρεμους και πιο συνειδητοποιημένους, θα μειώσει τις επισκέψεις στα νοσοκομεία, τις επιπλοκές και το κόστος στο δημόσιο σύστημα υγείας, και θα βελτιώσει την επικοινωνία και τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων. Έτσι, οι μελλοντικές συνέπειες θα είναι θετικές και για το άτομο μεμονωμένα και για την κοινωνία ως σύνολο.

Η εφαρμογή της καλής πρακτικής διευκολύνθηκε από το επιστημονικό υπόβαθρο, την επαγγελματική εμπειρία των ατόμων που συγκροτούν την «ΔΕΛΤΑ», την πίστη στον εαυτό τους και στην αποστολή που έχουν επιλέξει να φέρουν εις πέρας, την διαρκή προσπάθεια, την υπομονή, την επιμονή και την προσήλωση στο στόχο. Οι δυσκολίες που παρεμπόδισαν την εφαρμογή αφορούσαν κατ' αρχάς το κατασκευαστικό κομμάτι, διότι κατά τη διάρκεια της κλινικής μελέτης, η εφαρμογή δεν ήταν διαθέσιμη σε Google Play και iOS, αλλά σε APK και έπρεπε να βοηθάει στο "κατέβασμα" η CEO. Επιπλέον, οι Έλληνες ασθενείς ψηφιακά είναι πολύ πίσω, και γενικότερα η Ελλάδα υστερεί σημαντικά στην ψηφιακή τεχνολογία και την ενσωμάτωση τέτοιων τεχνολογιών, ενώ σε άλλες χώρες χρησιμοποιούνται εφαρμογές σχεδόν για τα πάντα. Πρόβλημα, το οποίο παρακώλυσε τη διαδικασία, αποτέλεσε και η ανεύρεση προγραμματιστών, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενη παράγραφο.

Είναι αρκετά απλό να εφαρμόσει κάποιος άλλος μία αντίστοιχη καλή πρακτική. Στη «ΔΕΛΤΑ» εντόπισαν ένα πρόβλημα και εφάρμοσαν τις γνώσεις τους πάνω σε αυτό, χρησιμοποιώντας και την τεχνολογία. Το ίδιο μπορεί να κάνει ο καθένας σε οποιονδήποτε κλάδο. Όλοι όσοι δημιουργούν ένα καινούργιο προϊόν ή μία νέα υπηρεσία, αυτό κάνουν. Αυτό που χρειάζεται είναι να παρατηρούν, να έχουν τις απαραίτητες γνώσεις και να θέλουν πάρα πολύ να επιλύσουν το πρόβλημα που έχουν εντοπίσει.

Η ιδρυτής της «ΔΕΛΤΑ», όταν ερωτήθηκε από τον ερευνητή σχετικά με την έννοια της υπευθυνότητας, απάντησε με μία φράση «υπευθυνότητα είναι το να κάνεις αυτά που λες, και όχι τα αντίθετα». Η συνέντευξη ολοκληρώθηκε με την πρόταση για συμμετοχή μίας εταιρείας, την οποία είχε ιδρύσει μία ασθενής. Η ασθενής αυτή επινόησε μια πλατφόρμα που φέρνει σε επαφή ανθρώπους με γνώσεις σε θέματα υγείας και ανθρώπους που έχουν προβλήματα υγείας. Στην ουσία δημιούργησε μία κοινότητα για ανταλλαγή ιδεών και γνώσεων, με στόχο να παρακινήσει τη συμμετοχή στην πλατφόρμα τόσο ιδιωτών όσο και επιχειρήσεων, οργανισμών και ειδικών. Δυστυχώς, η εταιρεία «Crowdwell» δεν είναι πλέον ενεργή, και κατά συνέπεια δεν θα ήταν εφικτή η οποιαδήποτε προσπάθεια επικοινωνίας μαζί της.

«ΕΨΙΛΟΝ»

Η startup «ΕΨΙΛΟΝ», ιδρυθείσα από έναν προγραμματιστή και μία ψυχολόγο, έχει δημιουργήσει μία πλατφόρμα με σκοπό να διευκολύνει τους ειδικούς ψυχικής υγείας (ψυχιάτρους, ψυχοθεραπευτές, ψυχολόγους) στην καταγραφή των δεδομένων τους, την διαχείριση του υλικού τους και την εξαγωγή συμπερασμάτων. Η εταιρεία διανέμει το λογισμικό, το οποίο είναι online και από εκεί και πέρα οι ειδικοί ψυχικής υγείας χρησιμοποιούν την πλατφόρμα για να πετύχουν τους στόχους τους. Είναι μία εφαρμογή B2B2C, δηλαδή Business to Business to Customers, διότι μπορούν, από τη μία, να την χρησιμοποιήσουν άλλοι οργανισμοί, κλινικές, ασφαλιστικές εταιρείες και εκπαιδευτικοί φορείς (Business to Business), και, από την άλλη, ιδιώτες ειδικοί ψυχικής υγείας (Business to Customers). Οι ψυχοθεραπευτές στο πέρας κάθε συνεδρίας καταχωρούν τις παρατηρήσεις τους και αξιολογούν πώς πήγε η συνεδρία. Η εφαρμογή συλλέγει τα δεδομένα, τα επεξεργάζεται και τα παρουσιάζει σε μορφή αναλυτικών γραφημάτων, σε πραγματικό χρόνο. Έτσι, μπορεί ο ειδικός να καταλάβει αν ο ασθενής έχει σημειώσει βελτίωση ή όχι. Αυτή η λειτουργία μπορεί να αξιοποιηθεί και σε άλλα θέματα, όπως στο coaching, το οποίο λαμβάνει χώρα σε εταιρείες, με στόχο την εκπαίδευση του προσωπικού, και στο human resources management, για την καταγραφή της απόδοσης και την αξιολόγηση των εργαζομένων, στοχεύοντας όχι στην τιμωρία τους (περικοπή αποδοχών, απόλυση κλπ) αλλά στην ενίσχυση και βελτίωσή τους (πχ παροχή προγραμμάτων μετεκπαίδευσης κα).

Όλα άρχισαν το 2016 – 2017, όταν η ψυχολόγος και ιδρυτής της εταιρείας, έχοντας μόλις ανοίξει το γραφείο της, ανέφερε στον έτερο ιδρυτή τα προβλήματα που αντιμετώπιζε, τα οποία αφορούσαν τη δυσκολία στην διατήρηση των σημειώσεων και των χειρογράφων της και στην εξαγωγή συμπερασμάτων για την παρακολούθηση της πορείας των ασθενών. Αυτά σε συνδυασμό με την τεχνολογική "καθυστέρηση" του κλάδου της ψυχολογίας, οδήγησαν στην "γέννηση" της ιδέας αυτής. Ξεκίνησε, λοιπόν, μία συζήτηση σχετικά με το πώς θα μπορούσαν να εξυπηρετήσουν τους ειδικούς ψυχικής υγείας, ώστε να είναι πιο

αποδοτικοί με τους ασθενείς τους, να κάνουν καλύτερη χαρτογράφηση των σημειώσεών τους, να έχουν πιο εύκολη και γρήγορη πρόσβαση σε αυτές και περισσότερο άμεση παρακολούθηση της προόδου της θεραπείας των ασθενών, όσα χρόνια και αν κρατάει η διαδικασία της ψυχοθεραπείας.

Η καλή πρακτική αφορά συγκεκριμένα μία πλατφόρμα, η οποία λειτουργεί στο Cloud. Ο χρήστης δεν χρειάζεται να εγκαταστήσει κάτι στον υπολογιστή του, απλώς "μπαίνει" από έναν απλό browser, είτε από το κινητό του, όποιο και αν είναι το λογισμικό του (iOS, android, κλπ), είτε από τον υπολογιστή, οποιοδήποτε λειτουργικό σύστημα και αν διαθέτει (Windows, Linux, κλπ), ή ακόμα και από το tablet του. Διαθέτει μία agenda ειδικά διαμορφωμένη, όπου ο ψυχοθεραπευτής μπορεί να καταγράφει τις συνεδρίες, να κρατά τις σημειώσεις του και να αξιολογεί θετικά ή αρνητικά την πρόοδο των ασθενών. Μπορεί να χρησιμοποιηθεί για διάγνωση, θεραπεία και πρόληψη. Σκοπός της πρακτικής είναι να επιτευχθεί η δημιουργία μίας παγκόσμιας πλατφόρμας με ανώνυμες μελέτες περίπτωσης, όπου κάθε θεραπευτής θα καταγράφει την πορεία των θεραπευόμενων του και ένας άλλος θεραπευτής, σε οποιαδήποτε χώρα του κόσμου, θα μπορεί να έχει πρόσβαση στις πληροφορίες, για να συγκρίνει δικούς του ασθενείς με τα ίδια θέματα ψυχικής υγείας, να βλέπει τα αποτελέσματα θεραπειών και να είναι σε θέση να βελτιώσει τις δικές του. Έχοντας αυτές τις πληροφορίες, θα καταστεί δυνατόν να δημιουργηθούν ανώνυμα μοντέλα θεραπείας και μέσω της τεχνητής νοημοσύνης να γίνονται προβλέψεις για την πορεία της ψυχικής υγείας του ασθενούς, κρούοντας τον κώδωνα του κινδύνου στον θεραπευτή, ώστε να αλλάξει θεραπευτική μέθοδο, όταν κριθεί απαραίτητο.

Συνοδοιπόροι στην προσπάθεια ήταν αρχικά οι ιδρυτές, ο μεν ως developer και software engineer και η δε ως ψυχολόγος ή με άλλα λόγια domain expert. Η συνεργασία αντιμετωπίστηκε σαν σχέση πελάτη και διανομέα. Ο developer έκανε την υλοποίηση του software και η domain expert όριζε τι έπρεπε να γίνει και τι ήταν το καλύτερο για τον συγκεκριμένο κλάδο. Εκείνη έδωσε όλη την πληροφορία λόγω των γνώσεων και της εμπειρίας της στον τομέα της ψυχοθεραπείας και έπειτα η ομάδα άρχισε να μεγαλώνει. Προστέθηκαν άνθρωποι που ασχολήθηκαν με το marketing και τις πωλήσεις, τα οικονομικά, και το νομικό κομμάτι. Καθ' όλη τη διάρκεια του εγχειρήματος συμμετείχαν οι πελάτες, δηλαδή οι ειδικοί ψυχικής υγείας, δοκιμάζοντας την πλατφόρμα και δίνοντας feedback.

Το μοντέλο που ακολουθεί η πρακτική είναι ένα win – win –win μοντέλο, καθότι ωφελούνται τρείς ομάδες από την πλατφόρμα. Η πρώτη ομάδα είναι οι ειδικοί ψυχικής υγείας, των οποίων η καθημερινότητα βελτιώνεται αισθητά με την βοήθεια της εφαρμογής, και μπορούν, έτσι, να οργανώνουν καλύτερα τον χρόνο τους και να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα τους ασθενείς τους. Η δεύτερη ομάδα είναι οι ασθενείς, διότι η πλατφόρμα εξασφαλίζει ότι ο ειδικός θα ακολουθήσει τα σωστά βήματα για την θεραπεία του ασθενούς. Η τρίτη ομάδα είναι η ίδια η ομάδα της «ΕΨΙΛΟΝ», γιατί τους προσφέρει ηθική ικανοποίηση και εισροές, για να εξελίξουν περαιτέρω το έργο τους. Θα μπορούσε να προστεθεί και μία τέταρτη ομάδα,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

η οποία ωφελείται και περιλαμβάνει την κοινωνία με την ευρύτερη έννοια. Σύμφωνα με έρευνες το 25% του ευρωπαϊκού πληθυσμού πάσχει από κάποια ψυχική ασθένεια, ενώ αναμένεται μέσα στην επόμενη πενταετία να αγγίξει το 50%, δηλαδή ένας στους δύο ανθρώπους κάποια στιγμή της ζωής του θα νοσήσει και θα χρειαστεί υπηρεσίες ψυχικής υγείας. Μία κοινωνία με λιγότερους ψυχικά ασθενείς ανθρώπους, σημαίνει μικρότερο κόστος για το κράτος, και κατ' επέκταση το κοινωνικό σύνολο, καλύτερες σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους και περισσότερη ευδαιμονία.

Δεν είναι εύκολο να πει κανείς με σιγουριά αν έχει επιτευχθεί πλήρως ο σκοπός της πρακτικής του, ειδικά πριν περάσει ένα εύλογο χρονικό διάστημα. Το αρχικό σχέδιο της πλατφόρμας έφερε καλά αποτελέσματα, όπως και αυτό που χρησιμοποιείται τώρα και είναι διαθέσιμο από τον Ιούλιο. Η πλατφόρμα είναι λειτουργικότατη. Απαιτείται, βέβαια, και κάποιο επιπλέον κεφάλαιο, για να εξελιχθεί ακόμα περισσότερο η εφαρμογή, να επανδρωθεί η επιχείρηση με τα κατάλληλα άτομα και να προωθηθεί το προϊόν, ώστε να γίνει πιο γνωστό στην ομάδα στόχο (target group). Η χρηματοδότηση μέχρι αυτή τη στιγμή έχει στηριχθεί σε ίδια κεφάλαια των ιδρυτών. Πολύτιμη ήταν και η βοήθεια που προσέφερε το Κέντρο Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, παρέχοντας κάποιες δυνατότητες σε υπηρεσίες Cloud και Amazon. Χρειάζεται και άλλη δουλειά εκ μέρους της startup, για να φτάσει το προϊόν της στο επιθυμητό επίπεδο και να εκπληρώσει ολοκληρωτικά το σκοπό του. Εκτιμάται ότι θα το καταφέρει μέσα στα επόμενα δύο χρόνια. Το σίγουρο είναι ότι οι μέχρι τώρα κριτικές ήταν θετικές. Αξίζει να σημειωθεί ότι όλα τα μέλη της εταιρείας, τα οποία διαθέτουν ποσοστά, εργάζονται κανονικά σε άλλες πρωινές δουλειές και δεν είναι η ενασχόληση με την πλατφόρμα η κύρια απασχόλησή τους, διότι πρέπει να εξασφαλίζουν τα προς το ζην. Οπότε μετά την πρωινή τους εργασία, ασχολούνται με το project αυτό, πράγμα που δυσκολεύει αρκετά την κατάσταση, καθώς οι άνθρωποι, όπως είναι φυσιολογικό, είναι αρκετά κουρασμένοι και ο χρόνος που μπορούν να διαθέσουν σαφώς περιορισμένος.

Ο σημαντικότερος πόρος που απαιτήθηκε ήταν ο ανθρώπινος. Ειδικά στην αρχή όλο το εγχείρημα βασίστηκε στην προσωπική δουλειά των ιδρυτών, στην προσπάθεια να συνδυαστεί το θεωρητικό κομμάτι του ψυχοθεραπευτικού κλάδου με το πρακτικό, τεχνολογικό κομμάτι. Επίσης, οι άνθρωποι στο Κέντρο Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας παρείχαν αφιλοκερδώς υπηρεσίες και την τεχνογνωσία τους, και είναι πρέπον, στο σημείο αυτό, να μνημονευθούν ως αρωγοί σε πολλές νεοφυείς επιχειρήσεις. Οι οικονομικοί πόροι που μπορούσαν να διατεθούν και να δαπανηθούν για το έργο ήταν ελάχιστοι. Περισσότερο δαπανήθηκε χρόνος για να υλοποιηθεί η εφαρμογή. Δεν έγιναν ενέργειες από τους υπεύθυνους για χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς είχαν πληροφορηθεί ότι θα υπήρχε ζήτημα γραφειοκρατίας, θα χρειαζόταν πολύς χρόνος για να τακτοποιηθεί το θέμα τους και δεν θα μπορούσαν να τους δώσουν ένα τόσο μεγάλο ποσό όσο τα 200.000 – 250.000 ευρώ που θα ζητούσαν. Αυτή

η πιθανότητα χρηματοδότησης είναι κάτι που θα διερευνήσουν, όπως επισήμαναν, πιο ενδελεχώς στο μέλλον.

Όπως προαναφέρθηκε, η δημιουργία της πλατφόρμας ξεκίνησε σαν ιδέα τέλη 2016 – αρχές 2017. Τον πρώτο χρόνο πραγματοποιήθηκε το ερευνητικό κομμάτι και ένα αρχικό σχέδιο της πλατφόρμας, ώστε να λάβουν πολύ γρήγορα ένα πρώτο feedback και να επιβεβαιώσουν αν βρίσκονται σε καλό δρόμο. Τον Οκτώβριο του 2018 αποφάσισαν να απευθυνθούν σε funds για χρηματοδότηση και να δομήσουν με πιο σωστό και χρηστικό τρόπο την πλατφόρμα. Η υλοποίηση άρχισε τον Ιανουάριο του 2019, και από τον Ιούλιο του 2019 είναι διαθέσιμη η επίσημη έκδοση, η οποία είναι λειτουργική, δύναται να υποστηρίξει πελάτες σε όλη την Ευρώπη, μπορεί κάποιος να εγγραφεί δωρεάν (μέχρι να γίνει έναρξη εταιρείας, οπότε και θα υπάρχει χρέωση) και να την χρησιμοποιήσει, και ήδη έχει ενεργούς χρήστες. Βελτιώσεις θα εξακολουθήσουν να γίνονται σε όλη τη διάρκεια της ζωής της, διότι εξελίσσεται διαρκώς και η τεχνολογία.

Στην «ΕΨΙΛΟΝ» τις όποιες διαδικασίες του HR έχει αναλάβει η ιδρυτής – ψυχολόγος, γιατί πρόκειται για μία μικρή ομάδα πέντε ατόμων, και δεν έχει παρουσιαστεί ιδιαίτερη ανάγκη για HR. Το σχήμα της ομάδας άλλαξε κατά τη διάρκεια του χρόνου και τη δεδομένη στιγμή την απαρτίζουν αυτοί οι πέντε. Όλοι αντιμετωπίζουν ο ένας τον άλλο σαν ιδιοκτήτες και υπάλληλοι ταυτόχρονα. Οι δουλειές μοιράζονται, υπάρχουν συγκεκριμένοι στόχοι και Key Performance Indicators (KPIs), όπως υπάρχουν και στους μεγάλους οργανισμούς αλλά σε μικρότερη κλίμακα, τους οποίους πρέπει να επιτύχουν, ώστε να είναι σε θέση να προχωρήσουν το έργο. Δεν γίνονται κανενός είδους διακρίσεις. Η ομάδα αποτελείται από τέσσερις γυναίκες και έναν άνδρα, από ανθρώπους που δεν έχουν πάρει ακόμα το πτυχίο τους μέχρι ανθρώπους με διδακτορικά διπλώματα, και οι ηλικίες τους φτάνουν μέχρι τα εξήντα έτη. Όπως τόνισαν οι ιδρυτές «είμαστε ανοιχτοί σε προτάσεις και ανθρώπους με καινοτόμες ιδέες και όρεξη για δουλειά, ανεξαρτήτως ηλικίας και φύλου».

Οι συνομιλητές υποστήριξαν ότι η πλατφόρμα τους αντιμετωπίζει τα πέντε από τα έξι θεματικά στοιχεία. Είναι βέβαιοι πως καλύπτουν τη δημόσια δέσμευση, καθώς τα μέλη της ομάδας προέρχονται από εντελώς διαφορετικούς τομείς, ο καθένας είναι expert στον τομέα του και ο ένας εμπιστεύεται την κρίση του άλλου, επιτρέποντας του να βγει μπροστά και να εκφράσει ελεύθερα την ιδέα του, ώστε οι υπόλοιποι να την αφομοιώσουν και να την κάνουν πράξη. Η ισότητα των φύλων εξασφαλίζεται από την εξάλειψη των διακρίσεων. Όλοι μπορούν να γίνουν μέλη της ομάδας, αρκεί να έχουν κοινό όραμα και δημιουργική διάθεση. Στην πλατφόρμα λαμβάνεται υπόψιν η διάσταση του φύλου ως προς τα μοντέλα θεραπείας που θα υλοποιηθούν, διότι υπάρχουν ψυχικές ασθένειες, οι οποίες, σύμφωνα με έρευνες, εμφανίζονται πιο συχνά στις γυναίκες (πχ οιστριονική διαταραχή προσωπικότητας) και άλλες που είναι πιο συνήθεις στους άνδρες (πχ ναρκισσιστική διαταραχή) και είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί αν υπάρχει διαφοροποίηση στον σύγχρονο άνθρωπο ως προς τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών, τόσο για ερευνητικούς σκοπούς,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

όσο και για θεραπευτικούς. Όσον αφορά την εκπαίδευση στις επιστήμες, οι ειδικοί ψυχικής υγείας είναι ήδη επιστήμονες και δεν χρήζουν πρόσθετης εκπαίδευσης στον κλάδο τους, χρήζουν, όμως, εκπαίδευσης στο τεχνολογικό κομμάτι και στη συνύπαρξη της τεχνολογίας με τον κλάδο τους. Και αυτό είναι που κάνει η επιχείρηση. Επιπλέον, ένας νέος θεραπευτής εκπαιδεύεται μέσω της πλατφόρμας για τη σειρά που πρέπει να ακολουθήσει κατά τη διάρκεια της διαδικασίας (λήψη ιστορικού, καταγραφή καρτέλας ασθενούς, κλπ) και ενημερώνεται για συμπτώματα και διαταραχές που περιέχονται στην εφαρμογή. Υπάρχει και εκπαίδευση εντός της ομάδας. Το ένα μέλος εκπαιδεύει το άλλο στον τομέα που κατέχει, γεγονός που διευκολύνει σημαντικά τη μεταξύ τους συνεργασία και τη λήψη αποφάσεων. Η ηθική αποτέλεσε εξαρχής βασικό κομμάτι της δημιουργίας της πλατφόρμας. Κύρια υπεύθυνη για αυτό το κομμάτι είναι η δικηγόρος της ομάδας, η οποία φροντίζει για την προστασία των προσωπικών δεδομένων και τη συμμόρφωση απέναντι στους κανονισμούς του GDPR. Η ανοιχτή πρόσβαση συνιστά την ενότητα η οποία δεν καλύπτεται, προς το παρόν τουλάχιστον. Η φάση της έρευνας ήταν μία κλειστή διαδικασία για την startup και δεν είχε κανείς άλλος πρόσβαση εκτός από τους πέντε εταίρους. Έχουν, όμως, σαν στόχο τη δημιουργία δημόσιας βιβλιοθήκης μέσα στην πλατφόρμα, όπου θα βρίσκονται συγκεντρωμένα τα δεδομένα ανοιχτά και διαθέσιμα, αλλά ανώνυμα. Τέλος, αναφορικά με τη διακυβέρνηση, οι σημαντικές αποφάσεις λαμβάνονται από κοινού και πάντοτε ακούγονται όλες οι απόψεις, δίνοντας, βέβαια, μεγαλύτερη βαρύτητα στο λόγο αυτού που είναι ειδήμων στο συγκεκριμένο θέμα (πχ αν είναι τεχνολογικής φύσεως, βαραίνει περισσότερο ο λόγος του ιδρυτή, ο οποίος είναι developer). Και οι ειδικοί ψυχικής υγείας είχαν λόγο πάνω στο προϊόν ως πελάτες, και σε αυτούς λογοδοτούσαν οι υπεύθυνοι της startup. Την τήρηση των νόμων και την κάλυψη κενών της νομοθεσίας έχει αναλάβει η δικηγόρος.

Την ευθύνη για την διαχείριση της καλής πρακτικής είχε αναλάβει η ψυχολόγος της ομάδας λόγω της ειδικότητας της. Εκείνη έδινε τις κατευθύνσεις και μαζί με την δικηγόρο ήταν οι “θεματοφύλακες” του έργου. Για την εξασφάλιση της συμμετοχής των stakeholders είχαν ορίσει συναντήσεις τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα και μία συνάντηση κάθε μήνα, η οποία διαρκούσε πολλές ώρες. Σε αυτές τις συναντήσεις συζητούσαν τα θέματα της εβδομάδας και ό,τι προέκυπτε εκείνη τη στιγμή σχετικά με την πλατφόρμα. Στη μηνιαία συνάντηση ανέλυαν για την συνολική πορεία του έργου, αν έχουν επιτευχθεί οι στόχοι που είχαν θέσει και τι καλύτερο θα μπορούσαν να κάνουν για να προοδεύσει η εταιρεία. Αυτές οι συναντήσεις εξασφάλιζαν και τη διαφάνεια κατά τη διαδικασία λήψης των αποφάσεων. Όλοι προσπαθούσαν να ακολουθούν τους στόχους που έθεταν στις προηγούμενες συναντήσεις, να παίρνουν από κοινού αποφάσεις και να μην ξεφεύγουν από αυτά που είχαν συμφωνήσει. Βοήθησε, επίσης, και η χρήση καναλιών επικοινωνίας, όπως το Slack, το οποίο αποτελούσε ένα σύστημα messenger και στο οποίο ήταν όλοι συνδεδεμένοι 24 ώρες το 24ωρο, ώστε αν παραστεί ανάγκη, να μπορέσει να παρθεί μία γρήγορη απόφαση χωρίς να χρειάζεται να περιμένουν μέχρι την ημέρα της συνάντησης.

Τα πράγματα μέχρι τώρα δείχνουν ότι η καλή πρακτική της «ΕΨΙΛΟΝ» ήταν επιτυχής. Έχει λάβει θετική ανατροφοδότηση και έχει πετύχει αυτά που ήθελε σε πολύ μεγάλο βαθμό, της τάξης του 80% – 85%, συμμορφούμενη με το GDPR και σεβόμενη τα δικαιώματα των πελατών της και των ασθενών τους. Η πλατφόρμα διαθέτει 15 χρήστες, οι περισσότεροι από την Ελλάδα και οι υπόλοιποι από την Ελβετία, την Ισπανία και τη Γερμανία, και είναι λειτουργική σε χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως λόγω της νομοθεσίας που ισχύει στην Ευρώπη για τα θέματα ασφάλειας των προσωπικών δεδομένων. Αναμένεται να αυξηθεί το ποσοστό των χρηστών με την κατάλληλη προώθηση, η οποία, μέχρι στιγμής, ήταν περιορισμένη λόγω έλλειψης πόρων. Ό,τι κατάφεραν σαν ομάδα, ήταν αποτέλεσμα των γνώσεων τους και της διάθεσης του χρόνου τους.

Είναι προφανές ότι η πλατφόρμα υπάγεται στην κοινωνική πρόκληση της υγείας, και μάλιστα της ψυχικής υγείας. Λιγότερο προφανής είναι η συμβολή της στη δημιουργία καινοτόμων και αντανακλαστικών κοινωνιών χωρίς αποκλεισμούς. Αυτό που προσπαθεί να επιτύχει η εφαρμογή είναι η εξυπηρέτηση της καθημερινής εργασίας των ψυχοθεραπευτών και κατά συνέπεια η βελτίωση της ψυχολογικής κατάστασης των ασθενών τους. Έτσι, οι άνθρωποι που πάσχουν από ψυχικές διαταραχές θα νιώσουν καλύτερα πιο γρήγορα και θα εξαλειφθούν οι διακρίσεις. Αποτελεί καθημερινό φαινόμενο η αποδοκιμασία ψυχικά διαταραγμένων ατόμων. Όταν τα άτομα αισθανθούν καλύτερα, θα συμπεριφερθούν καλύτερα, θα ενσωματωθούν ευκολότερα στην κοινωνία και δεν θα φοβούνται πια να αλληλεπιδράσουν με τον περίγυρο τους εξαιτίας της ψυχικής τους υγείας.

Δεν προβλέπονται αρνητικές μελλοντικές συνέπειες, αντίθετα οι προσδοκώμενες συνέπειες είναι θετικότατες. Οι θεραπευτές θα μπορούν να φροντίσουν περισσότερους ασθενείς, σε λιγότερο χρόνο, και με πολύ καλύτερα αποτελέσματα. Οπότε και οι ίδιοι δεν θα παθαίνουν σύνδρομο επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout) και οι ασθενείς θα παρουσιάζουν ταχύτερη βελτίωση, και έτσι θα αυξηθεί ο αριθμός των υγιών ατόμων. Ένα άλλο στοιχείο είναι ότι όσα περισσότερα δεδομένα θα μαζεύονται στην πλατφόρμα, τόσο πιο απλό θα είναι για τον ειδικό να προβλέψει την εξέλιξη της διαταραχής ή ακόμα και τη "γέννηση" μίας νέας διαταραχής, πριν αυτή εκδηλωθεί πλήρως, με βάση ένα συγκεκριμένο σύμπτωμα. Τα δεδομένα που θα συγκεντρωθούν θα ενισχύσουν και το κομμάτι της έρευνας, και αυτό με τη σειρά του θα αποφέρει μεγάλα οφέλη και σε οργανισμούς και δημόσιους φορείς, που ασχολούνται με το θέμα της ψυχικής υγείας, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο.

Για τους συνεντευξιαζόμενους οι παράγοντες που διευκόλυναν την υλοποίηση της καλής πρακτικής ήταν, κατ' αρχάς, η τεχνολογία, διότι αφορά μία πλατφόρμα, η οποία για να μπορέσει να υλοποιηθεί χρειάζεται την κατάλληλη τεχνολογία, αλλά και τη γνώση για την καλύτερη "εκμετάλλευση" της παρεχόμενης τεχνολογίας. Στη συγκεκριμένη επιστήμη υπήρχε κενό στο τεχνολογικό κομμάτι και ήταν πιο απλό να δημιουργηθεί κάτι νέο και καινοτόμο. Ένας άλλος παράγοντας ήταν η ολοένα αυξανόμενη τάση

των ανθρώπων να στρέφονται προς την ψυχοθεραπεία, χωρίς ταμπού και ντροπή, καθώς όλο και περισσότερος κόσμος κάνει πλέον ψυχανάλυση. Ίσως, στη σημερινή εποχή, να είναι και λίγο μόδα να πηγαίνει κάποιος στον ψυχαναλυτή, κανείς, όμως, δεν μπορεί να αρνηθεί ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν άλυτα θέματα στα μύχια της ψυχής τους. Σημαντικά συνέβαλε και η διάθεση των ίδιων των δημιουργών να βοηθήσουν τον κόσμο και να κάνουν τους ανθρώπους να αισθάνονται καλύτερα ψυχικά, καθώς και η κουλτούρα των startups, την οποία έφερε και μετέδωσε και στα υπόλοιπα μέλη ο συνομιλητής – developer. Το βασικότερο εμπόδιο που συνάντησαν στην προσπάθεια τους αυτή ήταν η έλλειψη πόρων. Προσπάθησαν πολύ καιρό να πείσουν τα funds να τους στηρίξουν, μένοντας πιστοί στον κώδικα δεοντολογίας τους και χωρίς ποτέ να κάνουν εκπτώσεις σε αυτό που ήθελαν να δημιουργήσουν. Χρειάστηκε να προβαίνουν σε τακτικές αλλαγές, ώστε να συμβαδίζουν με τις εξελίξεις στην τεχνολογία και τις αλλαγές στη νομοθεσία. Σημαντική δυσκολία αποτέλεσε και ο χρόνος που όφειλαν να διαθέσουν, για να καταφέρουν να ολοκληρώσουν το έργο τους. Η μόνη λύση ήταν να κοιμούνται λιγότερο και να δουλεύουν περισσότερο.

Δεδομένου ότι πρόκειται για ένα τεχνολογικό προϊόν και το μόνο που απαιτείται για την πρόσβαση σε αυτό είναι η δυνατότητα εισόδου στο διαδίκτυο, δεν υπάρχουν γεωγραφικοί περιορισμοί σχετικά με το "στήσιμο" και την υλοποίησή του. Μπορεί να δημιουργηθεί μία αντίστοιχη πλατφόρμα οπουδήποτε στον κόσμο. Η καλή πρακτική της «ΕΨΙΛΟΝ» δημιουργήθηκε στην Ελλάδα αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί από ανθρώπους σε οποιαδήποτε γωνιά της Γης, ενημερώνοντας τους ότι εφαρμόζει την ευρωπαϊκή νομοθεσία για την προστασία των ευαίσθητων προσωπικών δεδομένων. Θεωρητικά θα ήταν εφικτό να μεταφερθεί και σε κάποιον άλλο κλάδο (πχ οδοντιατρική), αλλά είναι εξαιρετικά αμφίβολο κατά πόσο θα εξυπηρετούσε πρακτικά τον κλάδο αυτό, διότι η λογική, στην οποία έχει στηριχθεί, είναι πολύ συγκεκριμένη. Θα μπορούσε κάλλιστα να εξυπηρετήσει τους coaches και τους human resources managers, όπως έχει ήδη ειπωθεί σε προγενέστερη παράγραφο.

Η υπευθυνότητα, για τους ιδρυτές της «ΕΨΙΛΟΝ», αφορά την παροχή ενός άρτιου τεχνολογικά προϊόντος, το οποίο θα υποστηρίζει τις ανάγκες του κοινού όσο καλύτερα μπορεί και θα προστατεύει τα προσωπικά του δεδομένα. Στην περίπτωσή τους, μπορεί κάποιος οργανισμός να προτείνει συνεργασία, ώστε να έχει πρόσβαση στα δεδομένα των πελατών για λόγους marketing. Η υπευθυνότητα επιτάσσει να τα προστατεύσουν από κακόβουλες πράξεις και να απορρίψουν την πρόταση. Σε επίπεδο ομάδας, υπευθυνότητα σημαίνει να σέβονται όλοι τις αποφάσεις που λαμβάνονται στις συναντήσεις, να δεσμεύονται απέναντι σε αυτό που έχουν αναλάβει να φέρουν εις πέρας και να βάζουν τα δυνατά τους για να επιτύχουν τους στόχους τους.

Πριν το κλείσιμο της συνέντευξης, ο συνομιλητής ανέφερε την διεξαγωγή μίας έρευνας το 2018, από ένα διαδικτυακό περιοδικό, το οποίο επισκέφτηκε δέκα ευρωπαϊκές πόλεις και επέλεξε τις δέκα startups που ασκούν κάποια επίδραση στο διακυβερνητικό κομμάτι. Μία από αυτές που επιλέχθηκαν ήταν η

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

πλατφόρμα της «ΕΨΙΛΟΝ», η οποία βρίσκεται και ανάμεσα στις 150 GoveTech (Governmental Technology) startups για την υγεία, το πράσινο, την γεωργία κλπ. Παρόλα αυτά, μας κατέστησε σαφές ότι η εταιρεία συνάντησε και εξακολουθεί να συναντά μεγάλη δυσκολία ως προς την εύρεση χρηματοδότησης. Αυτό συμβαίνει διότι τα funds δεν γνωρίζουν καλά το θέμα της ψυχικής υγείας, δεν ξέρουν βασικά πράγματα και δυσκολεύονται να κατανοήσουν τις ιδέες που σχετίζονται με αυτό, και αποβλέπουν αποκλειστικά στο κέρδος. Οι χρηματοδότες ενδιαφέρονται για τις εισροές που θα λάβουν, δεν υπολογίζουν τις συνέπειες απέναντι στην κοινωνία και δεν τους απασχολεί πώς θα μπορούσαν να την βοηθήσουν να εξελιχθεί και να μετασχηματιστεί. Ο ιδρυτής κατέληξε ότι «η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, την οποία εφαρμόζουμε, αν και δεν γνωρίζαμε ότι την εφαρμόζουμε πριν επικοινωνήσετε μαζί μας, δυστυχώς στην Ελλάδα δεν χρηματοδοτείται εύκολα. Αυτό είναι ίσως και το μόνο μας παράπονο».

Μολονότι δεν υπήρχε διαθέσιμος χρόνος για την προσέγγιση άλλων εταιρειών για συμμετοχή στην έρευνα, οι συνεντευξιαζόμενοι πρότειναν στον συνεντευκτή την «CollegeLink» και την «iCry2Talk». Η «CollegeLink» ξεκίνησε από το χώρο του Κέντρου Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας και ασχολείται με εκπαιδευτικούς σκοπούς. Πιο συγκεκριμένα φροντίζει για τη συμμετοχή φοιτητών και γενικότερα νέων ανθρώπων σε σεμινάρια και workshops, και προσπαθεί να τους βρει θέσεις εργασίας, ώστε να αποκτήσουν δεξιότητες και εμπειρία. Η «iCry2Talk» δημιουργήθηκε από φοιτητές και αποτελεί μία εφαρμογή, η οποία μεταφράζει το κλάμα των βρεφών και βοηθάει τους γονείς να καταλαβαίνουν τι ζητάει το παιδί τους, πράγμα ιδιαίτερα χρήσιμο για τους νέους γονείς, ειδικά τον πρώτο καιρό μετά τον ερχομό του μωρού.

Αφού παρουσιάστηκαν οι πέντε εταιρείες, οι οποίες συμμετείχαν στην ερευνητική διαδικασία και αναλύθηκαν τα δεδομένα που συνέλεξε ο ερευνητής κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, θα ακολουθήσει σύνθεση των υπό μελέτη περιπτώσεων κάτω από το πρίσμα των βιβλιογραφικών αναφορών, έτσι ώστε να καταστεί δυνατή, εν συνεχεία, η διεξαγωγή συμπερασμάτων.

3.3. ΣΥΝΘΕΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Αφού παρουσιάστηκαν και εξετάστηκαν μεμονωμένα οι περιπτώσεις στην προηγούμενη ενότητα, ήρθε η στιγμή στην παρούσα ενότητα να πραγματοποιηθεί η σύνθεση των ευρημάτων μέσα από την αποτίμηση διαφορών και ομοιοτήτων ανάμεσα στις περιπτώσεις, σε συσχέτιση και με τη βιβλιογραφία, ακολουθώντας, πάντοτε, την «cross – case synthesis approach». Οι διάφορες κατηγορίες που συγκροτούν τα αποτελέσματα θα παρατεθούν σε υποενότητες βασισμένες τόσο στο ερωτηματολόγιο όσο και στη βιβλιογραφική επισκόπηση, για την καλύτερη δυνατή συζήτησή τους.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, όπως την έχει ορίσει ο René von Schomberg, φαίνεται να καλύπτεται αρκετά ικανοποιητικά από τις υπάρχουσες περιπτώσεις. Σε όλες ενεπλάκησαν διάφοροι φορείς και άτομα από διαφορετικούς κλάδους αλληλεπιδρώντας αποτελεσματικά, φέροντας υψηλό αίσθημα ευθύνης και θέτοντας στο επίκεντρο ευάλωτες ομάδες, με σκοπό να βελτιώσουν την ποιότητα ζωής τους, να καταφέρουν να προάγουν τις επιστήμες μέσα από το φάσμα της τεχνολογίας και να επιτευχθεί η μεγαλύτερη δυνατή αποδοχή από το κοινωνικό σύνολο.

3.3.1. ΠΕΔΙΟ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΚΑΙ ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Το πρώτο πράγμα που μπορεί κάποιος να αντιληφθεί, ακόμα και με μία πρόχειρη ματιά, είναι ότι όλες οι εταιρείες, οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα, ασχολούνται με τη χρήση της τεχνολογίας προς όφελος της σωματικής και της ψυχικής υγείας και ευεξίας, γεγονός που επιβεβαιώνει τις βιβλιογραφικές αναφορές που θέλουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία να καλύπτει συνηθέστερα επιστημονικές περιοχές που συνδυάζουν την τεχνολογία με την ιατρική. Η «ΒΗΤΑ», η «ΓΑΜΜΑ» και η «ΔΕΛΤΑ» έχουν δημιουργήσει εφαρμογές (applications), η «ΕΨΙΛΟΝ» παρέχει μία πλατφόρμα – εφαρμογή και η «ΑΛΦΑ» κατασκεύασε ένα φορετό γάντι συνοδευόμενο από την αντίστοιχη εφαρμογή. Ορισμένες από τις καλές πρακτικές, που συζητούνται εδώ, αφορούν κυρίως το διαγνωστικό κομμάτι, κάποιες άλλες το κομμάτι της θεραπείας, ενώ οι περισσότερες και τα δύο. Πιο αναλυτικά, το προϊόν της «ΑΛΦΑ» ασχολείται με την διάγνωση της κινητικής κατάστασης του ατόμου και την πρόοδο του μέχρι να αποκατασταθεί πλήρως, της «ΒΗΤΑ» με τον πρόωρο εντοπισμό του Parkinson, τη διατήρηση της ποιότητας ζωής των πασχόντων και την διαχείριση της κατάστασής τους, της «ΓΑΜΜΑ» παρέχει πληροφορίες για την νόσο και ενδυναμώνει τους ασθενείς, η «ΔΕΛΤΑ» ενισχύει όσους έχουν χειρουργηθεί και όσους αναμένεται να χειρουργηθούν, και η «ΕΨΙΛΟΝ» βοηθάει στην πρόληψη, την διάγνωση και τη θεραπεία ψυχικών νοσημάτων. Η χρήση των προϊόντων της «ΑΛΦΑ» και της «ΕΨΙΛΟΝ» μπορεί να επεκταθεί και σε άλλους τομείς, σε παιχνίδια και coaching αντίστοιχα. Οι «ΑΛΦΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ», «ΕΨΙΛΟΝ» συνιστούν startups αποτελούμενες από λίγα άτομα, ενώ η «ΒΗΤΑ» αποτελεί συνεργασία διαφόρων φορέων από έξι χώρες της Ευρώπης. Η «ΑΛΦΑ» ξεκίνησε τη δημιουργία του προϊόντος το 2016 και αναμένεται να κυκλοφορήσει μέσα στο 2020. Η διάρκεια του έργου της «ΒΗΤΑ» ανέρχεται στα τέσσερα χρόνια (2016-2020), ενώ του «ΓΑΜΜΑ» σε έξι μήνες από τη στιγμή που το ανέλαβαν μέχρι την διάθεσή του στο κοινό. Η αρχική ιδέα για την εφαρμογή της «ΔΕΛΤΑ» ξεκίνησε το 2012, αλλά η ουσιαστική διεκπεραίωση της υπολογίζεται τα τελευταία τρία χρόνια. Η «ΕΨΙΛΟΝ» άρχισε να ασχολείται με την δημιουργία της εφαρμογής το 2016 – 2017 και είναι ήδη διαθέσιμη προς χρήση.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

3.3.2. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ, ΚΑΙ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΗΣ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Όπως φάνηκε παραπάνω, πρόκειται για επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν καινοτομήσει στον ευρύτερο τομέα της υγείας. Η καινοτομία δεν είναι κάτι μονόπλευρο, αλλά, σύμφωνα με τους Kuzma & Roberts (2018), και Martinuzzi, Blok, Brem, Stahl & Schönherr (2018), περιέχει διάφορα επίπεδα (μίκρο, μέσο και μάκρο) και στάδια (έρευνας, ανάπτυξης, κανονισμού, και μετά την ανάπτυξη και την προώθηση). Χωρίς να έχει γίνει η παραμικρή νύξη για το θέμα αυτό κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων, ο ερευνητής μπόρεσε να αντιληφθεί, από το σύνολο των γεγονότων, ότι και τα τρία επίπεδα έχουν συμπεριληφθεί από όλες τις εταιρείες. Οι σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων στην καινοτομία χαρακτηρίζονταν από σύμπνοια και προθυμία, γεγονός που αποδεικνύει ότι το πρώτο επίπεδο (μίκρο), το οποίο αφορά τους εμπλεκόμενους ατομικά και μεμονωμένα, καθώς και τη συνεργασία ανάμεσά τους, είχε καλυφθεί. Το δεύτερο (μέσο) επίπεδο, αφορά τις σχέσεις μεταξύ των τμημάτων των οργανισμών αναφορικά με τη δημιουργία του καινοτόμου προϊόντος ή υπηρεσίας. Στις startups συμμετείχαν άτομα από διαφορετικούς κλάδους (πχ δικηγόροι, οικονομολόγοι, τεχνικοί κλπ), ακόμα και στην περίπτωση της «ΒΗΤΑ» οι φορείς εκπροσωπούσαν διαφορετικούς τομείς. Η σύμπραξη τους ήταν εξαιρετικά αποτελεσματική, οπότε και το επίπεδο αυτό ήταν καλυμμένο, όπως και το τρίτο και τελευταίο επίπεδο (μάκρο), το οποίο επεκτείνεται σε ολόκληρο το φάσμα της κοινωνίας και λαμβάνει υπόψιν τις εκάστοτε συνθήκες. Οι οργανισμοί μελέτησαν τις ανάγκες του κοινού, έτσι όπως είχαν διαμορφωθεί μέσα από τις οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές συνθήκες, και κατέληξαν σε αυτές τις καινοτομίες υγείας. Τα γενικότερα στοιχεία που συνέλεξε ο ερευνητής δείχνουν ότι οι συγκεκριμένες επιχειρήσεις περιλαμβάνουν και τα τρία επίπεδα καινοτομίας, γεγονός που καταδεικνύει την βαρύτητα που έχουν προσδώσει στο καινοτομικό τους εγχείρημα. Όσον αφορά τα στάδια καινοτομίας, και αυτά ακολουθήθηκαν βήμα – βήμα, ξεκινώντας από την έρευνα για να εντοπίσουν και να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες της κοινωνίας και συνεχίζοντας με την ανάπτυξη, δηλαδή την υλοποίηση της καινοτομίας. Και για τα δύο αυτά στάδια απαιτήθηκαν κονδύλια, τα οποία οι επιχειρήσεις κατάφεραν να διαθέσουν, αν και η «ΕΨΙΛΟΝ» δυσκολεύτηκε λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης. Έπειτα, στο στάδιο του κανονισμού γίνονται οι αναγκαίοι έλεγχοι πριν τη διάθεση του προϊόντος, έτσι ώστε να διαπιστωθεί αν πληροί τις προϋποθέσεις και αν τηρεί τους νόμους, πράγμα που φαίνεται να ισχύει για τις συγκεκριμένες περιπτώσεις, αν σκεφτεί κανείς με πόση προσοχή χειρίζονται τα δεδομένα των ασθενών και πόσο μεγάλη βαρύτητα έχουν δώσει στο ζήτημα του GDPR. Ο ιδρυτής της «ΕΨΙΛΟΝ», μάλιστα, “υπογράμμισε” εμφαντικά ότι έχει επιστρατευθεί δικηγόρος για αυτά τα θέματα. Τέλος, το στάδιο μετά την ανάπτυξη και την προώθηση αφορά τη φάση, όπου το προϊόν είναι έτοιμο προς διάθεση και έχουν πραγματοποιηθεί οι απαραίτητες προωθητικές ενέργειες. Οι εφαρμογές των

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

περισσότερων επιχειρήσεων είναι έτοιμες και προσπαθούν με διάφορους τρόπους να τις προωθήσουν. Η «ΑΛΦΑ» αποτελεί εξαίρεση διότι δεν είναι ακόμα προς διάθεση το προϊόν της, οπότε δεν υφίσταται ακόμα τόσα έντονα ανάγκη προώθησης. Λίγο πίσω στο θέμα της προώθησης βρίσκονται και οι «ΔΕΛΤΑ» και «ΕΨΙΛΟΝ», αλλά αναμένεται να το ξεπεράσουν σύντομα. Και τα τέσσερα στάδια είναι εξίσου σημαντικά και το γεγονός ότι τρεις από τις επιχειρήσεις δεν έχουν κατακτήσει πλήρως το τελευταίο στάδιο, δηλώνει πως πρέπει να καταβληθεί μεγαλύτερη προσπάθεια, για να μπορέσουν να επιτύχουν τις επιδιώξεις τους σχετικά με την καινοτομία που έχουν δημιουργήσει, χωρίς, βέβαια, να υποβαθμίζεται επ' ουδενί η συνολική τους δράση. Ένα ζήτημα που προκύπτει γενικότερα με την καινοτομία, και ειδικότερα όταν πρόκειται για καλές πρακτικές, είναι κατά πόσο είναι εφαρμόσιμη σε κάποιον άλλο κλάδο και μεταβιβάσιμη σε άλλη γεωγραφική περιοχή. Όλοι οι συνομιλητές ήταν θετικοί ως προς τα στοιχεία αυτά. Επειδή κατά κύριο λόγο πρόκειται για εφαρμογές, δεν τίθεται ζήτημα γεωγραφικού περιορισμού ή εμπόδιο υιοθέτησης από άλλον κλάδο, αρκεί ο κλάδος αυτός να είναι σχετικά κοντινός με τον δικό τους και όχι κάποιος εντελώς άσχετος. Αυτά που χρειάζεται να ακολουθήσει όποιος ενδιαφέρεται να κάνει κάτι αντίστοιχο είναι να πραγματοποιεί σωστή έρευνα, να παρατηρεί, να επιθυμεί πραγματικά να ασχοληθεί με αυτό, να στοχεύει στη συνεχή βελτίωση και να εξασφαλίζει την ύπαρξη των απαραίτητων οικονομικών πόρων και, το κυριότερο, των κατάλληλων ανθρώπινων πόρων. Μέσα από τα επίπεδα, τα στάδια και την ικανότητα μεταβίβασης της καινοτομίας διαφαίνεται η κατάσταση στην οποία βρίσκονται οι επιχειρήσεις αναφορικά με την εκάστοτε αναπτυσσόμενη καινοτομία αλλά και την ενδεχόμενη σχέση τους με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία. Κατά τον ερευνητή, όλες οι εταιρείες βρίσκονται σε μία καλή φάση ως προς την καινοτομία (ακόμα και κάποιες ελλείψεις, όπως πχ στο στάδιο της προώθησης, δεν αποτελούν μείζον ζήτημα και μπορούν να αντιμετωπιστούν εν ευθέτω χρόνω) και κατά συνέπεια καλύπτεται έμμεσα και το θέμα της καινοτομίας στο RRI.

	Μίκρο – επίπεδο	**Μέσο – επίπεδο**	**Μάκρο – Επίπεδο**
«ΑΛΦΑ»	✓	✓	✓
«ΒΗΤΑ»	✓	✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓	✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓
«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓

Πίνακας 3.3.2 (α): Επίπεδα καινοτομίας των επιλεγμένων επιχειρήσεων

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

	Στάδιο έρευνας	Στάδιο ανάπτυξης	Στάδιο κανονισμού	Στάδιο μετά την ανάπτυξη και προώθηση
«ΑΛΦΑ»	✓	✓	✓	
«ΒΗΤΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓	
«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓	

Πίνακας 3.3.2 (β): Στάδια καινοτομίας των επιλεγμένων επιχειρήσεων

3.3.3. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΥΘΥΝΕΣ ΤΩΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Στο RRI, η καινοτομία αλλά και η έρευνα πρέπει να συνοδεύονται από υπευθυνότητα. Θέλοντας να διαπιστωθεί η στάση όσων συμμετείχαν στην παρούσα μελέτη απέναντι στην υπευθυνότητα, τέθηκε η ανάλογη ερώτηση και διευκρινίστηκε ότι η απάντησή τους μπορεί να αφορά τόσο το ευρύτερο πλαίσιο, όσο και τη συγκεκριμένη, ειδικά, καλή πρακτική. Κατά γενική ομολογία η υπευθυνότητα αποτελεί υποκειμενική έννοια και μπορεί να μεταφράζεται διαφορετικά από τον κάθε άνθρωπο. Στη βιβλιογραφική επισκόπηση αναφέρεται ότι η υπευθυνότητα για άλλους μπορεί να συνιστά φροντίδα και για άλλους καθήκον ή ηθική υποχρέωση. Αυτή η υποκειμενικότητα γίνεται ακόμα περισσότερο εμφανής στις απαντήσεις των ερωτώμενων. Ο Διευθύνων Σύμβουλος της «ΑΛΦΑ» συνδέει την υπευθυνότητα με τη δικαιοσύνη και την σωστή και μεθοδευμένη διαχείριση του έργου. Για τον Συντονιστή της «ΒΗΤΑ», το να είσαι υπεύθυνος σημαίνει να σε ενδιαφέρει πραγματικά αυτό που κάνεις, να θες να το κάνεις γιατί σημαίνει κάτι για σένα και επειδή θες να βοηθήσεις ειλικρινά με τρόπο ηθικό, ενώ για τους υπεύθυνους στη «ΓΑΜΜΑ» η υπευθυνότητα προκύπτει από το είδος του στόχου, ο οποίος έχει τεθεί, και δεν πρέπει να εξυπηρετεί το προσωπικό κέρδος αλλά την ενίσχυση των ασθενών. Η Διευθύνουσα Σύμβουλος της «ΔΕΛΤΑ» υποστηρίζει ότι η υπευθυνότητα ταυτίζεται με τη συνέπεια λόγων και έργων. Για τους ιδρυτές της «ΕΨΙΛΟΝ» η υπευθυνότητα σχετίζεται με την ποιότητα του παρεχόμενου προϊόντος, την ικανοποίηση του

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αγοραστικού κοινού και την προστασία των δεδομένων του, καθώς και το σεβασμό, την επιμονή και τη δέσμευση μέσα στην ομάδα. Σύμφωνα με τους Gianni (2016) και Grunwald (2016) η υπευθυνότητα διαθέτει τρείς διαστάσεις, την εμπειρική, την ηθική και την επιστημολογική. Ο καταμερισμός των ρόλων και η ανάληψη ευθυνών, τα οποία αποτελούν στοιχεία της εμπειρικής διάστασης, έχουν πραγματοποιηθεί από τις επιχειρήσεις. Οι αποφάσεις τους και ο τρόπος που ενεργούν ενέχουν έντονα το ηθικό στοιχείο, το οποίο ανήκει στην ηθική διάσταση. Δεν είναι εύκολο να διαπιστωθούν οι γνώσεις που μπορεί να έχει κάποιος σχετικά με την υπευθυνότητα, αλλά εφόσον θεωρούνται προϋπόθεση για τον προγραμματισμό και την διεκπεραίωση του έργου, και τα projects των εν λόγω εταιρειών έχουν ολοκληρωθεί (ή σχεδόν ολοκληρωθεί) και είναι προς διάθεση (ή θα διατεθούν λίαν συντόμως), μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει καλυφθεί και η επιστημολογική διάσταση. Όλες οι διαστάσεις της υπευθυνότητας, λοιπόν, φαίνεται να ακολουθούνται κατά τη διαδικασία σχεδιασμού και υλοποίησης των καλών πρακτικών τους. Σε επιχειρησιακό πλαίσιο η ευθύνη των ατόμων που απαρτίζουν έναν οργανισμό διακρίνεται σε έννομη, όταν σχετίζεται με την τήρηση νόμων του οικείου κράτους ή και διεθνών νομικών κανόνων, συμβατική, όταν προκύπτει από τα συμβόλαια που υπογράφονται, και ηθική, όταν εξαρτάται αποκλειστικά από το ίδιο το άτομο, χωρίς να υπεισέρχεται το στοιχείο της υποχρέωσης. Όπως είναι φυσικό οι «ΑΛΦΑ», «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ» και «ΕΨΙΛΟΝ» έχουν, ως οργανισμοί, την υποχρέωση να τηρούν τους νόμους και τις γραπτές διμερείς συμφωνίες, και το κάνουν. Ο ερευνητής θεωρεί ότι έχουν αναλάβει και τις ηθικές ευθύνες, από τη στιγμή που αποφάσισαν να ασχοληθούν με ένα τόσο λεπτό θέμα, όπως είναι αυτό της υγείας, δεν μπορεί παρά να λειτουργούν σκεπτόμενοι και τις παραμέτρους της ηθικής. Η υπευθυνότητα, η οποία αποτελεί το βασικότερο στοιχείο του RRI, κατέχει σημαντική θέση για της επιχειρήσεις, όπως έχει αντιληφθεί ο ερευνητής, καθώς όλες ακολουθούν και τις τρεις διαστάσεις υπευθυνότητας και λαμβάνουν υπόψιν και τα τρία είδη ευθύνης, πράγμα που συμβάλλει και στην εντονότερη συσχέτισή τους με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία.

	Εμπειρική διάσταση	**Ηθική διάσταση**	**Επιστημολογική διάσταση**
«ΑΛΦΑ»	✓	✓	✓
«ΒΗΤΑ»	✓	✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓	✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓

«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓

Πίνακας 3.3.3 (α): Διαστάσεις υπευθυνότητας των επιλεγμένων επιχειρήσεων

	Έννομη ευθύνη	**Συμβατική ευθύνη**	**Ηθική ευθύνη**
«ΑΛΦΑ»	✓	✓	✓
«ΒΗΤΑ»	✓	✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓	✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓
«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓

Πίνακας 3.3.3 (β): Διάκριση ευθυνών των επιλεγμένων επιχειρήσεων

3.3.4. ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟΝ ΠΑΡΟΧΟ ΚΑΙ ΤΟΝ ΕΦΑΡΜΟΖΩΝ ΤΗΝ ΚΑΛΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

Η διάκριση ανάμεσα στον πάροχο της καλής πρακτικής και σε αυτόν που την εφαρμόζει γίνεται εύκολα αντιληπτή και συμπεριλήφθηκε στο ερωτηματολόγιο για την ομαλότερη εισαγωγή στο θέμα κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Είναι γεγονός πως οι επιχειρήσεις, γενικότερα, δημιουργούν και παρέχουν τις καινοτομίες τους και το κοινό στο οποίο απευθύνονται τις χρησιμοποιεί. Η «ΑΛΦΑ» δημιούργησε το γάντι και την εφαρμογή και τα παρέχει σε ιδιωτικές και δημόσιες κλινικές της Ελλάδας και του εξωτερικού, και αυτές, με τη σειρά τους, τα εφαρμόζουν σε ασθενείς τους. Η εφαρμογή που παρέχει η «ΒΗΤΑ» και σχετίζεται με το Parkinson, εφαρμόζεται από ασθενείς και μη. Η «ΓΑΜΜΑ» σε συνεργασία με το Σύλλογο Καρκινοπαθών παρέχουν στους ασθενείς μία εφαρμογή για τον παγκρεατικό καρκίνο, την οποία δύνανται να χρησιμοποιούν οι ίδιοι ή και όποιος έχει κάποιο σχετικό ενδιαφέρον (πχ συγγενείς ασθενούς). Η «ΔΕΛΤΑ» παρέχει την εφαρμογή της τόσο σε ασθενείς μεμονωμένα όσο και στο Ιπποκράτειο Νοσοκομείο,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

στο νοσοκομείο Ερρίκος Ντυνάν και στην OPI Clinica, για να το διαθέσουν σε ασθενείς τους, οι οποίοι έχουν χειρουργηθεί για παχυσαρκία. Ιδιώτες ειδικοί ψυχικής υγείας, καθώς και άλλοι οργανισμοί, όπως κλινικές και ασφαλιστικές εταιρείες, εφαρμόζουν την πλατφόρμα που τους παρέχει η «ΕΨΙΛΟΝ». Στην «ΑΛΦΑ», τα μόνα απαραίτητα για τη χρήση του προϊόντος είναι το ίδιο το γάντι και ένας υπολογιστής, ενώ στη «ΒΗΤΑ» χρειάζεται ένα smartphone, ένα smartwatch, μία "έξυπνη" ζώνη και μία ζυγαριά πιάτου. Για τη «ΓΑΜΜΑ», τη «ΔΕΛΤΑ» και την «ΕΨΙΛΟΝ» αρκεί μία συσκευή (κινητό, υπολογιστής, tablet) σε οποιοδήποτε λειτουργικό σύστημα και με οποιοδήποτε λογισμικό. Όλα πρέπει να είναι συνδεδεμένα στο διαδίκτυο για να μπορούν να μεταφερθούν σε ασφαλές μέρος (Cloud) τα δεδομένα που έχουν συγκεντρωθεί.

3.3.5. ΕΠΙΠΕΔΑ ΚΑΙ ΣΤΑΔΙΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ RRI ΣΤΙΣ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Όπως φάνηκε βιβλιογραφικά και αποδείχτηκε και στην πράξη, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία δεν είναι ιδιαιτέρως γνωστή στην Ελλάδα. Παρόλο που οι συμμετέχοντες στην έρευνα δεν την είχαν ξανακούσει, όταν τους δόθηκαν οι απαραίτητες διευκρινίσεις, αντιλήφθηκαν την ουσία της και το λόγο για τον οποίο επιλέχθηκαν, και φάνηκε πως τους κίνησε το ενδιαφέρον, ώστε να το ερευνήσουν περαιτέρω και να ασχοληθούν συνειδητά πια. Η άγνοια περί Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας συνδέεται με το επίπεδο και το στάδιο εφαρμογής της. Σύμφωνα με τη Yaghmaei και αρκετούς άλλους συγγραφείς, τα επίπεδα εφαρμογής RRI ξεκινούν από τη συνειδητοποίηση του φαινομένου, έπεται η αξιολόγηση της κατάστασης που επικρατεί μέσα στον οργανισμό, ώστε να διαπιστωθεί αν είναι σε θέση να το ενσωματώσει και να μπορέσει να προχωρήσει στις απαραίτητες ενέργειες για την υιοθέτησή του, και ολοκληρώνονται με τον έλεγχο που απαιτείται για την ολοκλήρωση της διαδικασίας ενσωμάτωσης. Εντύπωση προκαλεί στον ερευνητή ότι οι συμμετέχουσες επιχειρήσεις έχουν καταφέρει να εφαρμόζουν την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία σε ικανοποιητικό βαθμό χωρίς να έχουν ακολουθήσει τη ροή των επιπέδων. Δεν υπήρξε καν η γνώση του θέματος, αλλά μπορεί να λεχθεί ότι το δεύτερο επίπεδο καλύφθηκε μερικώς, καθώς είχαν καταστρώσει το σχέδιο δράσης τους για την διεξαγωγή του έργου τους, είχαν φροντίσει οι ρόλοι να είναι ξεκάθαροι και είχαν υπολογίσει όλες τις παραμέτρους. Αυτό, όμως, δεν είναι αρκετό για να υποστηριχθεί ότι έχει εκπληρωθεί καθολικά το ζήτημα των επιπέδων του RRI, και κατ' επέκταση της λειτουργίας και της ουσίας του. Ασκούν Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία ως ένα βαθμό, απλώς η συνειδητοποίηση θα οδηγήσει στην πλήρη κατάκτηση του πεδίου αυτού. Αντίστοιχα, όσον αφορά τα στάδια εφαρμογής, οι εταιρείες βρίσκονται στο αμυντικό στάδιο, διότι απαραίτητη προϋπόθεση για το πέρασμα από το ένα στάδιο στο άλλο είναι η αντίληψη της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Ακόμα και αν έχουν λάβει υπόψιν

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

την ηθικοκοινωνική πλευρά της έρευνας και της καινοτομίας ως προς τα παρεχόμενα προϊόντα τους, αυτό δεν είναι αρκετό για να ανέβουν αυτομάτως κλίμακα. Μπορεί να έχουν προσαρμόσει τις δράσεις τους σύμφωνα με την νομοθεσία, όπως γίνεται κατά το στάδιο της συμμόρφωσης ή να έχουν υιοθετήσει ηθικές αξίες, όπως συμβαίνει στο διαχειριστικό στάδιο, αλλά χρειάζεται η επίγνωση ώστε να μπορέσουν να κάνουν μικρά αλλά σταθερά βήματα προς το τελικό στάδιο, δηλαδή το στάδιο κοινωνικής εφαρμογής ή, αλλιώς, μη αποκλειστικό στάδιο. Έχει σημασία να διευκρινιστεί ότι η κατάταξη των επιχειρήσεων στο αμυντικό στάδιο είναι αποτέλεσμα της μη γνώσης του RRI και όχι λόγω άρνησης της ευθύνης τους απέναντι στην κοινωνία ή επειδή δεν έχουν την ικανότητα να την εκπληρώσουν, ούτε φυσικά επειδή εφαρμόζουν το RRI ως άμυνα / αντίδραση σε κάποια αρνητική κριτική σχετικά με την κοινωνική τους υπευθυνότητα. Οι σχετικές πληροφορίες που τους προσέφερε ο ερευνητής ενδεχομένως να τους δώσουν μία ώθηση ώστε να κατακτήσουν το επίπεδο της συνειδητοποίησης και να καταφέρουν να περάσουν στο στάδιο της συμμόρφωσης.

	Συνειδητοποίηση	**Αξιολόγηση**	**Εφαρμογή**
«ΑΛΦΑ»		✓	✓
«ΒΗΤΑ»		✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»		✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»		✓	✓
«ΕΨΙΛΟΝ		✓	✓

Πίνακας 3.3.5 (α): Επίπεδα εφαρμογής RRI στις επιλεγμένες επιχειρήσεις

	Αμυντικό στάδιο	Στάδιο συμμόρφωσης	Διαχειριστικό στάδιο	Στρατηγικό στάδιο	Στάδιο κοινωνικής εφαρμογής
«ΑΛΦΑ»	✓				
«ΒΗΤΑ»	✓				
«ΓΑΜΜΑ»	✓				
«ΔΕΛΤΑ»	✓				
«ΕΨΙΛΟΝ	✓				

Πίνακας 3.3.5 (β): Στάδια εφαρμογής RRI στις επιλεγμένες επιχειρήσεις

3.3.6. ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ – ΚΙΝΗΤΡΑ ΕΝΘΑΡΡΥΝΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Ο λόγος που οδήγησε τις επιχειρήσεις να αναπτύξουν τις συγκεκριμένες πρακτικές μπορεί να συνδεθεί άμεσα με την ανάκλαση, ένα από τα χαρακτηριστικά που πρέπει να διαθέτει η έρευνα και η καινοτομία, ώστε να θεωρηθούν υπεύθυνες διαδικασίες, και τα οποία παρουσιάστηκαν στη βιβλιογραφική επισκόπηση. Είναι πιθανό επίσης, να καταδεικνύονται και τα κίνητρα που ώθησαν τις startups να κινηθούν στα εν λόγω πεδία. Στην περίπτωση της «ΑΛΦΑ», ο ιδρυτής εντόπισε την ανάγκη για την συγκεκριμένη τεχνολογία στο πλαίσιο ενός διαγωνισμού, όπως και στης «ΓΑΜΜΑ», όπου όλα ξεκίνησαν από την απόσπαση ενός βραβείου. Για τη «ΒΗΤΑ», η καινοτομία αυτή προήλθε ως λύση για την αντιμετώπιση έλλειψης μεθόδων ανίχνευσης της ασθένειας. Η ιδρυτής της «ΔΕΛΤΑ» αρχικά είχε πραγματοποιήσει μία γενική έρευνα, αλλά προσανατολίστηκε στο πεδίο αυτό αφού εντόπισε μία παρόμοιου τύπου εφαρμογή, ενώ για τους ιδρυτές της «ΕΨΙΛΟΝ» η ιδέα ξεκίνησε για τη διευθέτηση ενός προβλήματος που αντιμετώπιζε ένας εκ των δύο ιδρυτών, αλλά εν συνεχεία επεκτάθηκε και σαν λύση για όλο τον ψυχοθεραπευτικό κλάδο. Η ανάκλαση πληρείται από όλες τις startups, διότι η πρόκληση για την ανάπτυξη των προϊόντων αυτών προέκυψε έπειτα από έρευνα και μελέτη των αναγκών της κοινωνίας και συνεργασία διαφόρων ατόμων, με σεβασμό στο κοινό και τις αξίες του, διευκολύνοντας έτσι και την αποδοχή των επιτευγμάτων τους. Τα κίνητρα των εταιρειών δείχνουν να είναι εσωτερικά, διότι πηγάζουν από το γνήσιο

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπο και δεν έχουν ως πρωτεύοντα στόχο τα προσωπικά τους οφέλη (όπως συμβαίνει στην περίπτωση των εξωτερικών κινήτρων), μη θεσμικά, γιατί δεν εξυπηρετούν κρυφούς σκοπούς, όπως, για παράδειγμα, η διαφήμιση, και άμεσα, καθώς δεν πρόκειται για κοινωφελείς οργανισμούς αλλά για εταιρείες που πρέπει να επιβιώσουν και αυτό περιλαμβάνει κάποιο κόστος. Στην περίπτωση της «ΒΗΤΑ», που συνιστά κοινοπραξία, είναι πιθανότερο το κίνητρο να είναι έμμεσο, δηλαδή όχι χρηματικό αλλά, ίσως, περισσότερο θέμα γοήτρου. Βέβαια, και οι υπόλοιπες επιχειρήσεις ενδιαφέρονται για ενίσχυση της φήμης τους, αύξηση της ανταγωνιστικότητας κλπ, αλλά δεν αποτελούν πρωτεύοντα κίνητρα για αυτές, τουλάχιστον έτσι όπως το έχει αντιληφθεί ο ερευνητής. Ο εντοπισμός των κινήτρων αποτελεί βασικό βήμα ως προς την αντίληψη για το RRI και την ουσία του, καθώς αποτελούν κίνητρα για την υιοθέτησή του.

	Εσωτερικά κίνητρα	**Εξωτερικά κίνητρα**	**Θεσμικά κίνητρα**	**Μη θεσμικά κίνητρα**	**Άμεσα κίνητρα**	**Έμμεσα κίνητρα**
«ΑΛΦΑ»	✓			✓	✓	
«ΒΗΤΑ»	✓			✓		✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓			✓	✓	
«ΔΕΛΤΑ»	✓			✓	✓	
«ΕΨΙΛΟΝ	✓			✓	✓	

Πίνακας 3.3.6: Κατηγορίες κινήτρων για την ανάπτυξη των καλών πρακτικών

3.3.7. ΕΜΠΛΕΚΟΜΕΝΑ ΜΕΡΗ ΚΑΙ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΟΥΣ ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Η συμμετοχή των stakeholders στις διαδικασίες της έρευνας και της καινοτομίας και η αρμονική συνεργασία τους αποτελούν κάποια από τα βασικότερα στοιχεία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να μπορεί να διασφαλιστεί η ισότιμη συμμετοχή όλων των stakeholders από τους υπεύθυνους του έργου, διότι έτσι θα εξασφαλιστεί εν μέρει η επιτυχία του εγχειρήματος. Όπως έχει

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

αναφερθεί στην ενότητα 2, στα εμπλεκόμενα μέρη συγκαταλέγονται οι φορείς χάραξης πολιτικής, οι νομοθέτες, οι χρηματοδότες, οι ερευνητές, οι εκπαιδευτικοί οργανισμοί, οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι χρήστες και η κοινή γνώμη. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποικιλία των κλάδων και των φορέων που συμμετείχαν στις επιχειρήσεις που μελετήθηκαν. Πιο συγκεκριμένα, αυτοί που ενεπλάκησαν στην καλή πρακτική της «ΑΛΦΑ» ήταν ερευνητικοί φορείς και διάφορα ιδρύματα του εξωτερικού, οι δύο μηχανικοί και τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας, το Ερευνητικό Ίδρυμα Αθηνά και εταιρείες λογισμικού. Οι ιδρυτές κατάφεραν να προασπίσουν το δικαίωμα της ισότιμης συμμετοχής, μέσα από συνεντεύξεις και επαφές. Για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της εφαρμογής της «ΒΗΤΑ» συνεργάστηκαν έντεκα φορείς από την Ελλάδα, το Βέλγιο, τη Γερμανία, την Πορτογαλία, τη Σουηδία και το Ηνωμένο Βασίλειο, οι οποίοι στους κόλπους τους περιλάμβαναν γιατρούς, μηχανικούς και μέλη μη κυβερνητικών οργανώσεων για άτομα της τρίτης ηλικίας, εταιρειών και ερευνητικών ινστιτούτων. Συμμετείχαν, επιπλέον, εθελοντές ασθενείς και μη για το δοκιμαστικό στάδιο του προϊόντος, και επαγγελματίες υγείας. Όλοι είχαν αναλάβει ξεχωριστές αρμοδιότητες και ακολουθούσαν καθορισμένα διαγράμματα για την ορθή και συνεπή εκτέλεση των καθηκόντων τους. Η συμμετοχικότητα προστατεύτηκε μέσα από την υπογραφή συμφωνιών, τη σύναψη συμβολαίων και την πραγματοποίηση συμβουλίων και επιθεωρήσεων. Στην περίπτωση της «ΓΑΜΜΑ», συμμέτοχοι ήταν τα μέλη της, ο Σύλλογος, η Celgene, ένας χειρουργός και ασθενείς. Η συνεργασία μεταξύ όλων των πλευρών χαρακτηρίστηκε ως εξαιρετική και επετεύχθη μέσα από μηνιαίες συναντήσεις και ανοιχτό κάλεσμα προς όλους τους ενδιαφερομένους. Το κοινό όραμα, ο διάλογος και το ενδιαφέρον για το θέμα ήταν αυτά που διατήρησαν τις σχέσεις των stakeholders σε καλό επίπεδο κατά την δημιουργία της εφαρμογής της «ΔΕΛΤΑ», στην οποία συμμετείχαν δύο προγραμματιστές, τα μέλη της start up, μία ασθενής και ένας καθηγητής γιατρός, αλλά ακόμα και πρώην μέλη της ομάδας ήταν πρόθυμα να συμβάλλουν στη διεκπεραίωση του έργου. Συνοδοιπόροι στην προσπάθεια της «ΕΨΙΛΟΝ» ήταν οι εταίροι της, άνθρωποι διαφόρων ηλικιών, από οσονούπω πτυχιούχους μέχρι διδάκτορες, άντρες και γυναίκες, δηλαδή ένας προγραμματιστής, μία ψυχολόγος, μία δικηγόρος, μία υπεύθυνη για το marketing και τις πωλήσεις και μία υπεύθυνη για τα οικονομικά, καθώς και οι ψυχοθεραπευτές – πελάτες. Όπως και στην περίπτωση της «ΓΑΜΜΑ», αυτό που συνέβαλε σημαντικά στη μεταξύ τους συνεργασία ήταν η επικοινωνία, η οποία βασίστηκε σε εβδομαδιαίες και μηνιαίες συναντήσεις και στη συνεχή χρήση καναλιών επικοινωνίας, και η στοχοθεσία. Είναι αξιοσημείωτο ότι και οι πέντε εταιρείες περιέλαβαν σχεδόν όλα τα άτομα που θα μπορούσαν να είχαν κάποιο ενδιαφέρον – συμφέρον για το θέμα και όλες χρησιμοποίησαν τον διάλογο, την προσωπική επαφή και τις συναντήσεις ως μέσο για να διασφαλίσουν ότι θα ακουγόντουσαν οι απόψεις όλων των συμμετεχόντων, αλλά μόνο στην περίπτωση της «ΒΗΤΑ» αποτέλεσε θέμα επίσημων συμβολαίων για την άμεση προστασία της συμμετοχικότητας. Φορείς χάραξης πολιτικής είναι ίδιοι οι συνομιλητές γιατί, σε συνεργασία και με άλλα μέλη της ομάδας, φροντίζουν για την οργάνωση και την εύρυθμη λειτουργία της επιχείρησης και την επιτυχή ολοκλήρωση του έργου. Μέλη της ομάδας αποτελούν, παράλληλα, και οι

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ερευνητές, διότι πραγματοποιούν την απαραίτητη έρευνα, φροντίζουν για την εύρεση χρηματοδότησης και τη διατήρηση καλών σχέσεων συνεργασίας μεταξύ τους. Παρότι και οι χρηματοδότες αποτελούν σημαντική ομάδα stakeholders, και η πλειονότητα των οργανισμών είχε λάβει κονδύλια από εξωτερικούς φορείς (δηλαδή δεν χρησιμοποίησαν αποκλειστικά δικά τους κεφάλαια), μόνο οι εκπρόσωποι της «ΓΑΜΜΑ» τους συμπεριέλαβαν ως απάντηση στη σχετική ερώτηση. Οι «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ» και «ΕΨΙΛΟΝ» περιέλαβαν, ορθώς, και τους χρήστες, οι οποίοι συμμετείχαν επικουρικά κατά τη διάρκεια διαμόρφωσης και δοκιμών του έργου. Όπως και να έχει, όλοι όσοι συμμετείχαν, το έκαναν ενεργά και οικειοθελώς, πράγμα που καταδεικνύει ότι περιλαμβάνουν ακόμα ένα χαρακτηριστικό των διαδικασιών του RRI, μετά την ανάκλαση, και αυτό είναι η διαβούλευση, η οποία στηρίζεται στην συλλογική λήψη αποφάσεων και στη συμμετοχή όλων όσων το επιθυμούν και είναι, βέβαια, σε θέση να λάβουν μέρος. Η μεγάλη έμφαση που δίνεται από τις επιχειρήσεις στη συμμετοχή και τη συνεργασία των stakeholders επιβεβαιώνει πρακτικά τον σημαντικότατο ρόλο που διαδραματίζουν κατά τη διεξαγωγή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, και δικαιώνει την επιλογή του ερευνητή να τις συμπεριλάβει στην έρευνα.

Επιχειρήσεις	**Εμπλεκόμενα μέρη**
«ΑΛΦΑ»	Ερευνητικοί φορείς, ιδρύματα του εξωτερικού, δύο μηχανικοί και λοιπά μέλη της ομάδας, το Ερευνητικό Ίδρυμα Αθηνά, εταιρείες λογισμικού
«ΒΗΤΑ»	Έντεκα φορείς (γιατροί, μηχανικοί, μέλη μη κυβερνητικών οργανώσεων για άτομα της τρίτης ηλικίας, εταιρείες και ερευνητικά ινστιτούτα, εθελοντές ασθενείς και μη για το δοκιμαστικό στάδιο του προϊόντος, και επαγγελματίες υγείας
«ΓΑΜΜΑ»	Τα μέλη της ομάδας, ο Σύλλογος Καρκινοπαθών, η φαρμακευτική Celgene, η φαρμακευτική Genesis, ένας χειρουργός και ασθενείς
«ΔΕΛΤΑ»	Δύο προγραμματιστές, πρώην και νυν μέλη της start up, μία ασθενής και ένας καθηγητής γιατρός
«ΕΨΙΛΟΝ	Τα μέλη της ομάδας και οι ψυχοθεραπευτές – πελάτες

Πίνακας 3.3.7: Εμπλεκόμενα μέρη στις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων

3.3.8. ΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΟΙ ΠΟΡΟΙ ΓΙΑ ΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΗ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΜΕ ΤΟ HR

Για να μπορέσουν οι επιχειρήσεις να υλοποιήσουν το έργο, το οποίο έχουν αναλάβει, χρειάζονται διαφόρων ειδών πόρους, υλικούς ή άυλους, ανθρώπινους, όπως αυτοί που αναφέρθηκαν προηγουμένως, και οικονομικούς. Η κρίση έχει προκαλέσει εκτεταμένες δυσκολίες στην ανεύρεση πόρων, για αυτό κρίνεται απαραίτητη η ιδιαιτέρως προσεκτική αξιοποίηση και διαχείρισή τους. Για την «ΑΛΦΑ», οι ανθρώπινοι πόροι που αξιοποίησε ήταν τα ίδια τα μέλη της ομάδας. Οι οικονομικοί πόροι που χρειάστηκε προήλθαν από τους ιδρυτές, από δύο βραβεία (ένα εγχώριο και ένα ευρωπαϊκό) και από ένα πρόγραμμα του ΕΣΠΑ, ενώ εκκρεμεί απάντηση από funds. Στη «ΒΗΤΑ» τους ανθρώπινους πόρους αποτέλεσαν οι φορείς – συνεργάτες και οι χρήστες, και οι οικονομικοί πόροι που χρησιμοποιήθηκαν ήταν αποτέλεσμα χρηματοδότησης μέσω του Horizon 2020 από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Και για τη «ΓΑΜΜΑ» τους ανθρώπινους πόρους συγκρότησαν τα μέλη της εταιρείας. Οι οικονομικοί πόροι εκπορεύθηκαν από χρηματοδότηση μίας ελληνικής φαρμακευτικής εταιρείας, και από ένα βραβείο, το οποίο δόθηκε από μία αμερικάνικη φαρμακευτική εταιρεία. Το έργο της «ΔΕΛΤΑ» συνέδραμαν οικονομικά αρχικά οι ίδιοι οι ιδρυτές, ενώ αργότερα αξιοποιήθηκαν χρήματα από δύο βραβεία, συνέβαλε και ένας angel investor, καθώς και κονδύλια από το Horizon 2020. Οι σημαντικότεροι και πιο δυσεύρετοι πόροι, όπως επανειλημμένως τόνισε η Διευθύνουσα Σύμβουλος και ιδρυτής της «ΔΕΛΤΑ» ήταν οι ανθρώπινοι. Παρόλο που δεν ήταν εύκολο να βρεθούν τα κατάλληλα άτομα, εντέλει κατόρθωσε να τα συγκεντρώσει και να πραγματοποιηθεί η διαδικασία. Οι σπουδαιότεροι πόροι και για την «ΕΨΙΛΟΝ» ήταν οι ανθρώπινοι, οι οποίοι αποτελούνταν από τους ίδιους και τους ανθρώπους του Κέντρου Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας, οι οποίοι τόσο πολύ τους στήριξαν στην προσπάθειά τους αυτή. Οι οικονομικοί πόροι ήταν ελάχιστοι και περιορίστηκαν σε αυτά που μπόρεσαν οι ιδρυτές να εισφέρουν. Η σημασία των οικονομικών πόρων για το RRI είναι αρκετά μεγάλη γιατί χωρίς αυτούς δεν θα μπορούσε ούτε να σχεδιαστεί ούτε να υλοποιηθεί, πράγμα που φαίνεται και από τη θέση των χρηματοδοτών ως stakeholders. Δεν θα μπορούσαν, λοιπόν, να είναι λιγότερο σημαντικοί για τις υπό εξέταση επιχειρήσεις. Ένας άλλος, άυλος πόρος ήταν ο πολύτιμος χρόνος τους, τον οποίο αξιοποίησαν όσο καλύτερα μπορούσαν δεδομένων των συνθηκών. Αν και αναγνωρίζουν την τεράστια αξία των ανθρώπινων πόρων, δεν διαθέτουν τμήμα διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού, επειδή πρόκειται για νεοφυείς, μικρές επιχειρήσεις με λίγα άτομα. Τις απαραίτητες HR διαδικασίες επιτελούν στην περίπτωση της «ΑΛΦΑ» οι μέτοχοι και στην περίπτωση της «ΕΨΙΛΟΝ» ένα από τα ιδρυτικά μέλη. Σύμφωνα με την Jarosławska-Sobór (2017) η διοίκηση ανθρώπινου δυναμικού είναι άκρως σημαντική για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, διότι φροντίζει για το εσωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης, την προσέλκυση, επιλογή και τοποθέτηση των κατάλληλων ατόμων στις κατάλληλες θέσεις, την εκπαίδευση και την αξιολόγησή τους. Για αυτό θα πρέπει να λειτουργεί και το αντίστοιχο τμήμα

στις εταιρείες. Δεν είναι τυχαίο που η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει θεσπίσει το βραβείο «HR Excellence in Research». Οι startups δεν διαθέτουν μεν τμήμα διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού, αλλά φαίνεται να ασκούν καλά τις επιμέρους λειτουργίες του κρίνοντας βάσει του αποτελέσματος και της βαρύτητας που δίνουν στον ανθρώπινο παράγοντα. Αποτελεί σίγουρα μειονέκτημα η μη ύπαρξη τμήματος HR, είναι, όμως, κατανοητή δεδομένου του μεγέθους και της φάσης στην οποία βρίσκονται οι επιχειρήσεις, και σύμφωνα με τα όσα είδε ο ερευνητής, θεωρεί ότι μόλις εξελιχθούν περαιτέρω, θα μπορέσουν (και θα είναι ακόμα πιο αναγκαίο) να επικεντρωθούν στην δημιουργία του.

Επιχειρήσεις	**Απαιτούμενοι πόροι**
«ΑΛΦΑ»	Οικονομικοί: χρηματοδότηση από τους ιδρυτές, από δύο βραβεία και από ένα πρόγραμμα του ΕΣΠΑ Ανθρώπινοι: τα μέλη της ομάδας
«ΒΗΤΑ»	Οικονομικοί: χρηματοδότηση μέσω του Horizon 2020 από την Ευρωπαϊκή Ένωση Ανθρώπινοι: οι φορείς – συνεργάτες και οι χρήστες
«ΓΑΜΜΑ»	Οικονομικοί: χρηματοδότηση από φαρμακευτική εταιρεία και από ένα βραβείο Ανθρώπινοι: τα μέλη της ομάδας
«ΔΕΛΤΑ»	Οικονομικοί: χρηματοδότηση από τους ιδρυτές από δύο βραβεία, έναν angel investor και κονδύλια από το Horizon 2020 Ανθρώπινοι: τα μέλη της ομάδας, συνεργάτες
«ΕΨΙΛΟΝ	Οικονομικοί: χρηματοδότηση από τους ιδρυτές Ανθρώπινοι: τα μέλη της ομάδας και ανθρώποι του Κέντρου Στήριξης Επιχειρηματικότητας και Καινοτομίας Άυλοι: χρόνος

Πίνακας 3.3.8: Πόροι που απαιτήθηκαν για τις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων

3.3.9. Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ ΤΗΣ

Η Ευρώπη αποτέλεσε τη γενέτειρα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας. Εκεί αναπτύχθηκε και από εκεί εξαπλώθηκε και πέρα από τα σύνορά της. Το πρόγραμμα έρευνας και καινοτομίας Horizon 2020, το οποίο θέσπισε η Ευρωπαϊκή Ένωση, στηρίζει σημαντικά το RRI χρηματοδοτώντας δραστηριότητες εταιρειών και οργανισμών των κρατών – μελών που συμβαδίζουν με το σχέδιο δράσης "επιστήμη για την κοινωνία, με την κοινωνία". Οι δύο από τους τρείς υπό μελέτη οργανισμούς έχουν λάβει οικονομική ενίσχυση από διάφορους Ευρωπαϊκούς φορείς. Η «ΑΛΦΑ» έλαβε χρήματα μέσω ενός βραβείου από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Υγείας, το έργο της «ΒΗΤΑ» χρηματοδοτήθηκε εξ' ολοκλήρου από το πρόγραμμα Horizon 2020, και η «ΔΕΛΤΑ» έλαβε κονδύλια από το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο Καινοτομίας για την Υγεία, το οποίο είναι ένας οργανισμός του Horizon 2020. Η «ΕΨΙΛΟΝ» δεν στράφηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση για χρηματοδότηση, καθώς οι πληροφορίες που είχε λάβει από κάποια πηγή την οποία ο ερευνητής αγνοεί, ήταν αρκετά αποθαρρυντικές. Άφησε, όμως, ανοιχτό το ενδεχόμενο για μελλοντική διερεύνηση του θέματος. Το γεγονός ότι έλαβαν υποστήριξη από το Horizon 2020, ισχυροποιεί ακόμα περισσότερο την πεποίθηση ότι η επιλογή των οργανισμών αυτών από τον ερευνητή ήταν η καλύτερη δυνατή. Εγείρεται το ενδιαφέρον σχετικά με το γεγονός ότι οι εταιρείες έχουν υπαχθεί στο πρόγραμμα χωρίς να γνωρίζουν το οτιδήποτε για την υπεύθυνη έρευνα και καινοτομία. Μπορεί, βέβαια, να θεώρησαν απλώς ότι καλύπτουν το "επιστήμη για την κοινωνία, με την κοινωνία" και πως αντιμετωπίζουν κάποια από τις κοινωνικές προκλήσεις που έχει αναγνωρίσει η Ευρωπαϊκή Ένωση ως τις πλέον κρίσιμες και το Horizon 2020 προσπαθεί να τις ενδυναμώσει προς όφελος των πολιτών. Αυτές οι ευρωπαϊκές προκλήσεις είναι οι εξής: "υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια", "ασφάλεια διατροφής (food security), βιώσιμη γεωργία και δασοκομία, έρευνα νερού στη θάλασσα και την ενδοχώρα, και βιοοικονομία", "ασφαλής, καθαρή και αποτελεσματική ενέργεια", "έξυπνη, πράσινη και ενοποιημένη μεταφορά", "κλιματική δράση, περιβάλλον, αποδοτικότητα των πόρων και πρώτες ύλες", "η Ευρώπη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο – καινοτόμες και αντανακλαστικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς", "ασφαλείς κοινωνίες – προστασία της ελευθερίας και της ασφάλειας της Ευρώπης και των πολιτών της". Όλοι οι ερωτηθέντες συμφώνησαν ότι οι επιπτώσεις του έργου τους αντιμετωπίζουν την κοινωνική πρόκληση της πρώτης κατηγορίας "υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια". Η CEO της «ΔΕΛΤΑ» συμπλήρωσε ότι επηρεάζεται θετικά, εμμέσως, και η πρόκληση σχετικά με το περιβάλλον, αφού προτείνεται στους χρήστες της εφαρμογής να μετακινούνται πεζοί και έτσι περιορίζονται και οι ρύποι που εκλύονται στο περιβάλλον, καθώς και το ζήτημα της κοινωνίας χωρίς αποκλεισμούς, διότι απευθύνεται σε άτομα που έχουν βιώσει κοινωνικό ρατσισμό εξαιτίας του βάρους τους. Και οι υπεύθυνοι της «ΕΨΙΛΟΝ», όμως, εντάσσουν το προϊόν τους και στην κατηγορία "η Ευρώπη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο – καινοτόμες και αντανακλαστικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς", γιατί συμβάλλει

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

στη βελτίωση της ψυχολογικής κατάστασης ατόμων, τα οποία πάσχουν από διάφορες ψυχικές διαταραχές, και κατ' επέκταση στην ομαλή κοινωνικοποίησή τους και στην ασφαλή ενσωμάτωσή τους στο κοινωνικό σύνολο. Οι επιχειρήσεις συνδέονται μέσα από την αντιμετώπιση των προκλήσεων και την λήψη χρηματοδότησης με την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποδεικνύεται περίτρανα τόσο η σύνδεση τους με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, όσο και η συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο ζήτημα αυτό.

Επιχειρήσεις	**Κοινωνικές προκλήσεις**
«ΑΛΦΑ»	Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια
«ΒΗΤΑ»	Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια
«ΓΑΜΜΑ»	Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια
«ΔΕΛΤΑ»	Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια / Κλιματική δράση, περιβάλλον, αποδοτικότητα των πόρων και πρώτες ύλες / Η Ευρώπη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο – καινοτόμες και αντανακλαστικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς
«ΕΨΙΛΟΝ	Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια / Ευρώπη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο – καινοτόμες και αντανακλαστικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς

Πίνακας 3.3.9: Ευρωπαϊκές προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων

3.3.10. ΘΕΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ / ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σύμφωνα με τους Burget, Bardone & Pedaste (2017) και άλλους συγγραφείς, όρισε έξι θεματικά στοιχεία, ή αλλιώς διαστάσεις, τα οποία προωθούνται μέσω της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, και είναι η δημόσια δέσμευση, η ισότητα των φύλων, η εκπαίδευση στις επιστήμες, η ηθική, η ανοιχτή πρόσβαση και η διακυβέρνηση. Εν ολίγοις, η δημόσια δέσμευση αφορά την ενεργή σύμπραξη των εμπλεκομένων σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, την μεταξύ τους αλληλεπίδραση και την γνώση του ρόλου που έχει αναλάβει ο καθένας, για να μπορέσουν να δεσμευτούν απέναντι στο

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

έργο. Η ισότητα των φύλων περιλαμβάνει την ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στις διαδικασίες της έρευνας και της καινοτομίας και την θεώρηση του θέματος του φύλου στα αποτελέσματα του τελικού προϊόντος. Η εκπαίδευση στις επιστήμες ασχολείται με την απόκτηση σχετικών γνώσεων από τους εμπλεκόμενους, για να καθίσταται δυνατή η συμμετοχή τους στην όλη διαδικασία. Η ηθική αναφέρεται στην προστασία και τη μη παραβίαση των δικαιωμάτων των ατόμων και κατά τη διάρκεια της διεκπεραίωσης του έργου, αλλά και μετά τη διάθεσή του στο κοινό. Η ανοιχτή πρόσβαση αφορά τη δυνατότητα να μπορεί να ενημερωθεί για το έργο εύκολα και γρήγορα όποιος το επιθυμεί και η διακυβέρνηση, η οποία επηρεάζει τις υπόλοιπες και στοχεύει στην επίτευξη κοινής ευθύνης μέσα από την ενασχόληση με τη διαχείριση καταστάσεων, με το σεβασμό στους νόμους και τη λογοδοσία από τους συμμετέχοντες στο RRI. Πιο συγκεκριμένα, ο εκπρόσωπος της «ΑΛΦΑ» εξέφρασε την άποψη ότι το προϊόν του καλύπτει το θέμα της ηθικής διότι αφορά ευάλωτη κοινωνική ομάδα – ασθενείς, της ισότητας των δύο φύλων καθώς λαμβάνει υπόψιν το φύλο ως προς το σχεδιασμό του προϊόντος, της εκπαίδευσης στις επιστήμες γιατί διευκολύνει την εκπαίδευση μέσα από τη δημιουργία ψηφιακών συνθηκών μάθησης, και της ανοιχτής πρόσβασης επειδή μπορεί να το χρησιμοποιήσει εύκολα ο καθένας. Ο ερευνητής θεωρεί ότι καλύπτονται μεν οι περιοχές αυτές, όμως όχι απόλυτα, δηλαδή στην περίπτωση της ελεύθερης πρόσβασης ο συνομιλητής αναφέρεται μόνο στην πρόσβαση μετά την διάθεση του προϊόντος και όχι κατά τη διάρκεια της δημιουργίας του, ενώ και στην ισότητα θα μετρούσε ακόμα περισσότερο, αν είχε ληφθεί υπόψιν και το ποσοστό γυναικών που απασχολούνται στην επιχείρηση. Ο συνεντευξιαζόμενος υποστήριξε ότι η εφαρμογή της «ΒΗΤΑ» αντιμετωπίζει το ζήτημα της ηθικής μέσω των ethical approvals που διαθέτει, το θέμα της ισότητας και της ανοιχτής πρόσβασης, διότι στην ιστοσελίδα της και στο «Zenodo» μπορεί να βρει ο καθένας πληροφορίες σχετικές με τις διαδικασίες που ακολούθησε η εφαρμογή, καθώς και της δημόσιας δέσμευσης, η οποία εξασφαλίζεται μέσα από τη συνεργασία των φορέων σε όλα τα στάδια της διαδικασίας. Οι υπεύθυνοι της «ΓΑΜΜΑ» αναγνώρισαν ότι η καλή πρακτική τους περιλαμβάνει την ηθική μέσα από την προστασία των προσωπικών δεδομένων και την τήρηση του GDPR, τη δημόσια δέσμευση, καθώς όλοι οι συμμετέχοντες στο έργο συνεργάστηκαν αρμονικά, και την ανοιχτή πρόσβαση, διότι και οι ασθενείς θα μπορούν να έχουν πρόσβαση σε χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την ασθένειά τους και οι εμπλεκόμενοι είχαν πρόσβαση σε όλες τις φάσεις του έργου και λάμβαναν ενημέρωση, ενώ απέκλεισαν τη διακυβέρνηση και την ισότητα των φύλων, διότι δεν την έλαβαν καθόλου υπόψιν στο project, και ήταν επιφυλακτικοί για την εκπαίδευση στις επιστήμες. Εκπαιδεύτηκαν πάνω σε θέματα του παγκρεατικού καρκίνου και εκπαίδευσαν και αυτοί τους συνεργάτες τους σε τεχνικά θέματα, χωρίς να το θεωρούν, όμως, εκπαίδευση στις επιστήμες. Ο ερευνητής στη συγκεκριμένη περίπτωση θεωρεί ότι καλύπτεται αρκετά και η εκπαίδευση στις επιστήμες, έτσι όπως την έχουν ορίσει οι αντίστοιχες βιβλιογραφικές πηγές. Η «ΔΕΛΤΑ» θεωρείται ότι έχει εντάξει όλα τα θεματικά στοιχεία. Ενστερνίζονται και εφαρμόζουν τη δημόσια δέσμευση. Η ισότητα των φύλων καλύπτεται από την ύπαρξη και των δυο φύλων στην εφαρμογή και από την έλλειψη

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

διακρίσεων με βάση το φύλο (δεν ενδιαφέρει το φύλο αλλά να έχουν γνώσεις τα άτομα). Για την εκπαίδευση στις επιστήμες έχουν αναλάβει την τηλεφωνική επικοινωνία με τους ασθενείς και σκοπεύουν να την ενισχύσουν ακόμα περισσότερο μελλοντικά, ώστε να συμπεριληφθεί και λιγότερο ενημερωμένο κοινό, και έχουν εκπαιδευτεί και οι ίδιοι από ασθενή. Η ηθική, και πάλι αντιμετωπίζεται με την προστασία δεδομένων και την τήρηση του GDPR. Η πρόσβαση ήταν ελεύθερη και οι πληροφορίες διαθέσιμες οποιαδήποτε στιγμή προς όλους όσους συμμετείχαν στο έργο, η δε διακυβέρνηση στηρίχθηκε στην λογοδοσία και την ανάληψη ευθυνών από τα μέλη της ομάδας. Οι ιδρυτές της «ΕΨΙΛΟΝ» υποστήριξαν ότι η πλατφόρμα – εφαρμογή τους αντιμετωπίζει τα περισσότερα από τα θεματικά στοιχεία. Αναλυτικότερα, η δημόσια δέσμευση καλύφθηκε από τη συνεργασία και την εμπιστοσύνη των ατόμων της ομάδας, η ισότητα από την εξάλειψη των διακρίσεων και τη συμπερίληψη των φύλων στην εφαρμογή, η εκπαίδευση στις επιστήμες από την εκπαίδευση των χρηστών πάνω στο τεχνικό κομμάτι και των νέων ψυχοθεραπευτών στο γενικότερο, διαδικαστικό κομμάτι της ψυχοθεραπείας, και από την εκπαίδευση του ενός μέλους της ομάδας προς το άλλο σχετικά με το αντικείμενό του. Η ηθική, για ακόμη μία φορά, σχετίστηκε με το GDPR. Οι αποφάσεις λαμβάνονταν από κοινού από όλους τους stakeholders και υπήρχε λογοδοσία απέναντι στους πελάτες, εξασφαλίζοντας έτσι και τη διακυβέρνηση. Η ανοιχτή πρόσβαση δεν καλύπτεται προς το παρόν. Όλες οι συμμετέχουσες επιχειρήσεις διαθέτουν την ηθική διάσταση και οι τέσσερις από τις πέντε τη διάσταση της δημόσιας δέσμευσης, τις θεματικές ενότητες που είχε αναγνωρίσει και ο ερευνητής στο στάδιο της αναζήτησης οργανισμών για τη συμμετοχή στην έρευνα. Επιπλέον, τέσσερις από τις πέντε διαθέτουν τη διάσταση της ισότητας των φύλων, της εκπαίδευσης στις επιστήμες και της ανοιχτής πρόσβασης. Ο ερευνητής θεωρεί, από τις πληροφορίες που συνέλεξε, ότι όλες πληρούν (ίσως όχι στον ίδιο βαθμό) την διάσταση της διακυβέρνησης, καθώς έχουν κατορθώσει να εδραιώσουν την κοινή ευθύνη όλων περί τον αντίκτυπο της καλής πρακτικής. Θεωρείται αρκετά πιθανό οι συμμετέχοντες να δυσκολεύτηκαν να αντιληφθούν τι ακριβώς αφορούν τα θεματικά στοιχεία, επειδή δεν είχαν το γνωστικό υπόβαθρο σχετικά με την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, κι έτσι να απέκλεισαν την κάλυψη κάποιας διάστασης ή να θεώρησαν, αντίστοιχα, ότι την καλύπτουν, χωρίς αυτό να ισχύει. Όπως αναφέρθηκε στην αντίστοιχη υποενότητα του δευτέρου κεφαλαίου, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχουν χωριστεί σε τέσσερις ομάδες ανάλογα με την έμφαση που δίνουν στα ανωτέρω θεματικά στοιχεία και στο βαθμό ολοκλήρωσής τους. Η ομάδα στην οποία ανήκει η Ελλάδα, εμφανίζεται να μην δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε κανένα θεματικό στοιχείο και το επίπεδο ολοκλήρωσής της να είναι μέτριο. Στην έρευνα, όμως, φάνηκε ότι οι οργανισμοί στην Ελλάδα, τουλάχιστον αυτοί που μελετήθηκαν, έδιναν έμφαση, ακόμα και εν αγνοία τους, στα περισσότερα, αν όχι σε όλα τα θεματικά στοιχεία, με πρώτο και συνηθέστερο την ηθική και τελευταίο και σπανιότερο τη διακυβέρνηση. Ο βαθμός ολοκλήρωσης βρίσκεται σε καλά επίπεδα, ειδικά για χώρα του Νότου, με οικονομική κρίση και άλλες προτεραιότητες.

	Δημόσια δέσμευση	Ισότητα των φύλων	Εκπαίδευση στις επιστήμες	Ηθική	Ανοιχτή πρόσβαση	Διακυβέρνηση
«ΑΛΦΑ»		✓	✓	✓	✓	
«ΒΗΤΑ»	✓	✓		✓	✓	
«ΓΑΜΜΑ»	✓		✓	✓	✓	
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓	✓	✓	✓
«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓	✓		✓

Πίνακας 3.3.10: Θεματικά στοιχεία / διαστάσεις που καλύπτουν οι καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων

3.3.11. ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΙΝΟ

Ένα από τα χαρακτηριστικά της ανοιχτής πρόσβασης είναι η διαφάνεια. Για τη διαφάνεια μίλησαν όλοι, ακόμα και εκπρόσωποι startup, οι οποίοι θεωρούσαν ότι το προϊόν τους δεν καλύπτει το στοιχείο της ανοιχτής πρόσβασης, γεγονός που ενισχύει την πεποίθηση σχετικά με την δυσκολία που αντιμετώπισαν στην κατανόηση των θεματικών στοιχείων. Για τους ανθρώπους της «ΑΛΦΑ» η διαφάνεια ήταν μονόδρομος, διότι η απόκρυψη πληροφοριών θα οδηγούσε στην αποτυχία. Για να την επιτύχουν, συνεργάστηκαν στενά μεταξύ τους και ανέπτυξαν σχέσεις πραγματοποιώντας συχνές συνεντεύξεις και ραντεβού. Την διαφάνεια στην περίπτωση της «ΒΗΤΑ» διασφάλισαν συμβόλαια από το εξωτερικό. Επιπλέον, η διαφάνεια στηρίχθηκε στη δημοσίευση πληθώρας πληροφοριών και δεδομένων στην ιστοσελίδα της εφαρμογής και στην παροχή ελεύθερης πρόσβασης σε αυτές. Ο Σύλλογος, ο οποίος συνεργάστηκε με τη «ΓΑΜΜΑ» απηύθυνε ανοιχτό κάλεσμα προς τους γιατρούς για να συμμετέχουν στην δημιουργία της εφαρμογής. Οι γιατροί και οι ασθενείς έδωσαν ανατροφοδότηση. Μέσα από το ανοιχτό κάλεσμα και την ουσιαστική συμβολή αυτών των δύο κατηγοριών stakeholders εξασφαλίστηκε η διαφάνεια. Στη «ΔΕΛΤΑ» η διαφάνεια επετεύχθη με την κοινή συναινέσει λήψη αποφάσεων. Τα μέλη της «ΕΨΙΛΟΝ» πραγματοποιούσαν εβδομαδιαίες και μηνιαίες συναντήσεις και έπαιρναν αποφάσεις συλλογικά διασφαλίζοντας, με τον τρόπο αυτό, την ύπαρξη διαφάνειας στις δράσεις τους. Η διαφάνεια παίζει κομβικό ρόλο στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία διότι είναι απαραίτητη για τη συμμετοχή όλων των

ενδιαφερομένων και μπορεί αποτελέσει διευκολυντή ή να δημιουργήσει προβλήματα, ανάλογα με τον τρόπο με τον οποίο θα τη χειριστούν οι υπεύθυνοι. Για τον ερευνητή, η διαφάνεια στις συγκεκριμένες περιπτώσεις φαίνεται να έχει λάβει σωστή διαχείριση και να έχει επιτελέσει το έργο της αναφορικά με τη συμμετοχικότητα, την αποδοχή και τη δέσμευση. Με τη διαφάνεια και την πρόσβαση στις πληροφορίες συνδέεται και η ανταπόκριση, η οποία αποτελεί ένα ακόμα χαρακτηριστικό των διαδικασιών της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας (παραπάνω στην ίδια ενότητα έγινε λόγος για την ανάκλαση και τη διαβούλευση). Η ανταπόκριση σχετίζεται και με τις αντιδράσεις αυτών που αφορά η καινοτομία. Αυτό μπορεί να καταδειχθεί από την ανατροφοδότηση που έχει ληφθεί και από τα μετρήσιμα αποτελέσματα που έχουν συγκεντρωθεί μέχρι στιγμής. Το προϊόν της «ΑΛΦΑ» δεν έχει κυκλοφορήσει ακόμα, οπότε είναι αδύνατον να παρέχει μετρήσιμα αποτελέσματα. Βρίσκεται σε φάση επιτυχών δοκιμών και αναμένεται να κυκλοφορήσει μέσα στο χρόνο, ανάλογα πάντα και με τους διαθέσιμους πόρους. Τα στοιχεία όσον αφορά την εφαρμογή της «ΒΗΤΑ» είναι ενθαρρυντικά. Έχει συγκροτηθεί μία κοινότητα 2.500 χρηστών και η τελική αξιολόγηση του συστήματος θα γίνει μέσα στους επόμενους μήνες. Ο σκοπός της «ΓΑΜΜΑ» δείχνει να έχει εκπληρωθεί και τα αποτελέσματα είναι θετικά, αν και το feedback το λαμβάνει ο Σύλλογος με τον οποίο συνεργάζονται και η startup δεν διαθέτει ακριβή στοιχεία. Είναι γνωστό ότι έχουν γίνει εκατό λήψεις της εφαρμογής και ακόμα περισσότεροι χρήστες μπαίνουν στην ιστοσελίδα. Η ανατροφοδότηση που έχει λάβει η Διευθύνουσα Σύμβουλος της «ΔΕΛΤΑ» είναι, σε γενικά πλαίσια, θετική. Η εφαρμογή, η οποία είναι επί πληρωμή, έχει σημειώσει εκατό downloads σε ενάμιση μήνα. Και για την «ΕΨΙΛΟΝ» η κριτική των χρηστών είναι πολύ θετική, μολονότι ο σκοπός της πλατφόρμας έχει επιτευχθεί σε ένα υψηλό ποσοστό 80% – 85% αλλά όχι ολοκληρωτικά στο 100%, σύμφωνα με τον δημιουργό της. Ο ερευνητής πιστεύει ότι η ανταπόκριση καλύπτεται σε μεγάλο βαθμό από την πλειονότητα των επιχειρήσεων, καθώς και οι πέντε οργανισμοί φροντίζουν για το θέμα της διαφάνειας, αλλά μόνο οι τέσσερις εκ των πέντε έχουν λάβει θετική κριτική, ενώ η μία δεν έχει λάβει κάποια κριτική ακόμα, χωρίς να υποδηλώνεται ότι αποκλείει αυτόματα την ύπαρξη του χαρακτηριστικού αυτού.

3.3.12. ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΜΕΛΛΟΝΤΙΚΩΝ ΣΥΝΕΠΕΙΩΝ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Για να ολοκληρωθεί το ζήτημα με τα χαρακτηριστικά των διαδικασιών της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, θα πρέπει να γίνει αναφορά και στο τελευταίο χαρακτηριστικό, την πρόληψη. Η πρόληψη στηρίζεται στην εκτίμηση μελλοντικών συνεπειών και στη δημιουργία σεναρίων, με στόχο τη λήψη των καλύτερων δυνατών αποφάσεων. Δεν είναι, γενικά, εφικτό να γίνει ακριβής πρόβλεψη, αλλά μόνο προσπάθεια εκτίμησης των αποτελεσμάτων και των συνεπειών. Στην περίπτωση της «ΑΛΦΑ», οι ιδρυτές της έχουν ήδη αναλάβει δράση δημιουργώντας σενάρια χρήσης και λαμβάνοντας μέτρα, για να μην

καταντήσει το προϊόν τους να χρησιμοποιείται για λάθος σκοπούς. Ο Project Coordinator της «ΒΗΤΑ» διατηρεί την πεποίθηση ότι η εφαρμογή δεν θα έχει αρνητικές συνέπειες, αλλά, αντιθέτως, θα ενισχύσει θεραπείες, οι οποίες θα υποστηρίζονται ηλεκτρονικά και θα πραγματοποιούνται στα σπίτια των ασθενών. Την ίδια άποψη έχει και ο Υπεύθυνος για την Διοίκηση της Επιχείρησης και την Ανάπτυξη Τεχνολογιών Πληροφορικής της «ΓΑΜΜΑ». Θα φροντίσει να εξακολουθήσει να βρίσκεται κοντά στους ασθενείς και να διατηρεί τα επίπεδα της ποιότητας των πληροφοριών υψηλά, ώστε να προστατεύσει την υγεία τους από εσφαλμένες πληροφορίες που μπορεί να τους κοστίσουν, καθώς και να διαφυλάξει τα προσωπικά τους δεδομένα από κακόβουλες ενέργειες. Η χρήση της εφαρμογής της «ΔΕΛΤΑ» σύμφωνα με την ιδρυτή, θα συμβάλει στην ψυχική ευεξία των ατόμων και τις μεταξύ τους σχέσεις, και θα μειώσει το κόστος για το σύστημα υγείας. Κατ' επέκταση, ούτε αυτή αναγνωρίζει αρνητικές συνέπειες της πρακτικής. Τέλος, στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η γνώμη του εκπροσώπου της «ΕΨΙΛΟΝ», τονίζοντας τις ευεργετικές συνέπειες που θα φέρει μελλοντικά η πλατφόρμα, όπως για παράδειγμα τη βελτίωση της κατάστασης των ασθενών και τον περιορισμό του burnout στους ψυχοθεραπευτές. Το γεγονός ότι δεν έχουν εντοπίσει αρνητικές συνέπειες δεν σημαίνει ότι δεν έχουν προβεί σε έλεγχο και αξιολόγηση πιθανών κινδύνων. Κατά συνέπεια, και το χαρακτηριστικό της πρόληψης δείχνει να περιλαμβάνεται στις υπό εξέταση εταιρείες.

3.3.13. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΩΝ RRI ΣΤΙΣ ΚΑΛΕΣ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Η πρόληψη, η ανάκλαση, η διαβούλευση και η ανταπόκριση αποτελούν χαρακτηριστικά που συμβάλλουν σημαντικά στην πραγματοποίηση της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας από τις επιχειρήσεις. Η πρόληψη αφορά τη δημιουργία σεναρίων και την αξιολόγηση πιθανών μελλοντικών επιπτώσεων των διαδικασιών έρευνας και καινοτομίας από τους ερευνητές. Η ανάκλαση συνδέεται με τον τρόπο με τον οποίο λαμβάνονται υπόψιν και αποτυπώνονται στην έρευνα και την καινοτομία οι ανάγκες του κοινωνικού συνόλου, οι κανόνες και τα ήθη της κοινωνίας. Η διαβούλευση σχετίζεται με τη συμμετοχή όλων των ομάδων και τη λήψη αποφάσεων μέσα από συζητήσεις στις οποίες συμμετέχουν ενεργά όλοι οι ενδιαφερόμενοι. Η ανταπόκριση αναφέρεται στη δυνατότητα ενημέρωσης του κοινού για τις διαδικασίες της έρευνας και καινοτομίας και την εκτίμηση της άποψής του σχετικά με αυτές (Wilford, 2019; Auer & Jarmai, 2018; Kuzma & Roberts, 2018; Stanley, Glennie & Gabriel, 2018; και λοιποί συγγραφείς). Τα κάθε χαρακτηριστικό διαφάνηκε από διαφορετικά γεγονότα στις συγκεκριμένες startups. Το χαρακτηριστικό της πρόληψης έγινε αντιληπτό μέσα από την εκτίμηση των μελλοντικών συνεπειών και τη δημιουργία σεναρίων από τις εν λόγω επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν εντοπίσει κινδύνους και προσπαθούν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για να προστατεύουν το δημιούργημά τους, αλλά και το κοινό. Η ανάκλαση είναι ένα χαρακτηριστικό που πληρείται από όλες τις startups, καθώς η ανάπτυξη των καινοτομιών τους στηρίχθηκε στη μελέτη των

αναγκών της κοινωνίας και στη συνεργασία των εμπλεκομένων. Όλο αυτό το κλίμα συνεργασίας, συμμετοχικότητας και συλλογικότητας το οποίο έχει πολλάκις καταδειχθεί μέσα από τις απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων καλύπτει το χαρακτηριστικό της διαβούλευσης. Η ανταπόκριση αποτελεί χαρακτηριστικό συνδεδεμένο με την διαφάνεια και την υποδοχή της εκάστοτε καινοτομίας από το κοινό και οι «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ» και «ΕΨΙΛΟΝ» το καλύπτουν και ως προς τη διαφάνεια και ως προς την θετική υποδοχή του απευθυνόμενου κοινού, ενώ η «ΑΛΦΑ» πληροί τη διαφάνεια αλλά δεν διαθέτει στοιχεία για την υποδοχή, καθώς πρόκειται για ακυκλοφόρητο προϊόν. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι δεν καλύπτει το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό, απλώς υπάρχει έλλειψη στοιχείων που να μπορούν πλήρως να το τεκμηριώσουν. Ο ερευνητής επεξεργαζόμενος όλα τα σχετικά δεδομένα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι περιπτώσεις αυτές συγκεντρώνουν, άλλες σε μεγαλύτερο βαθμό και άλλες σε μικρότερο, όλα τα χαρακτηριστικά των διαδικασιών του RRI, και για άλλη μία φορά επιβεβαιώθηκε η ορθότητα των επιλογών του.

	Πρόληψη	**Ανάκλαση**	**Διαβούλευση**	**Ανταπόκριση**
«ΑΛΦΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΒΗΤΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΓΑΜΜΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΔΕΛΤΑ»	✓	✓	✓	✓
«ΕΨΙΛΟΝ	✓	✓	✓	✓

Πίνακας 3.3.13: Χαρακτηριστικά διαδικασιών RRI στις καλές πρακτικές των υπό μελέτη επιχειρήσεων

3.3.14. ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Σύμφωνα με τους Thapa, Iakovleva & Foss (2019), Yaghmaei (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017) και πολλούς ακόμη συγγραφείς, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία δημιουργεί διάφορα οφέλη και για πελάτες και για τον ίδιο τον οργανισμό. Τέτοια οφέλη μπορεί να είναι η δημιουργία δεσμών εμπιστοσύνης του οργανισμού με τους εργαζόμενους και με τους πελάτες, η ενίσχυση της δέσμευσης

ανάμεσα στους stakeholders, η αύξηση της παραγωγικότητας και της κερδοφορίας, ο περιορισμός των κινδύνων, η δημιουργία ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, η εύνοια των κυβερνήσεων και άλλα, τα οποία αναφέρονται εκτενώς στην ενότητα 2.3. Εφόσον οι υπό μελέτη οργανισμοί δεν γνώριζαν για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, ρωτήθηκαν για τα οφέλη της καλής πρακτικής που εφαρμόζουν. Ειδικότερα, η καλή πρακτική της «ΑΛΦΑ» ωφελεί τους ασθενείς, τις κλινικές, τους ασφαλιστικούς φορείς, τα κράτη, με τα οφέλη να είναι οικονομικά, χρονικά, συναισθηματικά και ψυχολογικά, αν και δεν έχουν φανεί ακόμα στην πράξη, εφόσον το προϊόν δεν έχει κυκλοφορήσει. Οι stakeholders που συμμετέχουν στην καινοτομία της «ΒΗΤΑ» ωφελούνται ψυχολογικά, όπως και οι ασθενείς και οι οικείοι τους, οι οποίοι αισθάνονται μεγαλύτερη ασφάλεια, καθώς και οι γιατροί που αποκτούν έναν νέο "βοηθό". Η εφαρμογή της «ΓΑΜΜΑ» ωφέλησε τους ασθενείς, τους συγγενείς τους και όποιον άλλον ενδιαφερόταν παρέχοντας τους χρήσιμες πληροφορίες, και την ίδια την επιχείρηση προσφέροντας της γνώσεις σημαντικές για άλλα projects τους. Αυτοί που ωφελούνται από την εφαρμογή της «ΔΕΛΤΑ» είναι οι ασθενείς, διότι θα βελτιωθεί η υγεία τους, και οι γιατροί, οι οποίοι θα διατηρήσουν την φήμη τους. Επιπλέον, οι ιδρυτές και όσοι ασχολήθηκαν με το έργο είχαν ψυχολογικά οφέλη. Από την πλατφόρμα της «ΕΨΙΛΟΝ» ωφελούνται οι ψυχοθεραπευτές επειδή οργανώνονται καλύτερα χρονικά και είναι πιο αποτελεσματικοί στη δουλειά τους και οι ασθενείς που βλέπουν την υγεία τους να βελτιώνεται. Επίσης ωφελείται ψυχολογικά και οικονομικά η εταιρεία, μειώνονται τα κρατικά έξοδα και βελτιώνεται η ποιότητα ζωής και η ευημερία του συνόλου της κοινωνίας. Οι επιχειρήσεις εστίασαν κατά κύριο λόγο στα οφέλη που απολαμβάνουν οι πελάτες – χρήστες. Είναι, βέβαια, λογικό δεδομένου ότι ο πρώτιστος σκοπός της δημιουργίας της καινοτομίας είναι η εξυπηρέτηση του κοινού. Ενδεχομένως να μην βλέπουν την "μεγάλη" εικόνα σχετικά με την καλή πρακτική και για αυτό να μην μπορούν να διακρίνουν τα ευρύτερα οφέλη, όπως η βελτίωση της ποιότητας των υποψήφιων εργαζομένων και η απόκτηση της εύνοια της κυβέρνησης. Αν κατανοήσουν το ουσιαστικό νόημα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας είναι πιθανόν να αντιληφθούν ακόμα περισσότερα οφέλη για το σύνολο των εμπλεκομένων. Παρόλα αυτά, τα οφέλη που αναγνωρίζουν είναι πράγματι σημαντικά και ταυτίζονται αρκετά ως προς την ουσία τους με αυτά που παρουσιάζονται στη βιβλιογραφία. Από την άλλη, τα προβλήματα που μπορεί να προξενήσει η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, όπως τα αναφέρουν οι Auer & Jarmai (2018), Burget, Bardone & Pedaste (2017) και πολλοί άλλοι, είναι η δυσκολία λήψης αποφάσεων λόγω του αριθμού των συμμετεχόντων και του περιορισμένου χρόνου, η έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας, η δημιουργία αισθήματος καχυποψίας κα. Προβλήματα δεν ανέφεραν οι συμμετέχοντες στην παρούσα μελέτη, εκτός από τους εκπροσώπους της «ΓΑΜΜΑ», οι οποίοι ανέφεραν ότι άφησαν άλλα έργα τους πίσω για να ασχοληθούν με την εφαρμογή για τον καρκίνο. Αυτό, όμως, δεν τους αποθάρρυνε και συνέχισαν να αφιερώνουν το χρόνο τους μέχρι που κατάφεραν να επιτύχουν το σκοπό τους. Ίσως να υπήρξαν προβλήματα λόγω της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, τα οποία να τα βρήκαν αμελητέα και ανάξια λόγου, διότι κάθε νόμισμα έχει πάντα δύο πλευρές. Σε κάθε περίπτωση τα προβλήματα

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

πρέπει να κινητοποιούν και να ωθούν τους άμεσα εμπλεκόμενους να βρίσκουν εναλλακτικές λύσεις, ώστε να τα περιορίζουν αρκετά, αν όχι να τα ξεπερνούν εντελώς.

Οφέλη	**Οργανισμός (stakeholders)**
Υγεία / Ευεξία / Ευημερία	«ΑΛΦΑ» (ασθενείς), «ΒΗΤΑ» (ασθενείς), «ΓΑΜΜΑ» (ασθενείς), «ΔΕΛΤΑ» (ασθενείς), «ΕΨΙΛΟΝ» (ασθενείς, κοινωνικό σύνολο)
Οικονομικά	«ΑΛΦΑ» (ασθενείς, κλινικές, ασφαλιστικοί φορείς, κράτος), «ΕΨΙΛΟΝ» (η ίδια, κράτος)
Γνωστικά	«ΓΑΜΜΑ» (η ίδια, ασθενείς, συγγενείς)
Χρονικά	«ΑΛΦΑ» (ασθενείς, κλινικές), «ΕΨΙΛΟΝ» (ψυχοθεραπευτές)
Συναισθηματικά	«ΑΛΦΑ» (ασθενείς)
Ψυχολογικά	«ΑΛΦΑ» (ασθενείς), «ΒΗΤΑ» (ασθενείς, οικείοι τους), «ΔΕΛΤΑ» (όλοι), «ΕΨΙΛΟΝ» (η ίδια)
Στην εργασία τους	«ΒΗΤΑ» (γιατροί), «ΔΕΛΤΑ» (γιατροί), «ΕΨΙΛΟΝ» (ψυχοθεραπευτές)
Προβλήματα	**Οργανισμός (stakeholders)**
Χρονικά	«ΓΑΜΜΑ» (η ίδια)

Πίνακας 3.3.14: Οφέλη και προβλήματα των καλών πρακτικών

3.3.15. ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Για να υλοποιηθεί αποτελεσματικά η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία χρειάζεται ορισμένους παράγοντες. Οι παράγοντες αυτοί αποτελούν διευκολυντές, οι οποίοι εξυπηρετούν το RRI, ώστε να καταφέρει να εφαρμοστεί όσο το δυνατόν καλύτερα, και μπορεί να είναι η συνεργασία, η ύπαρξη εγγυητών, ο διάλογος, η πολυφωνία, η εμπιστοσύνη και η δέσμευση ανάμεσα στα ενδιαφερόμενα μέρη, η διαφάνεια,

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

η κουλτούρα του οργανισμού, η παροχή κινήτρων, οι οικονομικοί και οι ανθρώπινοι πόροι. Οι παράγοντες που διευκόλυναν την εφαρμογή του φορητού γαντιού της «ΑΛΦΑ» ήταν η προσπάθεια και η καλή ψυχολογία των ιδρυτών, καθώς και η διαθεσιμότητα των οικονομικών πόρων με τη μορφή χρηματοδοτήσεων. Στην εφαρμογή της καινοτομίας της «ΒΗΤΑ» συνέβαλαν οι συμμετέχοντες με τις άριστες γνώσεις τους και η χρηματοδότηση από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Το έργο της «ΓΑΜΜΑ» διευκολύνθηκε από τη χορηγία που έλαβε, και τη στήριξη και την εθελοντική συμμετοχή των γιατρών, οι οποίοι αφιέρωσαν μεγάλο μέρος του χρόνου τους. Οι ανθρώπινοι πόροι με τις γνώσεις τους, το επιστημονικό τους υπόβαθρο, την εμπειρία, την προσπάθεια και την υπομονή τους συνέδραμαν αποφασιστικά στην εφαρμογή της καλής πρακτικής της «ΔΕΛΤΑ». Η υλοποίηση της πλατφόρμας της «ΕΨΙΛΟΝ» διευκολύνθηκε από την τεχνολογία, την τεχνογνωσία, το περιθώριο για την ένταξη της τεχνολογίας στο ψυχοθεραπευτικό τομέα, τη στροφή των ανθρώπων στην ψυχανάλυση, την κουλτούρα και την διάθεση των δημιουργών. Είναι εμφανές ότι υπάρχει σημαντική ταύτιση με τους διευκολυντές που αναφέρει η βιβλιογραφία (πχ Thapa, Iakovleva & Foss, 2019; Wilford, 2019; Auer & Jarmai, 2018 κα), επαληθεύοντας έτσι και το θεωρητικό πλαίσιο της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, και είναι εξαιρετικά σπουδαίο ότι δίνεται τόσο μεγάλη έμφαση στον ανθρώπινο παράγοντα για τον ρόλο του στη διευκόλυνση και την ευδοκίμηση του έργου.

Διευκολυντές	**Οργανισμός**
Οικονομικοί πόροι	«ΑΛΦΑ», «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ»
Ανθρώπινοι πόροι	«ΑΛΦΑ», «ΒΗΤΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΔΕΛΤΑ», «ΕΨΙΛΟΝ»
Ψυχολογία	«ΑΛΦΑ»
Γνώσεις	«ΒΗΤΑ», «ΔΕΛΤΑ», «ΕΨΙΛΟΝ»
Τεχνολογία	«ΕΨΙΛΟΝ»
Κουλτούρα	«ΕΨΙΛΟΝ»
Εξωγενείς παράγοντες	«ΕΨΙΛΟΝ»

Πίνακας 3.3.15: Διευκολυντές των καλών πρακτικών

3.3.16. ΕΜΠΟΔΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΠΡΑΚΤΙΚΩΝ

Τα εμπόδια συνιστούν το ακριβώς αντίθετο από τους διευκολυντές. Είναι παράγοντες, οι οποίοι δυσχεραίνουν την υλοποίηση και την εφαρμογή της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας και των καλών πρακτικών. Οι διευκολυντές, όταν δεν αξιοποιούνται σωστά, μπορεί να αποτελέσουν εμπόδιο για τις επιχειρήσεις. Σύμφωνα με τους Thapa, Iakovleva & Foss (2019), Auer & Jarmai (2018), Yaghmaei (2018), Chatfield, Iatridis, Stahl & Paspallis (2017) και άλλους, εμπόδιο είναι η έλλειψη γνώσεων και ενημέρωσης, οι διαφορετικές αντιλήψεις, η σύγκρουση συμφερόντων, η ανομοιομορφία των συμμετεχόντων, οι προκαταλήψεις, ο χρόνος και το κόστος. Οι δυσκολίες που αντιμετώπισε η «ΑΛΦΑ» ήταν τεχνολογικής και οικονομικής φύσης. Συνάντησε, επίσης, προβλήματα στη σύσταση και τη συντήρηση της ομάδας, αλλαγές στους συμβούλους, ζητήματα μη ετοιμότητας του κοινού για έναν τέτοιο κλάδο και γραφειοκρατίας, αν και το κράτος στήριξε αρκετά αυτή την προσπάθεια. Η γραφειοκρατία δυσχέρανε και το έργο της «ΒΗΤΑ», καθώς απαιτούνταν έγκριση από την επιτροπή βιοηθικής για κάθε χώρα ξεχωριστά με σοβαρές συνέπειες στο χρόνο υλοποίησης. Ο εκπρόσωπος της «ΒΗΤΑ» έχει σκεφτεί λύση για αυτό το θέμα. Η «ΓΑΜΜΑ» δυσκολεύτηκε λόγω του περιορισμένου χρόνου και της έλλειψης οικονομικών πόρων. Την υλοποίηση της εφαρμογής της «ΔΕΛΤΑ» παρακώλυσε το κατασκευαστικό κομμάτι, η ανεύρεση προγραμματιστών, και η καθυστέρηση των Ελλήνων στην υιοθέτηση ψηφιακών τεχνολογιών. Τέλος, η «ΕΨΙΛΟΝ» αντιμετώπισε προβλήματα χρόνου και, κυρίως, χρηματοδότησης, που ήταν και το μεγάλο τους παράπονο. Τα εμπόδια, τα οποία συνάντησαν οι επιχειρήσεις, είναι κοινά με αυτά που αναφέρονται στη βιβλιογραφική επισκόπηση, καθώς οι καλές πρακτικές ως χαρακτηριστικό δείγμα της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας δεν θα μπορούσαν παρά να αντιμετωπίζουν τα ίδια εμπόδια με εκείνη. Παρά τα τόσα εμπόδια, καμία από τις startups δεν το έβαλε κάτω. Έμειναν πιστές στο όραμα και στο στόχο τους και κατάφεραν να ολοκληρώσουν το έργο που είχαν αναλάβει και να δημιουργήσουν, με υψηλό αίσθημα ευθύνης, τεχνολογικά προϊόντα για την εξυπηρέτηση της ευημερίας, της ευεξίας και της υγείας του κοινωνικού συνόλου.

Εμπόδια	**Οργανισμός**
Οικονομικοί πόροι	«ΑΛΦΑ», «ΓΑΜΜΑ», «ΕΨΙΛΟΝ»
Ανθρώπινοι πόροι	«ΔΕΛΤΑ»
Γραφειοκρατία	«ΑΛΦΑ», «ΒΗΤΑ»

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ζητήματα ομάδας / stakeholders	«ΑΛΦΑ»
Τεχνολογία / κατασκευή	«ΑΛΦΑ», «ΔΕΛΤΑ»
Χρονικά	«ΓΑΜΜΑ», «ΕΨΙΛΟΝ»
Ετοιμότητα κοινού	«ΑΛΦΑ», «ΔΕΛΤΑ»

Πίνακας 3.3.16: Εμπόδια των καλών πρακτικών

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάγκη για Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία σήμερα είναι μεγαλύτερη από ποτέ, όπως διαφαίνεται από την κρίση της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας που έχει οδηγήσει σε έκπτωση ηθικών αξιών. Οι νεοφυείς επιχειρήσεις – οργανισμοί, οι οποίοι συμμετείχαν στην ερευνητική διαδικασία, έβαλαν στην άκρη το κέρδος και εστίασαν στην ευαισθητοποίηση και την παροχή βοήθειας σε ευάλωτες ομάδες, σε συνεργασία με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η εφαρμογή του RRI στην υπόλοιπη Ευρώπη είναι γεγονός, όπως και σε χώρες εκτός της ευρωπαϊκής ηπείρου. Στην Ελλάδα όμως αποδείχθηκε κάτι εξαιρετικά καινούργιο και άγνωστο. Αυτό φάνηκε εξαρχής από τη δυσκολία εύρεσης σχετικών εταιρειών στον ελλαδικό χώρο και την αμηχανία – δυσπιστία τους κατά την πρώτη προσπάθεια επικοινωνίας. Η αμηχανία τους βασιζόταν στην άγνοια περί του αντικειμένου. Δεν γνώριζαν τι ήταν η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία και κατά συνέπεια δεν ήξεραν πώς θα μπορούσαν να βοηθήσουν. Το θέμα είναι ότι εφάρμοζαν το RRI χωρίς να το έχουν αντιληφθεί. Εντοπίστηκαν στο έργο τους τα χαρακτηριστικά των διαδικασιών της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, τα θεματικά στοιχεία της, τα επίπεδα και στάδια εφαρμογής της, τα επίπεδα και τα στάδια της καινοτομίας, τις διαστάσεις της υπευθυνότητας, και όλα αυτά γενικά που είναι απαραίτητο να πληρούνται από έναν οργανισμό, ο οποίος την ασκεί. Το επίπεδο στο οποίο την ασκούν δεν είναι βέβαια το ίδιο για όλες. Βρίσκονται, όμως, σε ικανοποιητικό επίπεδο και αντικρούουν τις βιβλιογραφικές αναφορές που θέλουν την Ελλάδα να βρίσκεται στην χαμηλότερη κατηγορία ως προς την εφαρμογή του RRI. Οι συνομιλητές δυσκολεύτηκαν να καταλάβουν τα στοιχεία της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας, διότι δεν είχαν τον χρόνο να ψάξουν και να μελετήσουν για αυτήν, αλλά μόλις κατανόησαν την ουσία της, έδειξαν ικανοποίηση που κατατάσσονται σε αυτήν και προθυμία να μάθουν περισσότερα στο μέλλον. Από τις προτάσεις που έκαναν στο τέλος της συνέντευξης για άλλες εταιρείες φάνηκε πως έχουν ακόμα δρόμο μέχρι την πλήρη κατανόηση και ενστερνισμό του αντικειμένου. Ο ερευνητής θεωρεί ότι τώρα που οι υπεύθυνοι γνωρίζουν κάποια στοιχειώδη έστω πράγματα, είναι σε θέση να αναπτύξουν ακόμα περισσότερο το RRI τους, και όσα περισσότερα μαθαίνουν με τον καιρό, τόσο περισσότερο θα ανεβαίνουν στο επίπεδο ολοκλήρωσής του. Από τα μετρήσιμα αποτελέσματα φάνηκε ότι και το κοινό είναι θετικά διακείμενο προς την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, όπως και όλοι οι stakeholders που συμμετείχαν στις καλές πρακτικές. Επιπλέον, οι συγκεκριμένες startups ανέδειξαν και τη σημασία του ανθρώπινου παράγοντα και της Διοίκησης Ανθρώπινου Δυναμικού, με την επιμονή τους στην αξία των ανθρώπινων πόρων. Ο ερευνητής, τέλος, προτείνει την περαιτέρω έρευνα πάνω στην εφαρμογή του RRI σε ελληνικές επιχειρήσεις, σε συνδυασμό και με έρευνα σε ξένες επιχειρήσεις, προσεγγίζοντας παράλληλα με τους οργανισμούς και τους επιμέρους stakeholders τους για συγκριτική ανάλυση και εξαγωγή καθολικών συμπερασμάτων, και, ενδεχομένως, την μετέπειτα μετάβαση από ποιοτική έρευνα σε ποσοτική.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

1. Εργαλείο Μελέτης Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας – Ερωτηματολόγιο

1.1. Ενότητα 1: Γενικές πληροφορίες για την Καλή Πρακτική

Γενικές πληροφορίες		
Τίτλος Καλής Πρακτικής		
Τοποθεσία Καλής Πρακτικής	Χώρα	Ελλάδα
	Εδαφική Στατιστική Μονάδα 1	
	Εδαφική Στατιστική Μονάδα 2	
	Εδαφική Στατιστική Μονάδα 3	

1.2. Ενότητα 2: Πληροφορίες για τον ερωτώμενο και την εταιρεία – οργανισμό

1.2.1. Λεπτομέρειες για τον πάροχο της Καλής Πρακτικής

Λεπτομέρειες για τον πάροχο Καλής Πρακτικής	
Όνομα	
Οργανισμός	
Email	

1.2.2. Λεπτομέρειες για την εταιρεία – οργανισμό που εφαρμόζει την Καλή Πρακτική

Λεπτομέρειες για την εταιρεία – οργανισμό που εφαρμόζει την Καλή Πρακτική	
Όνομα	
Πεδίο λειτουργίας	

1.3. Ενότητα 3: Περιγραφή της Καλής Πρακτικής

1.3.1. Στην ενότητα αυτή θα ήθελα να σας κάνω κάποιες ερωτήσεις σχετικά με μία συγκεκριμένη Καλή Πρακτική που υπόκειται στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία, *την «όνομα πρακτικής»*. Κατ' αρχάς θα μπορούσατε να περιγράψετε πώς προέκυψε αυτή η Καλή Πρακτική; Ποια ήταν η πρόκληση που ενθάρρυνε την ανάπτυξή της; Είστε, γενικότερα, ενήμεροι για την Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία; Αν ναι, από που;

1.3.2. Θα μπορούσατε, παρακαλώ, να περιγράψετε τι αφορά η Καλή Πρακτική και πώς εφαρμόστηκε;

1.3.3. Ποιοι είναι οι stakeholders που συμμετείχαν στην πρακτική αυτή και πώς συνεργάστηκαν στον κύκλο ζωής της Καλής Πρακτικής;

1.3.4. Ποιοι είναι οι **κύριοι ωφελούμενοι** από την εφαρμογή της Καλής Πρακτικής και ποια τα **οφέλη** της;

1.3.5. Η Καλή Πρακτική έχει εκπληρώσει το σκοπό της και έχει αντιμετωπίσει την πρόκληση για την οποία προοριζόταν; Έχετε λάβει μέχρι στιγμής κάποιο feedback από τους χρήστες;

1.3.6. Τι πόροι απαιτήθηκαν για τη δημιουργία και τη λειτουργία της Καλής Πρακτικής; Αναφέρομαι κυρίως σε οικονομικούς πόρους – χρηματοδότηση και ανθρώπινους πόρους αλλά μπορείτε να αναφέρετε και οποιονδήποτε άλλο τύπο πόρων που απαιτήθηκε.

1.3.7. Ποια είναι/ήταν η διάρκεια της Καλής Πρακτικής;

1.3.8. Τι ρόλο διαδραμάτισε το τμήμα HR στην δημιουργία και λειτουργία της Καλής Πρακτικής;

1.4. Ενότητα 4: Συσχετισμός Καλής Πρακτικής με Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία

1.4.1. Σύμφωνα με τον ορισμό της Υπεύθυνης Έρευνας και Καινοτομίας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, η Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία περιλαμβάνει τα ακόλουθα θεματικά στοιχεία: Δημόσια δέσμευση (Public engagement), Ισότητα των φύλων (Gender equality), Εκπαίδευση στις επιστήμες (Science education), Ηθική (Ethics), Ανοιχτή πρόσβαση (Open access), και Διακυβέρνηση (Governance). Θα μπορούσατε να προσδιορίσετε ποιο από αυτά τα θεματικά στοιχεία αντιμετωπίζονται από την Καλή Πρακτική και πώς;

- Η Δημόσια δέσμευση αναφέρεται στην εγκαθίδρυση συμμετοχικού διαλόγου ανάμεσα σε ερευνητές, φορείς χάραξης πολιτικής, οργανώσεις της βιομηχανίας και της κοινωνίας των πολιτών, ΜΚΟ, και πολίτες προκειμένου να προωθήσουν την αμοιβαία κατανόηση, να δημιουργήσουν από κοινού διατάξεις πολιτικής και αποτελέσματα έρευνας και καινοτομίας αποτελεσματικά στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προκλήσεων και να προωθήσουν την ευρύτερη αποδοχή των αποτελεσμάτων.
- Η Ισότητα των φύλων αναφέρεται στην προώθηση ισορροπίας των φύλων στην έρευνα και την λήψη αποφάσεων και στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην έρευνα και την καινοτομία.
- Η Εκπαίδευση στις επιστήμες αναφέρεται στην ανάπτυξη επιστημονικά καταρτισμένων πολιτών, καθιστώντας την επιστημονική εκπαίδευση και την καριέρα ελκυστικές για τους νέους ανθρώπους και περιλαμβάνοντας την έρευνα και την καινοτομία στα εκπαιδευτικά προγράμματα σπουδών.
- Η Ηθική αναφέρεται στην εφαρμογή θεμελιωδών ηθικών αρχών και νομοθεσίας στην επιστημονική έρευνα σε όλους τους πιθανούς τομείς έρευνας (πχ συμμετοχή παιδιών, ασθενών, ευάλωτων πληθυσμών, χρήση ανθρώπινων εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων, θέματα προστασίας της ιδιωτικής ζωής και των δεδομένων, έρευνα σε ζώα).
- Η Ανοιχτή πρόσβαση αναφέρεται στη δεκτικότητα, τη διαθεσιμότητα και την προσβασιμότητα των αποτελεσμάτων της έρευνας και της καινοτομίας.
- Η Διακυβέρνηση αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται τις διάφορες καταστάσεις αυτοί που συμμετέχουν στην Υπεύθυνη Έρευνα και Καινοτομία και τη στάση τους απέναντι στην τήρηση των νόμων και την λογοδοσία για τις πράξεις που αφορούν το ζήτημα αυτό.

1.4.2. Ποιος ήταν υπεύθυνος για την διαχείριση της Καλής Πρακτικής; Πώς επέτυχαν την άνευ αποκλεισμών συμμετοχή των διαφόρων stakeholders (για παράδειγμα, μέσω ανοιχτής συζήτησης, φόρουμ των stakeholders κ.λπ.).

1.4.3. Πώς εξασφαλίστηκε η διαφάνεια κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων στην Καλή Πρακτική;

1.5. <u>Ενότητα 5: Αποτελέσματα και Επιπτώσεις</u>

1.5.1. Κατά τη γνώμη σας, η Καλή Πρακτική ήταν επιτυχής; Αν ναι, θα μπορούσατε να παρέχετε κάποια μετρήσιμα αποτελέσματα της επιτυχίας της;

1.5.2. "Οι επιπτώσεις που παράγει η Καλή Πρακτική ανήκουν σε οποιαδήποτε από τις ακόλουθες Ευρωπαϊκές Κοινωνικές Προκλήσεις;

- Υγεία, δημογραφική αλλαγή και ευμάρεια;

- Ασφάλεια διατροφής (food security), βιώσιμη γεωργία και δασοκομία, έρευνα νερού στη θάλασσα και την ενδοχώρα, και Βιοοικονομία;
- Ασφαλής, καθαρή και αποτελεσματική ενέργεια;
- Έξυπνη, πράσινη και ενοποιημένη μεταφορά;
- Κλιματική δράση, περιβάλλον, αποδοτικότητα των πόρων και πρώτες ύλες;
- Η Ευρώπη σε έναν μεταβαλλόμενο κόσμο - καινοτόμες και αντανακλαστικές κοινωνίες χωρίς αποκλεισμούς;
- Ασφαλείς κοινωνίες - προστασία της ελευθερίας και της ασφάλειας της Ευρώπης και των πολιτών της."

1.5.3. Έχετε σκεφτεί τις μελλοντικές συνέπειες από τη χρήση της Καλής Πρακτικής;

1.6. <u>Ενότητα 6: Παράγοντες που επηρεάζουν την εφαρμογή της Καλής Πρακτικής</u>

1.6.1. Βάσει της εμπειρίας σας με αυτή την Καλή Πρακτική, ποιοι ήταν/είναι οι παράγοντες που διευκόλυναν την εφαρμογή της; Μπορείτε να αναφέρετε ό,τι τύπο διευκολυντών επιθυμείτε, πχ οικονομικούς, οργανωσιακούς, τεχνολογικούς, κ.ά.

1.6.2. Υπήρχαν δυσκολίες ή εμπόδια που παρακώλυσαν την εφαρμογή της Καλής Πρακτικής; Αν ναι, μπόρεσαν να ξεπεραστούν και πώς;

1.6.3. Εάν κάποιος ήθελε να εφαρμόσει μία Καλή Πρακτική σαν τη δική σας στην περιοχή τους ή στον κλάδο τους, ποιοι πιστεύετε ότι θα ήταν οι κύριοι παράγοντες που θα μπορούσαν ενδεχομένως να επηρεάσουν θετικά ή αρνητικά την ικανότητα μεταβίβασής της;

1.7. <u>Ενότητα 7: Άλλα σχόλια</u>

1.7.1. Πώς αντιλαμβάνεστε την έννοια της «υπευθυνότητας»; Τι συνιστά για εσάς «υπευθυνότητα»;

1.7.2. Θα θέλατε να προσθέσετε κάτι άλλο αναφορικά με την Καλή Πρακτική που θεωρείτε ότι δεν έχει καλυφθεί επαρκώς από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

1.7.3. Τέλος, έχετε υπόψιν σας κάποια άλλη εταιρεία – οργανισμό, που διαθέτει Καλή Πρακτική και που θα μας την προτείνατε για τη συμμετοχή στην έρευνα μας;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα Κάλλιπος.

Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη – Υπηρεσία Διαχείρισης Ευρωπαϊκών και Αναπτυξιακών Προγραμμάτων. *HORIZON 2020: Πρόγραμμα της ΕΕ για Έρευνα & Καινοτομία.* https://www.ydeap.gr/horizon/lipes-drasis/

Aarhus University, CWTS Leiden University, Directorate-General for Research and Innovation (European Commission), Fraunhofer ISI, Ingenio CSIS-UPV, Technopolis Group, University of Athens (2018). *Monitoring the evolution and benefits of Innovation, Executive summary/Résumé*. MoRRI.

Asveld, L., Ganzevles, J., & Osseweijer, P. (2015). *Trustworthiness and responsible research and innovation: the case of the bio-economy*. Journal of Agricultural and Environmental Ethics, 28(3), 571-588.

Auer, A., & Jarmai, K. (2018). *Implementing responsible research and innovation practices in SMEs: Insights into drivers and barriers from the Austrian medical device sector*. Sustainability, 10(1), 17.

Blok, V., Hoffmans, L., & Wubben, E. F. (2015). *Stakeholder engagement for responsible innovation in the private sector: Critical issues and management practices*. Journal on Chain and Network Science, 15(2), 147-164.

Bonoma, T. V. (1985). *Case research in marketing: opportunities, problems, and a process*. Journal of marketing research, 22(2), 199-208.

Burget, M., Bardone, E., & Pedaste, M. (2017). *Definitions and conceptual dimensions of responsible research and innovation: a literature review*. Science and engineering ethics, 23(1), 1-19.

Chatfield, K., Iatridis, K., Stahl, B., & Paspallis, N. (2017). *Innovating responsibly in ICT for ageing: Drivers, obstacles and implementation*. Sustainability, 9(6), 971.

Deblonde, M. (2015). *Responsible research and innovation: Building knowledge arenas for glocal sustainability research*. Journal of Responsible Innovation, 2(1), 20-38.

De Hoop, E., Pols, A., & Romijn, H. (2016). *Limits to responsible innovation*. Journal of Responsible Innovation, 3(2), 110-134.

De Saille, S. (2015). *Innovating innovation policy: the emergence of 'Responsible Research and Innovation'*. Journal of Responsible Innovation, 2(2), 152-168.

Dreyer, M., Chefneux, L., Goldberg, A., Von Heimburg, J., Patrignani, N., Schofield, M., & Shilling, C. (2017). *Responsible innovation: A complementary view from industry with proposals for bridging different perspectives.* Sustainability, 9(10), 1719.

Eisenhardt, K. M. (1989). *Building theories from case study research*. Academy of management review, 14(4), 532-550.

Expert Group on the State of Art in Europe on Responsible Research and Innovation (2013). *Options for Strengthening Responsible Research and Innovation*. Directorate-General for Research and Innovation (European Commission).

Flyvbjerg, B. (2006). *Five misunderstandings about case-study research*. Qualitative inquiry, 12(2), 219-245.

Gianni, R. (2016). *Responsibility and freedom: the ethical realm of RRI*. John Wiley & Sons.

Grunwald, A. (2016). *The hermeneutic side of responsible research and innovation*. John Wiley & Sons.

Gurzawska, A., Mäkinen, M., & Brey, P. (2017). *Implementation of Responsible Research and Innovation (RRI) practices in industry: Providing the right incentives.* Sustainability, 9(10), 1759.

Guston, D. H., Fisher, E., Grunwald, A., Owen, R., Swierstra, T., & Van der Burg, S. (2014). *Responsible innovation: motivations for a new journal*.

Heras, M., & Ruiz-Mallén, I. (2017). *Responsible research and innovation indicators for science education assessment: how to measure the impact?*. International Journal of Science Education, 39(18), 2482-2507.

Iatridis, K., & Schroeder, D. (2016). *Responsible research and innovation in industry. The Case for Corporate Responsibility Tools*. Cham uaO.

Inzelt, A., & Csonka, L. (2017). *The Approach of the Business Sector to Responsible Research and Innovation (RRI)*. IKU Innovation Research Centre, Hungary, 11(4 (eng)).

Jarosławska-Sobór, S. (2017). *HR Excellence in Research as an Attribute of Scientific Institutions' Competitiveness*. Marketing of Scientific and Research Organizations, 23(1), 1-20.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Kuzma, J., & Roberts, P. (2018). *Cataloguing the barriers facing RRI in innovation pathways: a response to the dilemma of societal alignment*. Journal of Responsible Innovation, 5(3), 338-346.

Macnaghten, P., Owen, R., Stilgoe, J., Wynne, B., Azevedo, A., De Campos, A., ... & Garvey, B. (2014). *Responsible innovation across borders: tensions, paradoxes and possibilities*. Journal of Responsible Innovation, 1(2), 191-199.

Manifesto for Innovation in Europe (2018). Ανακτήθηκε 07 Ιουλίου 2019 από https://manifestoforinnovationineurope.org/manifesto-for-innovation-in-europe/

Martinuzzi, A., Blok, V., Brem, A., Stahl, B., & Schönherr, N. (2018). *Responsible research and innovation in industry—challenges, insights and perspectives.*

Monsonís-Payá, I., García-Melón, M., & Lozano, J. F. (2017). *Indicators for responsible research and innovation: A methodological proposal for context-based weighting.* Sustainability, 9(12), 2168.

Noor, K. B. M. (2008). *Case study: A strategic research methodology*. American journal of applied sciences, 5(11), 1602-1604.

Nordmann, A. (2014). *Responsible innovation, the art and craft of anticipation*. Journal of Responsible Innovation, 1(1), 87-98.

Owen, R., Bessant, J. R., & Heintz, M. (Eds.). (2013). *Responsible innovation: managing the responsible emergence of science and innovation in society*. John Wiley & Sons.

Owen, R., Macnaghten, P., & Stilgoe, J. (2012). *Responsible research and innovation: From science in society to science for society, with society*. Science and public policy, 39(6), 751-760.

Pellé, S., & Reber, B. (2016). *From ethical review to responsible research and innovation* (Vol. 3). John Wiley & Sons.

Rip, A. (2014). *The past and future of RRI*. Life sciences, society and policy, 10(1), 17.

Scholten, V. E., & Blok, V. (2015). *Foreword: Responsible innovation in the private sector*. Journal on Chain and Network Science, 15(2), 101-105.

Stahl, B., Obach, M., Yaghmaei, E., Ikonen, V., Chatfield, K., & Brem, A. (2017). *The Responsible Research and Innovation (RRI) maturity model: Linking theory and practice*. Sustainability, 9(6), 1036.

Stanley I., Glennie A., & Gabriel M. (2018). *How inclusive is innovation policy? Insights from an international comparison: A working paper.* Nesta.

Stilgoe, J., Owen, R., & Macnaghten, P. (2013). *Developing a framework for responsible innovation.* Research Policy, 42(9), 1568-1580.

Sutcliffe, H. (2015). *Principles for Responsible Innovation: Building trust and trustworthiness in business innovation.* MATTER and the European Commission.

Sutcliffe, H. & King M. (2012). *Building confidence in innovative technologies: What's fair to ask? What's fair to share? What stakeholders expect and how companies can respond*. MATTER and the European Commission.

Sutcliffe, H. (2011). *A report on responsible research and innovation*. MATTER and the European Commission.

Thapa, R. K., Iakovleva, T., & Foss, L. (2019). *Responsible research and innovation: a systematic review of the literature and its applications to regional studies*. European Planning Studies, 1-21.

Thapa, R. K., Iakovleva, T., & Foss, L. (2018). *Responsible Research and Innovation: A Systematic Review of Conceptual Papers & Future Research Agenda*. University of Stavanger (uis.no).

Timmermans, J., Yaghmaei, E., Stahl, B. C., & Brem, A. (2017). *Research and innovation processes revisited–networked responsibility in industry*. Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, 8(3), 307-334.

Ulnicane, I. (2016). *Research and innovation as sources of renewed growth? EU policy responses to the crisis*. Journal of European Integration, 38(3), 327-341.

Van de Poel, I., Asveld, L., Flipse, S., Klaassen, P., Scholten, V., & Yaghmaei, E. (2017). *Company strategies for responsible research and innovation (RRI): a conceptual model*. Sustainability, 9(11), 2045.

Von Schomberg, R. (2011). *Prospects for Technology Assessment in a Framework of Responsible Research and Innovation.* Prospects for Technology Assessment in a framework of responsible research and innovation'in: M. Dusseldorp and R. Beecroft (eds). Technikfolgen abschätzen lehren: Bildungspotenziale transdisziplinärer Methoden, Wiesbaden: Vs Verlag.

Walhout, B., & Kuhlmann, S. (2013, June). *In search of a governance framework for responsible research and innovation*. In 2013 IEEE International Technology Management Conference & 19th ICE Conference (pp. 24-26).

Wickson, F., & Carew, A. L. (2014). *Quality criteria and indicators for responsible research and innovation: Learning from transdisciplinarity*. Journal of Responsible Innovation, 1(3), 254-273.

Wilford, S. H. (2019). *Responsible Research and Innovation: Using the Requirements Tool for Stakeholder Engagement in Developing a Universal Design for Learning Guidelines for Practice*. Sustainability, 11(10), 2963.

Williams, J. (2007). *Linking science and practice: the pros and cons of the participatory research model.* Ecological Management and Restoration, 8(3), 158.

Yaghmaei, E. (2018). *Responsible research and innovation key performance indicators in industry: A case study in the ICT domain*. Journal of Information, Communication and Ethics in Society, 16(2), 214-234.

Yaghmaei, E. (2016). *Addressing responsible research and innovation to industry: Introduction of a conceptual framework.* ACM SIGCAS Computers and Society, 45(3), 294-300.

Yin, R. K. (2014). *Case study research: design and methods*. SAGE Publications, Inc.

ATHENS UNIVERSITY OF ECONOMICS & BUSINESS
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ